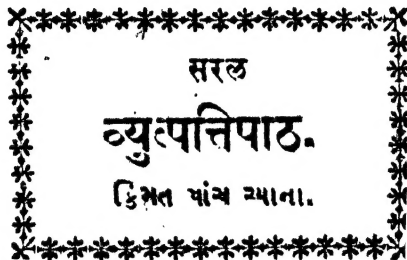

३३२८

૩૩૨૮

(ગાયકવાડ સરકારના કેલ્લવળીલાતાને માટે મંજુર.)

સરલ

વ્યુત્પત્તિપાઠ.

રચી પ્રસિદ્ધ કરનાર

નવલરામ લક્ષ્મીરામ

(પ્રિન્સિપાલ, કાઠીયાવાડ ટ્રેનિંગકોલેજ.)

EAST MANUAL

OF

GUJARATEE ETYMOLOGY

BY

NAVALRĀM LUXMĪRAM,

(Principal, Kathiawar Training College).

આવૃત્તિ પહેલી.

સંવત ૧૯૪૪. ઇ. સ. ૧૯૮૭.

કિંમત આના પાંચ.

અમદાવાદમાં

મામાની હવેલીમધ્યે અમદાવાદ યુનાઇટેડ પ્રિન્ટિંગ અને
જલરલ એજન્સી કંપની “લિમિટેડ”ના પ્રેસમાં
રણુછોડલાલ અંગારામે છાપ્યો.

 સને ૧૮૯૭ ના ૨૫ મા આક્ટ પ્રમાણે સર્વે હક
અંતકર્તાએ સ્વાધીન રાખ્યાછે.

પ્રસ્તાવના.

“વ્યુત્પત્તિસાનથી શબ્દનાં રૂપકેવાં આપણી નજરમાં હોય છે, તેનો મૂળ (અર્થ) તથા લાક્ષણિક અર્થ (Secondary meaning) કેવી યોગી રીતે સમજાય છે, સમાનાર્થ શબ્દમાં (Synonyms) જે સૂક્ષ્મ ભેદ રહેલો છે તે જાણવાને આપણે કેટલા શક્તિમાન થઈએ છઈએ, શબ્દના ઇતિહાસની જોડે જનસ્થિતિ અને જનસ્વભાવનો ઇતિહાસકેવી રીતે આપોઆપ પ્રકાશ થતો જાય છે, અને ટુંકામાં કહીએ તો એ વિષયનો અભ્યાસ મનને ઊંચી કેળવણી આપવામાં તથા બાષાની રસિક પંડિતાઈ મેળવવામાં કેટલો અવશ્યનો છે, એ આપણામાં થોડાજ લોકો સમજે છે. વાસ્તવિક જોઈએ, તો આપણામાં હજી ગૂંજરાતી વ્યુત્પત્તિ નિશાળોમાં શીખવાઈજ નથી.”

આ પ્રમાણે વ્યુત્પત્તિ પાઠની પ્રથમ પ્રસ્તાવનામાં મારે લખવું પડ્યું હતું, અને એમ લખ્યાને પંદર વર્ષ થવા આબ્યાં તોપણ હજી એ કલંક કંઈ છેક દૂર થયું નથી. એનું વિશેષ કારણ એ છે કે વ્યુત્પત્તિસાનમાં શું જોઈએ તે વિષે ઘણે ઠેકાણે મોટી ગેરસમજાતી ચાલે છે. એમાં જરૂરની વાત પ્રથમ તો એ છે કે શબ્દોના અંગ

આ પુસ્તક મેં પ્રથમ ૧૮૭૩માં પ્રગટ કર્યું હતું. તેની આજ સુધીમાં ૭ આવૃત્તિ થઈ ગઈ છે. એનો કોપીરાઈટ ખરીદી લેવા બાબત મારે ક્યુરેટર સાથે ન બનવાથી સરકારી કેળવણી ખાતાએ પોતાના ટાન્કેલેટર ખાસે “વ્યુત્પત્તિ પ્રકાશ” રચાઈ ઓછા અને જુદા કમીટીએ ઇરાવ્યું કે મારોત્રાંશ વધારે શાસ્ત્રીય પણ કઠિણ હોવાથી તે દુનિત્રકાલેજમાજ અને નિશાળોમાં “વ્યુત્પત્તિ પ્રકાશ” ચલાવવો. આ ઉપરથી છેલ્લા ચાર વર્ષથી તે ખપાવવા મેં બંધ રાખ્યો હતો. પણ મને વર્ષે ગાયકવાડ સરકારના વર્તમાનપુસ્તક કેળવણી ખાતાના ડીરેક્ટર રા. બા. હરગોવિંદજીએ “વ્યુત્પત્તિ પ્રકાશ” ને ઠેકાણે એ પછી ચલાવવાની ઈચ્છા જણાવવાથી આ આવૃત્તિ તેમને માટે તૈયાર કરી છે.

(ધાતુ પ્રત્યયાદિ) પ્રથમ જૂદા પાડતાં આવડવા નોંધએ, કે તે ઉપરથી તેના મૂળાર્થ લક્ષ્યાર્થ વિગેરેનો વિચાર કરવાનું સાધન મળે. આ પહેલું પગથીજ છે અને ત્યારપછીજ ઉત્સર્ગ પ્રકરણ કાંઈ પણ ફાયદા ભરેલી રીતે શીખવી શકાય. પણ જોયો પ્રથા એવો ચાલ્યો છે કે શરૂઆતમાં તો આ શબ્દ કઈ ભાષાનો છે અથવા ધણું તો એનો મૂળ શબ્દ કયો છે એમ પૂછવું એટલે બસ. એમ કરવું સહેલું તો પડતું હશે, પણ એવા ગોખણથી ફાયદો શો ? જૂનવું ન નોંધએ કે વિદ્યાગિરિપર ચઢવાનો માર્ગ તેને ખોદી નાંખ્યા વિના રાજને માટે પણ સપાટ કરી શકાતો નથી.

તે છતાં, ભણનારની મુશ્કેલીઓ દૂર કરવા આ આવૃત્તિમાં ખાસ કાળજી રાખી છે, અને તે અર્થે મૂળ ગ્રંથ-માંથી કાંઈ પણ મુખ્ય બાબતો કાઢી ન નાંખતાં તે લગભગ નવેસરથીજ લખવો પડ્યો છે. ધાતુઓના ઉદાહરણોની સંપૂર્ણ ટીપમાં દરેકના આદ્ય પ્રત્યયો પણ દર્શાવ્યા છે. એ વિગેરે બધો રચના ફેર છેવટે શુચિપત્ર આપ્યું છે તે ઉપરથી માલમ પડશે.

શીખવવા બાબત કહેવાનું કે જે જે ઠોકાણે ગ્રંથમાં સૂચના આપી છે તે તે ઠોકાણે જો તે પ્રમાણે શીખવવામાં આવશે, અને ૧ લો ભાગ જે માત્ર ચૌદક પૃષ્ઠનો છે તે જો ૫ મા ધોરણમાંથીજ તૈયાર કરાવ્યો છે હશે, તો પછી ભણનારને કાંઈ પણ મુશ્કેલી લાગશે નહિ.

ગ્રીક, લાટિન, તથા ઇંગ્રેજી ભાષાના મળતા ધાતુ કૌષમાં જણાવ્યા છે. એ તથા સંસ્કૃત પ્રાકૃતાદિ શબ્દો પણ દા-કતર જુલહરે પસંદ કરેલા તેજ અહિંયા દાખલ કર્યા છે, અને તે પરિશ્રમને માટે હું તે સાહેબનો મૂળથી અત્યંત આ-ભારી છું.

મુ. રાજકોટ.
તા. ૧-૧૨-૧૮૮૭

}

નો લો

વ્યુત્પત્તિપાઠ.

—૧૦૨૬૦૩—

ભાગ. ૧.

સમાસના શબ્દો જૂદા પાડવા વિષે.

૧. એક શબ્દના ભાગ પાડતાં માંહેથી બીજા પણ શબ્દો હાથ લાગે, ત્યારે તે શબ્દોનો સમાસ થએલો છે એમ કહેવાયછે.

૨. સમાસના શબ્દ જૂદા પાડી તેનો અર્થ કહી બતાવવો એને સમાસનો વિગ્રહ કરવો કહેછે;—જેમકે

દૂધ, દૂધ+માત, ભાત=દૂધ અને ભાત તે દૂધમાત.

દશ, દશ+વાર, બાર=દશ કે બાર તે, દશવાર.

ગંગા, ગંગા+જલ, પાણી=ગંગાનું પાણી તે, ગંગાજલ.

પરમ, મોટો+ઈશ્વર, ઈશ્વર=મોટો ઈશ્વર તે, પરમેશ્વર.

તપઃ, તપ+ધન, ધન=તપ જેનું ધનછે તે, તપોધન.

ક્રિયા ક્રિયા+પદ, શબ્દ=ક્રિયા બતાવનારો શબ્દ તે, ક્રિયાપદ.

એમાં સંક્ષેપને સાચું મણિતચિન્હો લખ્યાંછે, પણ બોલવામાં “વત્તા”ને ઠકણે ને તથા “અરાબર”ને ને ઠકણે એટલે એમજ બોલવું. દૂધ વગેરે સાધારણ શબ્દના અર્થ કરતી વેળા તેનો તેજ શબ્દ બોલવામાં કાંઈ હરકત નથી.

પરમેશ્વર શબ્દમાં અને ઈ મળીને એ તથા તપોધનમાં વિસર્જનો ઓ થયા છે આ પ્રમાણે હવે પછી જ્યાં જ્યાં સંધિવિકાર થએલો માલમ પડે ત્યાં ત્યાં તે લખતો સંધિનિયમ શીખવવો.

૩. ઉપલા ઉદાહરણો ઉપરથી માલમ પડશે કે સામટો અર્થ કરતી વેળા કોઈ વખત અને કે કે, કોઈ વખત વિભક્તિનો પ્રત્યય, કોઈ વખત કાંઈજ નહિ, કોઈ વખત “જેન છે તે” અને કોઈ વખત બીજા શબ્દો ઉમેરવા પડેછે આ પાંચ ભિન્ન અરાબર લક્ષમાં રાખવાથી સામટો અર્થ કરતાં આગળ મુશ્કેલી નહિ પડે.

અને કે કે ઉમેરવા પડે ત્યારે તે સમઃસંઘ, વિભક્તિનો પ્રત્યય

ઉમેરવા પડે ત્યારે તત્પુરુષ, કાંઈજ ન ઉમેરવું પડે ત્યારે કર્મધારય “ જે છેતે એ ઉમેરવું પડે ત્યારે તે बहुव्रीहि અને બીજા શબ્દો ઉમેરાય ત્યારે તે મધ્યમપદ લોપી સમાસ કહેવાય છે એમ સામાન્યપણે સમજી રાખવું.

૪. આ નિયમમાં વિભક્તિના પ્રત્યય કહ્યાછે તે છટ્ટી-નાજ નહિ પણ કોઈપણ વિભક્તિના હોય, કેમકે બીજી વિ-ભક્તિઓના પ્રત્યયોનો પણ કોઈ વખત ગૂજરાતીમાં લોપ થએલો માલમ પડેછે:-જેમકે,

(દ્વિ.) મનઃ, મન+હર, હરનાર=મનને હરનાર તે, મનોહર.

(ત્ર.) હસ્ત, હાથ+કૃત, કીધેલું=હાથવડે કરેલું તે, હસ્તકૃત.

(ચ.) યજ્ઞ, યજ્ઞ+સ્તંભ, થાંભલો=યજ્ઞનેસારુ જે થાંભલો તે, યજ્ઞસ્તંભ.

(પં.) ધર્મ, ધર્મ+મૃષ્ટ, પડેલો=ધર્મમાંથી પડેલો તે, ધર્મમૃષ્ટ.

(ષ.) રાજ, રાજ+ભય, બીક=રાજાની બીક તે રાજભય.

(સ.) સ્વર્ગ, સ્વર્ગ+વાસ, વસવું=સ્વર્ગમાં વસવું તે, સ્વર્ગવાસ.

૫. અભ્યાસને સાડ ભણનારે નીચે લખેલા શબ્દોનો વિગ્રહ પોતાની મેળેજ કરવા પ્રયત્ન કરવો.

માઈવહેન	પાળીવાળી	દરિયાકાંઠો
મહાસાગર	ભૂગોળ	ભૂગોળવિદ્યા
ગાદીતકીઓ	દૃઢભાજક	મરતખંડ
દોરીલોટો	મધમાણી	અહમદનગર
જૂનાગઢ	વર્તમાનકાળ	વર્તમાનપત્ર
ગુણવિશેષણ	પૂર્ણાંક	દશાંશ
પંચરાશિ	૧૫તાંત્ર	૩૩૩૩૩૩

૧. બાણી છૂટો શબ્દ નથી. એને એનો અર્થ “પાણી જેવું કાંઈ બીજું” એમ થાયછે. એ બખ્ખાની બલીહાડી કહેવાય છે, અને તે જ્યાં જ્યાં આવે ત્યાં પાણી શબ્દને સર્થ “અથવા તેના જેવું કાંઈ બીજું” એમજ અર્થ કરવો.

૨. એ કર્મધારય સમાસ હોય, ત્યારે પીણું વસ્ત્ર એટલેજ અને બહુ શીડિ હોય, ત્યારે પીણું વસ્ત્ર જેને છે તે વિષય, એવા એનો અર્થ થાય છે.

૩. ત્રણ લોક. સ્વર્ગ, મૃત્યુ, ને પાતાળ.

૪. નીચે લખેલા શબ્દો ગૂજરાતીમાં ઘણીવાર બીજાની

પછીથી આવીને સમાસ નામ કરેછે. તે કઈ ભાષાના છે તે કૌષમાં જોડે સૂચવ્યું છે.

શબ્દ	અર્થ	ઉદાહરણ	અર્થ
(સં.) સ્થાન ઠેકાણું	દેવસ્થાન	દેવનું ઠેકાણું.	
(ક્રા.) સ્તાન ઠેકાણું	અર્ચસ્તાન	આરબોને રહેવાનું ઠેકાણું.	
(સં.) નગર શહેર	જામનગર	જામે વસાવેલું શહેર.	
(પ્રા.) નેર શહેર	ચાંપાનેર	ચાંપાએ વસાવેલું શહેર.	
(પ્રા.) વાઢ રહેઠાણ	ઝાલાવાડ	ઝાલાઓનું રહેઠાણ.	
(પ્રા.) વાઢો રહેઠાણ	નાગરવાડો	નાગરોનું રહેઠાણ.	
(ક્રા.) આવાદ વસેલું	અમદાવાદ	અહમદથી વસેલું.	
(સં.) પુર ગામ	જયપુર	જયસિંહે વસાવેલું ગામ.	
(સં.) જાઠા ઠેકાણું	પુસ્તકથાળા	પુસ્તકનું ઠેકાણું.	
(સં.) કારક કરનાર	દુઃખકારક	દુઃખ કરનાર.	
(સં.) દાવક આપનાર	સુખદાયક	સુખ આપનાર.	
(પ્રા.) દાર્ઠ આપનાર	આનંદ	આનંદ આપનાર.	
(સં.) કર કરનાર	ભયંકર	ભય કરનાર.	
(સં.) કાર બનાવનાર	લોહકાર	લોટું બનાવનાર, લુહાર.	
(સં.) આતુર પીડાતો	શોકાતુર	શોકથી પીડાતો.	
(સં.) આલય ઠેકાણું	વિદ્યાલય	વિદ્યાનું ઠેકાણું.	
(સં.) અપિ પણ	તદપિ	તોપણ.	
(સં.) આદિ*	વગેરે	ઈત્યાદિ	એ વગેરે.

*આદિના અર્થતા અમાડીછે, અને પાંડવાદિ શબ્દોના અર્થ એમ થાય કે પાંડવ જેની અમાડી છે એવા રાજાઓ, એટલે, પાંડવ વગેરે રાજાઓ.

આ શબ્દોના અર્થજોખવાને ઠીક પડે માટે આમ લખ્યાછે, તો પણ વિશ્વકે તો બધા ભણનાર પાસે બીજી કસમમાં બતાવ્યું છે તે પ્રમાણે જ લેવા;—જેમકે

દેવ, દેવ + સ્થાન, ઠેકાણું = દેવનું ઠેકાણું તે, દેવસ્થાન

સ્થાન આદિક શબ્દોના બીજા ઉદાહરણ ભણનાર પાસેથી કઢાવવાં, અને તેના પણ વિચક એમજ કરાવવો.

૭. નીચે લખેલા શબ્દો બીજાની પહેલાં આવી ધણીવાર સમાસ કરેછે.

(ફારસી.)

બે. વિના+માન, ભાન=માન વિનાનો, બેમાન.

બે. ઉલટું+કાયદે, કાયદો=કાયદાથી ઉલટું, બેકાયદે.

,, નઠારું+હાલ, સ્થિતિ=જેની નઠારી સ્થિતિ છે તે, બેહાલ.

ગેર, નહિ+હાજર, હાજર=હાજર નહિ તે, ગેરહાજર.

,, ઉલટું+વાજબો, વાજબી=વાજબીથી ઉલટું, ગેરવાજબો

,, નઠારું+વજ્રે, ઠેકાણે=નઠારે ઠેકાણે પડેલું, ગેરવજ્રે.

ના, નહિ+દાનહ, ડાહ્યો=ડાહ્યો નહિ તે, નાદાન.

કમ, ઓધું+બસ્ત, નશીબ=જેનું ઓધું નશીબ છે તે, કમબસ્ત.

બદ, ખરાબ+બો, વાસ=ખરાબ વાસ, બદબો.

(સંસ્કૃત તથા પ્રાકૃત.)

ન, નહિ+અન્યતર, બેમાંથી એક=બે જાતિમાંથી એક નહિ તે, નાન્યતરજાતિ.

પર, પારકું+બધીન, તાબે=પારકાને તાબે તે, પરાધીન.

સ્વ, પોતાનું+ધામ, ઠેકાણું=પોતાનું ઠેકાણું, સ્વર્ગ, સ્વધામ.

સ્વયં, પોતાની મેળે+મૂ, હોનાર=પોતાની મેળે હોનાર, ઈશ્વર, સ્વયંમૂ.

સત્, સારી+આચાર, ચાલ=સારી ચાલ, સદાચાર.

પુનર્, ફરીથી+ઉક્તિ, બોલવું=ફરીથી બોલવું, પુનરુક્તિ.

મહા, મોટું+મારત, ભારત=મોટું ભારત, મહામારત.

ચતુર્, ચાર+આનન, મોટું=ચાર મોટાં જેને છે તે, બ્રહ્મા, ચતુરાનન.

ચો, ચાર+પાઈ, ચરણ=ચાર ચરણનો એક છંદ, ચોપાઈ.

વિન, વિના+ગુનાહ, ગુનોહ=ગુનાહ વિના, વિન ગુનાહ.

એ દરેક શબ્દના તથા હવે પછી આગળ પ્રત્યય વગેરે જે જે આવે તેનાં કેટલાંક પાતાની તફીના ઉદાહરણ છાકરાં પાસે સેતાજ રહેલું, કેમકે પાતાની મેળે શોધવાની મહેનત હીધા વિના કોઈપણ જ્ઞાન મનમાં પૂરેપૂરું ઠસવું નથી.

આદ્ય પ્રત્યયની સાધારણ સમજ.

૧. પણ ઘણી વખત તો શબ્દના ભાગ પાડતાં તેમાંથી એક શબ્દ અને બીજા તો અક્ષરોજ હાય લાગે છે. તે અક્ષરો એવા હોય છે કે છૂટા વાપરી શકાય નહિ. પણ બીજા શબ્દની જોડે આવી તેનો અર્થ ફેરવી નાંખે છે. એવા અક્ષરને આદ્ય કે પ્રત્યય કહે છે.

૨. શબ્દની પહેલાં જે અક્ષર આવીને તેના અર્થમાં ફેરફાર કરે છે, તેને આદ્ય(આદિ, પહેલાં+અય, આવનાર=શબ્દની પહેલાં આવનાર) કહીએ;—જેમકે

અ, નહિ+પાર, પાર=જેનો પાર નહિતે, અપાર.

બે, વિના+વક્રુ, સમજ=જેને સમજ નહિ તે, વેવક્રુ.

એમાં અ એ સંસ્કૃત અને બ એ કારસી ભાષાના આદ્ય છે. બધા સંસ્કૃત આદ્યો હવે પછી આપવામાં આવશે, અને વૈ વગેરે થોડાક કારસી છે તેના સાતમી કલમમાંજ આપી દીધા છે, કેમકે એમાંના ઘણાખરા શબ્દોજ છે.

૩. શબ્દની પછી જે અક્ષર આવી તેના અર્થમાં ફેરફાર કરે છે તે પ્રત્યય (પ્રતિ, સામા+અય, આવનાર=શબ્દની સામા-પછીથી-આવનાર) કહેવાય છે;—જેમકે

ગરીબ ગરીબ+આઈ, પાણું=ગરીબ પાણું, ગરીબાઈ.

સ્વતંત્ર, છૂટું+તા, પાણું=છૂટાપાણું, સ્વતંત્રતા.

ગુલામ, ગુલામ+ગીર્મી, પાણું=ગુલામ પાણું, ગુલામગીર્મી

એમાં ગીર્મી એ કારસી અને તા સંસ્કૃત ભાષાના પ્રત્યય છે. આઈ મૂળેના સંસ્કૃતમાંથીજ ઉત્પન્ન થએલો પણ હાલ ગૂજરાતી પ્રત્યય કહેવાય. કારસી તથા સંસ્કૃત પ્રત્યયોની વિગતવાર ટીપ અર્થ સાથે આગળ આપવામાં આવશે. ગૂજરાતી પ્રત્યયો તે સ્વભાષાના હોવાથી ભણનાર પોતાની મેળેજ ઓળખી શકશે. તેના અર્થ બેલાવવાની જરૂર નથી.

૪ ભણનાર પાસે નીચે લખેલા ઉદાહરણોમાંથી શબ્દ અને પ્રત્યય જૂદા પડાવી સામટો અર્થ કરાવવો, અને એ પ્રમાણે વાંચન પાઠમાં હમેશાં કર્યા કરવું;—જેમકે લોહી શબ્દ+આળ પ્રત્યય=લોહીઆળ, એટલે લોહીવાળો.

લોહીઆળ	ઉડાઉ	મોજીલો	ઉંડાણુ
શેઠાણી	ભોળાપણું	શાણપણ	દળામણ
ચીનાઈ	લખેલું	ચળકાટ	ગળીઆરો
બોલનાર	મોટાઈ	લખવું	ટોળાવ
ગડગડાટ	લવારો	હડીલો	દબેલ
કંપારી	નાતમ	મોટપ	કદકો
પહેરામણી	ગળપણ	ગળીઆરો	ગુણવાળી

૫ સંસ્કૃત પ્રત્યયો બે જાતના છે:—કૃદંત અને તદ્વિત.

૬ ધાતુ ઉપર જે આપેછે, તેને કૃદંત પ્રત્યય કહેછે;—જેમકે
વહ, વહેવું+અન, ક્રિયા=વહન, વહેવાની ક્રિયા, વહેવું
કૃદંત પ્રત્યયો વડે ધાતુ ઉપરથી ધણાં નામ વિશેષણાદિક ઉત્પન્ન થાયછે.

૭ નામ વિશેષણાદિક ઉપર જે પ્રત્યયો આવી બીજાં
નામ વિશેષણાદિક ઉત્પન્ન થાયછે, તેને તદ્વિત પ્રત્યય કહે
છે;—જેમકે

ધર્મ+ઈક, વાળો=ધાર્મિક, ધર્મવાળો.

ઉપલા દાખલા ઉપરથી વિચારણ વિધાર્થી જોરા, કે સંસ્કૃત પ્રત્યયો લાગતાં
મૂળ શબ્દમાં પણ કોઈ વખત ફેરફાર થઈ જાય છે. આહિયા “ધ”ના ધો થયા
તથા “મ”નાં સ્વર ઉડી જઈ તેમાં ઈ ભળી ગઈ. કોઈ અક્ષર ઉડી જાય,
ત્યારે તેનો લોપ થયા અમ કહેવાય છે. અક્ષરોને જોડાઈ જવાના નિયમોને
સંધિનિયમો કહેછે. મોટા મોટા સંધિનિયમો તો આ પ્રસંગે જ શીખવવા,
કેમકે નહિતો સંસ્કૃત શબ્દના બાજ પાડતાં વિધાર્થીને કઠી પણ બરાબર આ-
વડશે નહિ.

ફારસી પ્રત્યયો.

પ્રત્યય	અર્થ	ઉદાહરણ.
દાર	વાળો	આબરદાર, મામલતદાર, કામદાર, વગેરે.
વાન, વાન	,,	મહેરવાન, દરવાન, પહેલવાન, ,,
મંદ	,,	અકલમંદ, દાનેશમંદ, દોલતમંદ, ,,
વાર	ભરેલો	ઉમેદવાર, વિગતવાર, તપસીલવાર, ,,
ગર	કરનાર	ચૂડગર, જાડુગર, કારીગર, ,,
ગરો, રી, હં	,,	વાતગરો, કહ્યાગરી, કાજગરં. ,,
ગાર, ગારો	,,	જીલમગાર, મદદગાર, કામણુગારો, ,,
બાજ	,,	દગાબાજ, કસરતબાજ, નજરબાજ ,,
સ્વાર	,, ખાનાર	દગાખોર, હરામખોર, દારખોર, ,,
દાન	ઠેકાણું	કલમદાન, પાનદાન, કદરદાન, ,,
દાની	,,	ચાહિદાની, *ગુલાબદાની, મચ્છરદાની,
સ્વાનું	,,	હાથીઆનું, તોપઆનું, કારઆનું, ,,
ચી	રાખનાર	ખજાનચી, મસાલચી, ટબલચી. ,,
ગીર	જીતનાર	જહાંગીર, આલમગીર, ,,
ગીરી	પણું, ધંધો	ગુલામગીરી, મહેતાગીરી, ,,
ફ	,, ,,	ખહાફુરી, કારકુની, ગુલામી, ,,

*ગુલાબ એ સામાસિક શબ્દ છે, અને તેનો અર્થ ફારસીમાં ગુલાબજી (ગુલ, ગુલાબનું ફૂલ + આવ, પાણી) થાય છે તેજ અન્ને કરવો. ગુલાબજી એ શબ્દ ફારસી પ્રમાણે અશુદ્ધ છે, અને એમાં પાણીનો અર્થ નકામો બેવાર આવે છે.

સંસ્કૃત તદ્ધિત પ્રત્યયો.

૧ ભાવવાચક, એટલે, “વણું” એવો અર્થ દેખાડનારા પ્રત્યય ચાર છે.

તા કુષ્ટતા, કૂરતા, મમતા (મમ, માં), • વગેરે
 ત્વ દાસત્વ, કવિત્વ, તત્વ (તે પાણું), ,,
 ય ધૈર્ય (ધીર, ધીરો), આતિથ્ય (અતિથિ, પરણો) ,,
 અ યૌવન (યુવન્, જુવાન), ગૌરવ (ગુર, મોટું), ,,

૨ એજ પ્રમાણે નીચેના શબ્દોના ભાગ પાડવા.

અપૂર્ણતા શૌર્ય ગુરત્વ શૌચ દેવતા
 ચૈતન્ય પ્રસન્નત્વ કાવ્ય કવિત્વ આયુષ્ય

૩ સંબંધ દર્શક, એટલે “વાળો” એ અર્થના પ્રત્યયો.

વત્ ભગવન્ (ભગ, શક્તિ), જ્ઞાનવતી (જ્ઞાનવ-
 ત્+ઈ નારિજાતિનો પ્રત્યય), સરસ્વતી, વગેરે

વંત ગુણવંત, બળવંત, ધનવંત, દયાવંત, ,,

વાન્ ગુણવાન્, કુળવાન્, ભગવાન્, ભાગ્યવાન્, ,,

મત્ શ્રીમદ્ (શોભાવાળું) ભાગવત, ધીમત્, ,,

મંત શ્રીમંત, ધીમંત, બુદ્ધિમંત, વગેરે.

માન્ બુદ્ધિમાન્, ભક્તિમાન્, શક્તિમાન્, મતિમાન્, વગેરે.

*ઈન્નો ઈ રોગી, ભોગી, પક્ષી, શાસ્ત્રી, ધની(ધણી). ,,

વિન્નો વી તેજસ્વી, તપસ્વી, મનસ્વી, યશસ્વી, વગેરે.

આહ, આહુ રસાહ, વાચાહ, દયાહુ, માયાહુ, કૃપાહુ, ,,

હક ભાવિક, નૈયાયિક, દૈનિક (દહાડાની), ,,

અ તાપસ, (તપમ્, તપ) વૈભવ (વિ-
 બધુ+અ=વિબધુ વાળા, વિબધુને માનના-

રા), જૈન (જિન+અ=જિનને માનનારા)

શાકત (શક્તિ+અ), ચૈત્ર (ચિત્રા નક્ષત્ર-

-વાળો મહીનો), આશ્વિન,

૪ “ત ઉપરથી ઉત્પન્ન થએલું” એવો વિશેષ સંબંધ દેખાડનારા પ્રત્યય:—

અ કૌરવ (કૃ૨+અ)=કૃ૨ રાજથી ઉત્પન્ન થએલા.

,, સૈંધવ (સિંધુ+અ)=સમુદ્રથી ઉત્પન્ન થએલો, સિંધવ.

ય દૈત્ય (દિતિ+ય)=દિતિના દીકરા.

,, —ગાર્ગ્ય (ગર્ગ+ય)=ગર્ગ ત્રષિનો પુત્ર.

ઈય—દેશીય (દેશ+ઈય)=દેશમાં ઉત્પન્ન થએલું.

,, ,, સન્નતીય, સરખા સ્થાનના અક્ષર.

૫ ઈ, આ, ને આની એ નારી જ્ઞતિ દર્શક પ્રત્યયોછે, અને તે બીજા કોઈ પણ પ્રત્યયની સાથે બળે છે ત્યારે તેના અર્થમાં નારિ જ્ઞતિનો અર્થ વધારે છે:—જેમકે, દેવી, દેવની સ્ત્રી અથવા દેવરૂપ સ્ત્રી; ચતુરા, ચતુર સ્ત્રી; ગુણવતી (ગુણ+વત્, વાળો+ ધ) ગુણવાળી; બવાની (બવ=શિવ), શિવની સ્ત્રી; બ્રહ્માણી; હંકુરાણી; વગેરે.

૬ ઇન્ સાથે ઈ મળીને ઇનો પ્રત્યય નારિજ્ઞતિનો એક સાધારણ યદ્ધ પડ્યો છે, અને તે ઉપરથી અપભ્રંશ યદ્ધ ગૂજરાતીમાં એળ અથવા અળ પ્રત્યય ચાલેછે:—જેમકે, માલિની=માળા, હાર+ઈન્+ઈ=હાર ગુંથનારી=માળેણ, માળણ. તેમજ યોગિની, જોગેણ, જોગણ; પદ્મિની; કામિની; કુંભકારિણી, કુંભારણ; સોનારણ, પટલણ, ધોખણ, દરજણ, વગેરે.

૭ મય, બનેલું, બરેલું:—જેમકે ગોમય (ગો=ગાય) ગાયમાંથી બનેલું; જળમય; ચિન્મય; તન્મય.

૮. વત્, પૈઠ:—માતૃવત્ (માનીપૈઠ), શાસ્ત્રવત્, પૂર્વવત્.

૯. ત્ર, ડેકાણે:—સર્વત્ર (સઘળે ડેકાણે), તત્ર, યત્ર.

૧૦. દા, વખતે:—સર્વદા (સઘળે વખતે, હંમેશાં), યદા, કદા.

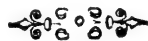
૧૧. ધા, રીતે:—યથા (જે રીતે), તથા, સર્વથા.

૧૨. ધા, રીતે:—સહસ્રધા (હજારે રીતે), નવધા, બહુધા.

૧૩. ક, સમુદાયવાચક:—પંચક (પાંચ દિવસનો સમુદાય), શતક (સોનો સમુદાય, સેકડો, સૈકો), અષ્ટક (ઐક), ષટ્ક (છક), સપ્તક, અષ્ટક, કુલક.

૧૪. ક, લઘુતાવાચક:—બાળક (છોકરું, છોકરું); બાળિકા (છોકરી, છોકરી) દીપક (દીવડો), ગોપિકા.

અકની પેઠે આ બંને અર્થના ક પ્રત્યયના રૂપમાં પણ નારિભતિએ રૂકા થઈ જાય છે.

સંસ્કૃત કૃદંત પ્રત્યયો.

૧. અત્યાર સુધી શબ્દના ભાગ પાડતાં તેમાંથી એક પણ ઓળખાય એવો શબ્દ હાય લાગતો હતો, પણ અહિંયાં તો ધાતુને પ્રત્યયજ ઓળખી કાઢવાના છે. અમે પ્રત્યેક ઉદાહરણની સાથે ધાતુ તો દેખાડીશું અને બીજાં ઉદાહરણ વિદ્યાર્થીએ ધાતુ પ્રકરણમાંથી શોધીને તૈયાર કરવાં.

૨. અ, અન, તથા ય એ ક્રિયાવાચક તથા કર્તૃવાચક બંને થાયછે, એટલે તેનો અર્થ ગૂજરાતી પ્રત્યય વું તથા નાર ની સમાન છે:—જેમકે,

ધાતુ	પ્રત્યય*	શબ્દ	શબ્દાર્થ
ભંજ, ભાગવું	અ	ભંગ	ભાગવાની ક્રિયા.
દિવ, પ્રકાશવું	,,	દેવ	પ્રકાશનાર.
છિદ્, કાપવું	અન	છેદન	કાપવાનો ક્રિયા.
વદ્, બોલવું	,,	વદન	બોલનાર મોઢું.
કૃ, કરવું	ય	કાર્ય	કરવું, કામ
આપ્+અર્, મર્યા- દામાં ચલાવવું }	,,	આચાર્ય મર્યાદામાં ચલાવનાર.	

*પ્રત્યયના અનેક અર્થ હોય ત્યાં તેનાજ અર્થ અનુક શબ્દમાં લાગુ પડતા હોય તેજ વિચારીને કહેવા.

૩. તિ, ન, ને અસ્ એ ક્રિયાવાચક પ્રત્યય છે:—
ગમ્, જવું તિ ગતિ જવાની ક્રિયા.
યત્, મહેનત કરવી ન યતન મહેનત કરવાની ક્રિયા.
તપ્, તપવું અસ [તપસ], તપ. તપ કરવું.

૪. અક, *તૃનો તા, ર, અને ઊ એ ક્રિયા કર્તૃવાચકજ પ્રત્યયો છે. નારી જાતિમાં અક નો ફકા થઈ જાયછે. ર લઘુતાવાચક પણ છે.

ધાતુ	પ્રત્યય	શબ્દ	શબ્દાર્થ
વસ, બોલવું	અક	વાચક	બોલનાર, દેખાડનાર.

ભૂ, ભરવું તૂ,નો તા ભર્તી ભરણુગોષણ કરનાર, ધણી.
 સાધુ, સાધવું ઉ સાધુ સાધનાર, પ્રમાણિક માણસ
 જીવ, જીવવું ઈકા, જીવિકા જીવતાનું સાધન.
 નમ્, નમવું ર નમ્ર નમનાર.

*તૂનો સંસ્કૃતમાં પ્રથમા વિભક્તિમાં તો થવાથી આપણી ભાષામાં તે બહુધા તે તો રૂપેજ દેખાયછે, પણ ભાવવાચક તીથી ઝાઝખતા માટે એને તૂનાં તો કહેવા.

+ ક્રિયા કે કર્તૃવાચક પ્રત્યયોના અર્થ કોઈ વેળા સાધન, ફળ, સ્થળ, કર્મ વગેરે પણ ચર્ચા જાયછે તેથી અમુક શાબ્દના અર્થ ઉપર લક્ષ રાખી ત્યાં તેવા અર્થ કરવા.

૫ ન, ઇત્ર કરણ એટલે ક્રિયાનું સાધન:—જેમકે,

વસ્ત્ર, (વસ્=ઢાંકવું) શરીર ઢાંકવાનું સાધન.

વાદિત્ર (વદ્=અવાજ કરવો), અવાજ કરવાનું સાધન.

પ્રત્યય તથા અર્થ બંને હવેથી પોતાની જાણે ઝાઝખીને બોલવા. માત્ર હવે ધાતુ તથા તેનો અર્થજ અમે તો કોષમાં દર્શાવીશું.

૬ ત, ઇત, ને ન એ ભૂત કૃદંતના પ્રત્યયોછે:—જેમકે,
 જિત (જિ=જીતવું) જીતેલો; સંહિત, ભાગી ગયેલું.

ઉત્પન્ન (ઉત્+પત્=પેદા થવું) પેદા થયેલું, વગેરે.

૭ ય, અનીય, ત્ય, તવ્ય એનો અર્થ યોગ્ય, ધર્મ શકે
 એવું અથવા કરવાનું એમ થાય છે:—જેમકે

દશ્ય (દશ્=જોવું) જોઈ શકાય એવું.

મોજ્ય (મુજ્=ખાવું) ખાવા યોગ્ય.

માજ્ય (ભજ્=ભાગવું) જે ભાગવાનો છે તે.

રમણીય (રમ્, રમવું) રમવા યોગ્ય, સુંદર.

રક્ષણીય (રક્ષ્=રક્ષણ કરવું) રક્ષણ કરવા યોગ્ય.

કૃત્ય, કરવાનું જે હોય તે.

ભોક્તવ્ય (ભુજ્=ભોગવું) ભોગવવાનું જે છે તે.

૮ માન અને ભત્ અથવા ત્ એ વર્તમાન કૃદંતના પ્રત્યયોછે:—જેમકે,

વર્દ્ધમાન (વૃધ=વધવું), વધતું, વૃદ્ધિપામતું.
 વર્તમાન (વૃત=વળવું, ચાલવું), ચાલતો (કાળ, ખતાવ.)
 યજમાન (યજ્=યજ્ઞ કરવો) યજ્ઞ કરતો, યજ્ઞ કરનાર.
 જગત્ (ગમ્=જવું એવડાઈ જગત્,) જતું, નાશવંત (કુનિપા).
 વિશ્રાજિત્, વિશ્રાંતે જિતનારો.

૬ તુ, મ, અને મન્ કે તેનો મ એ ક્રિયા, ક્રિયાનું ક્ષણ, કર્મ, સ્થ-
 ણ, વગેરે અનેક અર્થ દેખાડે છે:—જેમકે,

તંતુ (તન્=તાણવું), તાણવાથી જે થાય છે તે. (ક્ષણ.)
 ધર્મ (ધૃ=ધારણ કરવું), જે ધારણ કરેલું છે તે. (કર્મ.)
 ધામ (ધા=ધારણ કરવું) ધારણ કરવાનું ઠેકાણું. (સ્થળ.)
 મર્મન્-મર્મ (મૃ=મરવું), મરવાનું ઠેકાણું, તેવું અંગ.

કેટલાક વિવિધાર્થ પ્રત્યયોનું પુનરાવર્તન.

પ્રત્યયોના અર્થ વિવિધ તો થાય છે જ, પણ જેના અર્થ બહુજ
 વિધ વિધના થાય છે તેની સામઠા પુનરાવર્તનને માટે અ-
 હિંચા એક નોંધ આપી છે.

અ=ક્રિયા; જેમકે તોલ, લાભ, સંતોષ, ખેદ.
 „=કરનાર; જેમકે, દીપ, કર (કરનાર, હાથ), ચર.
 „=પાણું; જેમકે, શૌચ (પવિત્રપાણું), મૌન.
 „=વાળો; જેમકે, સાર્વભૌમ (સમ્રાજી ભૂમિ-દેશવાળો).
 „=તે ઉપરથી ઉત્પન્ન થએલું; પાર્થિવ (પૃથિવિ-
 માટીનું બનેલું).

ય=ક્રિયા; જેમકે બ્રહ્મચર્ય (બ્રહ્મ=વિદ્યા તરફ જવું).
 „=કરનાર; જેમકે છાદ્ય-છાજ (ઢાંકનાર).
 „=પાણું; જેમકે, સામાન્ય (સમાનપાણું).
 „=સાધન; જેમકે, શ્યા (શી=સૂવું. સૂવાનું સાધન).
 „=યોગ્ય; જેમકે, ભાર્યા (ભરણપોષણ કરવા યોગ્ય).
 „=વાળો, જેમકે, અંત્ય (છેડાવાળો, છેડા ઉપરનો).
 „=તે ઉપરથી ઉત્પન્ન થએલું; જેમકે, આદિત્ય (આદિ-
 તિ ઉપરથી ઉત્પન્ન થએલા, દેવો, સૂર્ય).

સંસ્કૃત આદ્ય.

અ, (ગ્રી A.); નહિ:—અચળ(હાલે નહિ તે), અયોગ્ય, અ-
ન્યાય, અપંડ, અકાળ, અપક્ષપાત, અપૂર્ણાંક, અક-
સ્માત્, વગેરે,

*અન્, (પ્રા) અળ, (ગ્રી. An. લા. In. ઇ. Un.); ન-
હિ:—અનંત, (જેનો અંત નહિ તે), અનાદિ, અનેક, અ-
નાચાર. અનુપમ, અનાદર, અનાવૃષ્ટિ, વગેરે.

*પશ્ચીધી સ્વર આવે ત્યારે અન્, અને ંયંજન આવે ત્યારે અં આવે છે
એ ઉપલા ઉદાહરણો ઉપરથી સમજશે. અન્ ઉપરથી પ્રાકૃતમાં અળ પ્રત્યય
થયોછે તેમાં કાંઈ આવો ભેદ નથી;—જેમકે અણ્ભણ્, અણ્દીકું, અણ્દહ,
અણ્ધડ, વગેરે.

ઈ, (ફા. ઇ) ૧. વધારે. ૨. વિના:—૧—વિભાગ (વ-
ધારે ભાગ, ભાગના ભાગ), વિસ્તાન, વ્યુત્પત્તિ, વગેરે. ૨—
વિધવા (વિ=વિના+ધવ=ધણી+આ, નારિજાતિનો પ્ર-
ત્યય=ધણી વિનાની), વિદેહી, બ્યર્થ, વગેરે.

અંતર, (લા. Inter. ફા. અંદર); માંહે, વચમાં:—અં-
ત:કરણ (માંહેથી કરવાનું સાધન), અંત:પટ (અંતર=વ-
ચમાં+પટ=લૂગડું=વચમાં ધરેલું લૂગડું, અંતપૈટ), અંત-
ર્ગાળ, અંત:પુર (જનાનો), વગેરે.

સુ, (પ્રા.) સ, (ગ્રી. Eu.); સાડું, ઘણું:—સુવાસ (સારી
વાસ), સ્વલ્પ (સુ+અલ્પ=ઘણું જ થોડું), સપૂત (સારો છોકરો),
સકોમળ (ઘણું કોમળ) વગેરે.

કુ, (પ્રા.) ક; નહાં:—કુકર્મ (નહાં કામ), કપૂત (નહારો
છોકરો), કુતર્ક, કુમાર્ગ; કપાત્ર, કવેળા, કટંગું, વગેરે.

દુસ્ (ગ્રી. Dys. Dus.) ૧.—મુશ્કેલાઈથી. ૨.
નહાં:—૧.—કુ:સહ (મુશ્કેલાઈથી ખમી શકાય તે); કુર્મ
(દુસ્+ગમ્+અ=સ્થળ) મુશ્કેલાઈથી જ્યાં જઈ શકાય તે,
પહાડી કિલ્લો; દુસ્તર (દુસ્+તૃ, તરવું+અ) મુશ્કેલાઈથી તરી

શકાય તે; વગેરે.—૨.—કુરાચરણ (નકારે આચરણ); કુષ્કાળ (નકારો કાળ); વગેરે.

નિસ્. ૧ નહિ. ૨. ખહાર:—૧ નિ:સંશય (જેમાં સંશય નહિ તે); નિરંકુશ (જેની ઉપર અંકુશ નથી તે); નિષ્કપટી ૨.—નિ:શ્રેણિ—નીસરણી (ખહાર જવાનું સાધન), નિરીક્ષા, નિર્ધાર, વગેરે.

સ, સહ. સાથે, સરખું:—સવિસ્તર (વિસ્તાર સાથે), સવર્ણ (સરખી જાતના અક્ષર), સરસ, સજ્જતીય, સટીક, સાર્થક, વગેરે:—સહવાસ (સાથે વસવું). સહધર્મી (સરખા ધર્મવાળા), સહકુટુંબ, સહગમન, સહવર્તમાન, વગેરે.

સમ્, (ગ્રી. Syn. લા. Con. Cum. Co.), ૧. સાથે. ૨. સુંદર રીતે. ૩ ખિલકુલ:—૧. *સંગમ (સાથેજવું-મળવું), સંવાદ, સંસાર, વગેરે.—૨—સંસ્કાર (સુંદર રીતે કરવું, સુધારવું, કેળવવું.), સંસ્કૃત (સુધારેલી ભાષા), સંખ્યા, સમર્પણ, વગેરે.—૩—સંરક્ષણ (ખિલકુલ રક્ષણ), સંહાર, સંન્યાસ, સમસ્ત વગેરે.

સમ્ની સાથે કોઈ પણ વ્યંજન આઠવાથી એ મૂળરાત્રીમાં સં લખાયછે.
+સમ્ની સાથે કૃ ધાતુનું રૂપ કોઈ આવવાથી વચમાં સ્ વધે છે: જેમકે
સમ્+કાર=સમ્+સ્+કાર=સંસ્કાર.

ઉપ. (ઇ. Up. ગ્રી. Hypo.Hupo)૧.પાસે,૨.ઉતરતા દરજ્જાનું:—૧—ઉપસર્ગ (ધાતુની પાસે આવનાર), ઉપયોગ, ઉપમા, ઉપકાર, વગેરે. ૨—ઉપગ્રહ (હલકા દરજ્જાનો ગ્રહ), ઉપશિક્ષક, ઉપવન, ઉપાખ્યાન, વગેરે.

અતિ. પેક્ષીતરફ.—અતીંદ્રિય (ઇંદ્રિઓની પેક્ષીતરફ, ઇંદ્રિયોથી જેનું જ્ઞાન મળી શકે નહિ એવો વિષય), અત્યંત, અતિશય, અતિસાર, વગેરે.

જેમજે અથવા એના અર્થ ધાયછે તે માત્ર લાક્ષણિક અને મૂળરાત્રીમાંજ ચાલી શકે:—જેમકે, અતિનિદ્રા, અતિ સોલ, અતિ સ્નેહ, અતિ ક્રુષ્ણ, વગેરે.

ઔષ.(લા. Ad.) ઉપર:—અધિરાજ (ઉપર પ્રકાશનાર, રાજા), અધિકાર, અધિપતિ, અધ્યક્ષ (ઉપર નજર રાખનાર).

અનુ. (ગ્રી. Ana.) પાછળ, તેપ્રમાણે, સાથે:—અનુચર (પાછળ ચાલનાર, આકર), અનુસરવું (કોઈની પાછળ પાછળ ચાલવું, તે કરે તે પ્રમાણે કરવું), અનુપાન (વૈદના ઔષધની સાથે ક્વાથ વગેરે કાંઈ પીવાનું કહેછે તે), અનુશાન, અનુક્રમ, અનુપ્રાસ, વગેરે.

અપ. (લા. Ab. ગ્રી. Apo. ઇ. Off.) ખોટું, ઉલટું:—અપકાર (ખોટું કરવું), અપરાધ (રાજી કરવાથી ઉલટું, ગુનોહ), અપકીર્તિ, અપભ્રંશ, અપમાન, વગેરે.

અભિ. (ગ્રી. Amphi. લા. Am. ઇ. By.) પાસે, તરફ, ધણું:—અભ્યાગત (પાસે આવેલો, પહોંચો), અભિષેક (તર્ફછાંટવું), અભ્યંતર (ધણું અંદરનું), અભિલાષા, અભિમાન, વગેરે.

અવ, ૧. નીચે ૨. નહાઈ:—અવતાર (નીચે ઉતરવું), અવદશા (નહારી અવસ્થા), અવલોકન, અવગુણ, વગેરે.

આ. મર્યાદા:—આકાર (મર્યાદા કરનાર, હદ બતાવનાર), બ્યાકરણ (ભાષાની વધારે મર્યાદા કરનાર), આગ્રહ, આચરણ, આવાસ, આરંભ, આલય વગેરે.

અપિ. (ગ્રી. Epi. લા. Ob. ઇ. Up.Be.) ઉપર:—અપિધાન (શરીર ઉપર ધારણ કરવાનું, લગાડું.)

ઉત્. (ઇ. Out. A.) ૧. ઉંચે, બહારે, ૨. ઉલટું:—જેમકે ઉત્કંઠા (ડોકી ઊંચી થવી, આતુરતા), ઉત્પત્તિ (બહાર પડવું, પેદા થવું) ઉત્કર્ષ, ઉદય, વગેરે. ૨. ઉત્થાપન (સ્થાપવાથી ઉલટું, ઉઠાવવું)

નિ. ૧. માંહે, પાછળ ૨. વિના:—નિવાસ (જેમાં વસે તે, રહેઠાણ) નિદાન (પાછળથી-છેવટથી-આપવું, રોગની બધી પરીક્ષા કર્યા પછી તે વિષે જે અભિપ્રાય આપવો તે), નિકં-

દન (મૂળ વિનાનું કરવું), નિપાન-નવાણ, નિગમ, વગેરે.

પરા. ૧. પાછું- ૨ મોઢું. ૩-ઉલટું:—પરાવર્તન (પાછું વળવું); પરાક્રમ (મોટાં ડગલાં ભરવાં, બહાદુરી કરવી), પરાજય (જયથી ઉલટું), પરાભવ, પરાકાષ્ટા, વગેરે.

પરિ. (ગ્રી. Peri લા. Per.) ૧. ચોતર્ફ. ૨. ધણું:- પરીક્ષા (ચોતર્ફથી જોવું), પરિશ્રમ (ધણી મહેનત), પરિમિતિ, પરિમાણ, પરિપૂર્ણ, પરિપક્વ, વગેરે,

પ્ર. (ગ્રી. Pro. લા. Pro.) આગળ, શ્રેષ્ઠ:—પ્રચાર (આગળ ચાલવું, ચાલ), પ્રભુ (શ્રેષ્ઠ રીતે હોનાર, ધણી, પરમ-શ્વર) પ્રદેશ, પ્રભાત, પ્રખ્યાતિ, પ્રબળ. વગેરે.

પ્રતિ. (ગ્રી. Pros. લા. Re.) ૧. સામું, પાછું. ૨, દરેક:—જેમકે, પ્રતિપક્ષી (સામા પક્ષવાળો), પ્રત્યાઘાત (પાછો આઘાત થાય તે), પ્રતિદિન (દરરોજ); પ્રતિસ્પર્ધી, પ્રતિવાદી, પ્રત્યુત્તર, પ્રતિબિંબ, પ્રતિવર્ષ, પ્રત્યેક, વગેરે.

भाग. २ जो.

— १७२ —

ખહુ વપરાતા સંસ્કૃત ધાતુ.

ગુજરાતી શાહોનો મોટો ભાગ આટલાજ ધાતુ ઉપરથી ઉત્પન્ન થયેલો છે. આટે, એ પ્રત્યેક ધાતુના શાખાત્રણી શાહો અત્રે તમામ આપ્યાછે. તેની ંચુત્પ-
તિ વિશેષ કાળજીથી તૈયાર કરવી, વિદ્યાર્થીને અમ કસ્તુ સુગમ પડે તે મટે એ
શાહો ત્રત્યયવાર ગોઠવ્યા છે, એટલે, પ્રથમ બાળબાલ અક્ષરે પ્રત્યય લખ્યોછે,
પછી માત્ર ધાતુ સાથે તે મળીને જે શાહ થયો તે કાળે અક્ષરે દેખાડ્યોછે, અને
જો તે ગુજરાતીમાં નહિ વપરાતો હોય તો તેની આસપાસ આવો કૌપ [] મૂક્યો
છે. પછી આધ્યાદિકના સંચોગે થનારા શાખાત્રણી શાહો તો તમામ લખ્યાછે.
એ આધ્યાદિક પાણુ જરૂર જણાઈ ત્યાં શાહની પૂર્વે લખી બતાવ્યાછે. અપભ્રંશ
શાહો, જે ઉપરથી તે ઉત્પન્ન થયા હોય તેની જોડે, નાના કૌપમાં આપ્યાછે.

૧. ઇ (અય).—(લા. EO.)—જયું:—

અ.—[અય.]; અનુ, ^૧અન્વય; અપ, ^૨અપાય; ઉપ,
ઉપાય; ઉત્, ^૩ઉદય; અભિ+ઉત્, ^૪અભ્યુદય; પ્રતિ, પ્રતય;
વિ, ^૫વ્યય; ^૬અવ્યય; સમ્, સમય; સહ, સહાય.—[આય]
અંતર, અંતરાય; નિ, ન્યાય; પરિ, પર્યાય; સમ્+ઉત્, સ-
મુદાય.—અન.—અયન; ઉત્તર, ^૭ઉત્તરાયણ; દક્ષિણ, દક્ષિ-
ણાયન; પાર, પારાયણ; રસ, રસાયન (રસાયણ, રસાણ);
રામ, રામાયણ; પરા, પરાયણ-પલાયન.—ત—[ઈત];
ગુણ+અતિ, ^૮ગુણાતીત; ઉત્, ઉદીત; વિ+પરિ, ^૯વિપરીત.

અધિ+ઈ (મૂળધાતુ તો હ્રસ્વેમાં કહેયોજ. કૌપનું રૂપ અ-
મુક દાખલામાં લાગતું હોય, તો તે પણ ત્યાં બોલવું.)=ભ-
ણુવું:—અ-અધ્યાય (અધ્યો), ^{૧૦}અનાધ્યાય, સ્વાધ્યાય; ઉ-
પાધ્યાય ^{૧૧}(ઉપાધ્યો).—અન.—અધ્યયન; અધ્યાપન.—અક-
અધ્યાપક, ઉપાધ્યાપક, —ત—અધીત.

૧.—અંકની પછાડી અંક આવે તે, અનુક્રમ, પથના શાહો ગણને
અનુક્રમે ગોઠવવા.—૨.—અડચણ, ડુઝ.—૩. બહાર આવવું, ઉઠવું.—૪. ધ-
ણો ઉદય, આબાદી.—૫. ખર્ચ.—૬. જેને ખર્ચ એટલે ફેરફાર થતો નથી તે

શબ્દ.—૭. ધર્મ્યુત્ ઉત્તર તર્ક આવવા માંડવું તે ઉત્તરાચલ, અને દક્ષિણ તર્ક જવા માંડવું તે દક્ષિણાયન.—૮. રામત્ વનવાસ જવું, તે વિષેનું સંસ્કૃતમાં કાવ્ય છે તે.—૯. ગુણની પેલેપાર ગમ્મલો, નિર્મુલ.—૧૦. ચોતર્કથી ઉલટું ગમ્મલું, રીત કરતાં ઉંધું.—૧૧.—ન બાણાવવાનો દિવસ.—૧૨.—હલકા દરબના બાણાવનાર, ઉપશિક્ષક, અને તથા કેટલાક બ્રાહ્મણના કુળત્ નામ.

૨. ઈક્ષ્—એવું:—

અ+આ.—[ઈક્ષા]; અપ,^૧ અપેક્ષા; ઉત્, ઉત્પેક્ષા; ઉપ,^૨ ઉપેક્ષા; નિઃ, નિરીક્ષા (૪નીરખ); પરિ, પરીક્ષા.—અક—^૫પરીક્ષક (પરીખ, પારેખ).

ગુ. ધા.—૧. પરખવું (પરીક્ષ). ૨. પેખવું (પેક્ષ).

૧.—પોતામાં ખોટું—ખામી હોય—તે જાણવું, ખામી, ઈચ્છા, કેમકે પોતાની ખામી જાણ્યાથી તે ટાળવાનું મન થાય છે.—૨.—બે પરવાહી.—૩.—દૂરબીનમાંથી તારા વિગેરે જોવા, તપાસવું.—૪. તપાસ કરી સરકારે જે ભાવ ફરોચો હોય તે.—૫.—ચોતરક જેનાર, તપાસનાર.

૩. કમ્—આહાવું, ઈચ્છવું.

અ—કામ; કામી; કામિની; કામધેનુ; નિઃ, ^૧નિષ્કામ; સ, સકામ.—અન—[કામન] (કામણ); કામના (આ); મનઃકામના.—ત—^૩કંત, (કાંત, કંથ); કાંતા (આ)—તિ—કાંતિ.

૧.—આપણે આહીએ તે આપનારી કલ્પિત માય.—૨.—ભકિત બે પ્રકારની ગણાય છે:—જેમાં કુળની ઈચ્છા તે સકામ, અને નહિ તે નિષ્કામ.—૩.—આહોલો, વહોલો, ધણી.—૪.—આહાવાપણું, ખૂબસુરતી.

૪. કૃ—(લા. Creo.)—કરવું:—

અ.—^૧કર; કિં (શું, કાંઈપણ), ^૨કિંકર; શ (કલ્યાણ)+અમ્ (દ્વિતીયા વિભક્તિનો પ્રત્યય), શંકર; સુખકર; સમ્, સંકર.—[કાર.]; લોહ=લોટું, લોહકાર (લુહાર); અહં=હું, ૪અહંકાર; અંધકાર; સત્કાર; ^૫અધિકાર; ^૬આકાર; પ્રકાર.—અક.—કારક; આશ્ચર્યકારક.—તૃ નો તા—કર્તા (કિરતાર, કરેતાર); જગત્કર્તા.—અન.—કરણ; સુખકરણ; ^૭અધિકરણ; ^૮અનુકરણ; પ્રકરણ (પગરણ); વિ+આ, બાકરણ; સ+મ=ખરાખર+ઈ, બે શબ્દ સાધનારો પ્રત્યય, ^૯સમીકરણ;

કરણી; કારણ. —મન્.—કર્મ (કરમ); કર્મક; અકર્મક; સકર્મક; અકર્મી (અકર્મી); કર્મણિ (ઈ. સમમી વિભક્તિનો પ્રત્યય) —ય. —કાર્ય (કારજ, કાજ); અકાર્ય (અકારજ); ક્રિયા; ક્રિયાપદ; પ્રક્રિયા; —તિ—કૃતિ, આકૃતિ; પ્રકૃતિ; પ્રકૃતિ+અ=પ્રાકૃત; અહંકૃતિ. —ત. —કૃત; કૃતાર્થ; ૧૦ કૃતગ્ન; ૧૧ કૃતસં; સુકૃત. —ત્વ. —કૃત્ય; કૃત્ય. —તવ્ય. —કર્તવ્ય. —માત. —ક્રિયામાણ.

અત+કૃ=ખોટું કરવું:—અપકાર, અપકારક, અપકૃત.

ઉપ+કૃ=ભલું કરવું:—ઉપકાર, ઉપકારક, પરોપકાર.

વિ+કૃ=ફેરફાર કરવો:—અગડવું:—વિકાર, વિકૃતિ, વિક્રિયા.

સમ્+કૃ=સુંદર કરવું:—સંસ્કાર (સ વચમાં વધે છે), સંસ્કારી, સંસ્કૃત.

અહં+કૃ=શણગારવું:—અહંકાર, અહંકૃતિ, સાહંકૃત.

સ્વ+કૃ=પોતાનું કરવું, કપ્પલ રાખવું:—સ્વીકાર; સ્વીકૃત

ગૂ. ધા.—સ્વીકારવું, સિકારવું, સકારવું.

૧.—કરનાર, હાથ. —૨.—કાંઈ પણ કશું હોય તે કરનાર, આકર. —૩ લેખા ધવું, મિશ્રણ. એક જાતની સ્ત્રી અને બીજી જાતના પુરૂષથી ઉત્પન્ન થ-અલો, વર્ણસંકર, (હાફકાસ્ટ). —૪. હું હું કરવું, અભિમાન. —૫. ઉપર રહીને કરવું, ઉપરીપણું, અમલ. —૬. મર્યાદા કરનાર—દેખાડનાર, કેમકે આકારથી કોઈ પણ પદાર્થની મર્યાદા જણાયછે. —૭. જે ઉપર—જે સ્થળે—કાંઈ ક્રિયા થાયછે તે સ્થળ. —૮. કોઈની પ્રમાણે કરવું, નકલ. અવાજની નકલ. —૯. મ-શ્રિતતાં બે પદને બરાબર કરવાં. —૧૦—(દન=નાશ કરનાર) બીજાના કરેલા (ઉપકારનો) નાશ કરનારો, ભૂલી જનારો, ફિલટો અવગણ કરનારો. —૧૧. —(સ=જાણનાર) બીજાના ઉપકાર જાણનારો.

૫. ક્રમ—પગલું ભરવું:—

અ.—ક્રમ; અનુક્રમ; ૧ ઉપક્રમ; ૨ પરાક્રમ; પરિક્રમા (પર-ક્રમા, પડક્રમા); ઉવિક્રમ; વિ+ઉત્, વ્યુત્ક્રમ; (ધાતુ બેવડાયાથી), ચક્ર(ચાક). —અન.—ક્રમણ; પરિક્રમણ. —તિ. —ક્રાંતિ; ૪ ક્રાંતિવૃત્ત; સંક્રાંતિ.

૫.—૧. પાસે પગલાં ભરવાં, આરંભ કરવા. — કોઈની સામાં પગલાં

ભરવાં, બહાકુરીનાં કામ.—૩. વિશેષ પગલાં ભરવાં, બહાકુરી. બહાકુરી કરનારા એક બહાકુર રાજાનું નામ. ૪. સાથે જતું; સૂર્યનું કોઈ રાશિમાં આવતું; મકર રાશિમાં આવતું.

૧. **સ્વઙ્(સ્વંઙ).**—ભાગવું, નાશ કરવો.

અ.—ખંડ (ખાંડ, ખાંડું)—અન.—ખંડન; [ખંડનક] (કન્ધધ્રુ.પ્ર.) (ખાંડણિયો); [ખંડની] (ખાંડણી-ખાણણી-ખાંચણી)—ઈચ.—ખંડનીય.—ઇત.—ખંડિત (ખંડિયો); અખંડિત.—ગ.—^૧ખંડગ (ખંડગ).

ગૂ. ધા.—ખંડવું, ખાંડવું.—ગૂ. શ.—ખંડણી (સ્વંડનીય, કે સ્વંડની ?) ખંડેર-ખંડિયેર; ખંડી(?).

૧.—નાશ કરનારે હથીઆર, એક જાતની તરવાર.

૭. **સ્થા.**—કહેવું, વખાણવું, પ્રસિદ્ધ કરવું:—

અ+આ.—[ખ્યા.]; વિ+આ;^૧આખ્યા.—અન.

આખ્યાન; રૂપાખ્યાન; ઊપાખ્યાપન; આખ્યાન (વિખાણ, વખાણ).—ત.—[ખ્યાત]; પ્રખ્યાત, અપ્રખ્યાત; વિખ્યાત. તિ.—ખ્યાતિ (ખ્યાત); પ્રખ્યાતિ; વિખ્યાતિ.—इका—
૪આખ્યાયિકા.

સમ્+સ્થા=ગણવું, ગણીને એટલે બરાબર વિચારીને કહેવું:—(અ+આ)સંખ્યા; ૫અસંખ્ય; ૬સાંખ્ય. —ત—
૭અસંખ્યાત.

ગૂ. ધા.—વિખાણવું-વખાણવું.

૧.—વિશેષ મર્યાદા બતાવીને કહેવું.—૨. શબ્દનાં રૂપ કહેવાં.—૩. શબ્દનાં રૂપ કહેવડાવવાં.—૪. નાની વાતો, ઉપકથા.—૫. જેની સંખ્યા નથી તે, અગણિત.—૬. ગણીને-સંપૂર્ણ વિચાર કરીને-કહેનાર, સિદ્ધાંત બતાવનાર, દર્શન અથવા શાસ્ત્ર, એક અમુક દર્શન. આપણામાં ધર્મતુફલ છ દર્શનો ગણાય છે:—બે મિમાંસા (જૈમિનિકૃત પૂર્વમિમાંસા અને બાદરાયણ વ્યાસ કૃત ઉત્તર મિમાંસા અથવા વેદાંત); બે ન્યાય (ગૌતમકૃત અને કાણાદકૃત); તથા બે સાંખ્ય (કપિલ કૃત અને પતંજલી કૃત. છેલ્લું યોગશાસ્ત્ર એ નામથી પણ ઓળખાય છે).—૭. નહિ ગણેલું.

૯. ગણ—ગણવું:—

અ.—ગણ, ^૧ગણેશ (ईश), ગણિકા (गुणिका).—અન—
અણુના, અવગણના.—ઇત.—ગણિત, અંકગણિત, અ-
ક્ષરગણિત, મિશ્રગણિત, અગણિત.

ગૂ. ધા.—ગણવું.

૧.—શિવના જે ગણ—દેવો—કહેવાય છે તેનો ઉપરી—સેનાપતિ. મનુષ્યના
દેવોનો એટલે તમામ જનતનો ઉપરી, પરમેશ્વર.

૯. ગમ્.—જવું.

અ.—[ગમ]; પ્લવ=કૂદકારો, ^૧પ્લવંગમ; વિહ=આકાશ,
૨વિહંગમ; ^૩નિગમ; સંગમ; (ધાતુ એવડાયો) ^૪જંગમ.—
[ગ], અ=આકાશ; ^૫અગ; ન=નહિ, ^૬નગ; ^૭નાગ(અ.);
નગર (ર); નગર+અ= ^૮નાગર; —પદ=પગ+ન=નહિ,
^૯પઅગ; બુજ=વાંકું વળવું, ^{૧૦}બુજંગ; ^{૧૧}દુર્ગ; ^{૧૨}દુર્ગા(આ.);
સંગ. સંગી (સંગાં); (ધાતુ એવડાયો) ગંગા (આ).—અન.—
અમન; નિર્ગમન.—ઇન્—[ગામી], ^{૧૩}ગરડગામી, ^{૧૪}ગ-
જગામિની(ફની)—ય.—અમ્ય; અગમ્ય; મુગમ્ય (મુગમ),
મુગમ્યતા (તા).—ત્.—^{૧૫}ગાત્ર.—ત.—ગત (ગયો); ગત+
આગત=ગતાગત; અવગત (અવગતિયું);—તિ.—ગતિ;
દુર્ગતિ; નિર્ગતિ (નિર્ગત); સંગતિ (સંગત);—ત્.—(ધા-
તુ એવડાયો) ^{૧૬}જગત; જગદીશ (ઈશ); જગન્નાથ.

આ+ગમ્=આવવું:—અ—^{૧૭}આગમ.—અન.—આગ-
મન.—ત.—[આગત]; અભિ, ^{૧૮}અભ્યાગત; ^{૧૯}આગતા
સ્વાગતા (આગતા: +સુ+આગતા:)

ગૂ. ધા.—ગમવું, ગમ પડવી, નિર્ગમવું.

૧.—કૂદકારો મારીને ચાલનાર, વાંદરો, એક જાતનો ધંદ, કેમકે તેની
ચાલ એ રીતે કૂદકારો મારતી છે.—૨. આકાશમાં ચાલનાર, પક્ષી.૩ માંહેડ
જ્ઞાન, આત્મામાંથી ઉપજેલું જ્ઞાન, વેદ—૪. ચાલ ચાલ કરનાર, જે પદાર્થ
એક ઠેકાણેથી બીજે ઠેકાણે જાય છે અથવા લઈ જઈ શકાય છે તે.—૫. આ-
કાશમાં ચાલનાર, પક્ષી—૬. ન ચાલનાર, ચાલી ન શકે તે, પર્વત, ઝાડ.—૭.
પર્વતમાં ઉત્પન્ન થએલા, સર્પ, હાથી.—૮. નગરમાં રહેનાર, શહેરી. એક

બતના બાહ્ય, કેમકે તેમનું મૂળ વતન વઠનગર (વૃહનગર) મૂજરાતમાં પહેલ વહેલું નગર હોય એમ સંભવે છે. —૯. પગે નહિ (પેઠ ધસડીને) ચાલનાર, સર્પ. —૧૦. વાંકો વાંકો ચાલનાર, સર્પ. —૧૧. જ્યાં જવું અધરું છે તે રથળ. પહાડી કિલો. —૧૨. પાહાડી કિલ્લા અથવા પહાડમાં રહેનારી (કેવી), પાર્વતી. —૧૩. ગરૂપર બેસીને જનાર; વિષ્ણુ. —૧૪. હાથીની પેઠે (મલપતી ચાલે) ચાલનાર સ્ત્રી. —૧૫. ચાલવાનું સાધન, શરીરના સાંધા, શરીર. —૧૬. ચાલી જવું, નાશવંત, આ કુનિયા. —૧૭. આવનાર, (ઈશ્વર—શિવ તર્કથી) આવેલું જ્ઞાન, તત્ત્વના ત્રયો, મંત્રના ત્રયો નિઃસ કહેવાય છે. —૧૮. આપણી તરફ (આપણે ત્યાં) આવેલો, પડેલો, અતિથિ. —૧૯. “આઝ્યા તે ભલે આઝ્યા” એમ કહી અતિથિનો આદર સત્કાર કરવો તે.

૧૦ ગૃહ, ગ્રહ. —(લા. grex.) લેવું, ઝાલવું:—

ઝ. —ગૃહ (ઘર); ગૃહસ્થ (સ્થ=રહેનાર); ગૃહિણી (ઘરણી); ગ્રહ, ઉપગ્રહ, અનુગ્રહ; આગ્રહ; પ્રતિગ્રહ; રવિગ્રહ, (વિ-ધરો, વધરો); સંગ્રહ, સંગ્રહિણી (ઇન્+ઈ) (સંધરણી); —(એના વૈદિકરૂપ ગૃમ ઉપરથી) ગર્ભ (ગાભ, ગાભો); ગર્ભિત (જત); સગર્ભા. —ગ્રાહ. —ઇન્—[ગ્રાહી]; ગુણગ્રાહી, પદ્મવ-ગ્રાહી. —અન. —ગ્રહણ (ઘરણ); પાણિ=હાથ, પાણિગ્રહણ-અક. —ગ્રાહક (ધરાક). —ય. —ગ્રાહ્ય. —ઇત—ગ્રહિત.

ગૂ. ધા. —ગ્રહેવું, ઘેરવું (?), ગ્રહણ કરવું.

૧. —(બ્રહ્મચર્ય—વિધાલાસ—પૂરો કરો) ઘરમાં રહેનાર, પડેલો, ઘરખારી, સંસારી બધા ખરચ કરી શકે એવો, પૈસાવાળો, આબરૂદાર, દક્ષિણા ન લેનારો બ્રાહ્મણ. —૨. (કેઈથી) ઉલટું પકડી રાખવું, લડવું. —૩. —હાથ પકડવો, પડેલું. —૪. લેવા યોગ્ય, લઈ (સમભઈ) શકે એવું.

૧૧. ચર. —૧ જવું ચાલવું, ફરવું. ૨. ચરવું:—

ઝ. —ચર; ખેચર; ગોચર; અગોચર; જલચર; ભૂચર; ઉવનચર; અનુચર; સચર+અચર=સચરાચર; સહચરી; (ઈ). —[ચાર] આચાર; સત્, સદાચાર; અન્, અનાચાર; ઉત્, ઉચ્ચાર; ઉપચાર; દુરાચાર; પ્રચાર; વિચાર; વિ+અભિ, બિભિચાર; સંચાર; સમ્+આ, સમાચાર. —અન. —ચરણ, ચરણારવિંદ (અરવિંદ=કમળ); ચરણામૃત; આચરણ; સત્, સદાચરણ; મંગળ, મંગળા-

ચરણ—ચારણ—અક. પ્રચારક.—ઇન્—[ચારી]; બ્રહ્મ-ચારી, બ્રહ્મચારિણી; દુરાચારી; બલિચારી; બલિચારિણી; અવિચારી.—ચ.—[ચર્ચ]; ^{૧૧}બ્રહ્મચર્ચ; મુખચર્ચા (આ), આ, આશ્ચર્ય.—[ચાર્ય]; આચાર્ય (આચારજી, આચારી); ધર્માચાર્ય.—ક્રવ—ચરિત્ર.—ઇત—ચરિત.—મન્.—ચર્મ, (ચામ, ચામડું); ચર્મકાર, (ચમાર.)

ગૂ. ધા.—ચરવું; ઉચ્ચરવું, ઉચરવું, ઓચરવું; વિચરવું; વિચારવું; સંચરવું, સાંચરવું.

૧.—આકાશમાં ચાલનાર, પક્ષી, ગાંધર્વ.—૨. ગાયો વિગેરેને ચરવાની જમીન; ગો એટલે ઇંદ્રિયો જેમાં જઈ શકે—જે જાણી શકે—ને; જેમકે દૃષ્ટિગોચર. નહિ જાણી શકાય—જૂંપૂં—તે અગોચર—૩. વનમાં ફરનાર, જંગલી, પશુ.—૪ પછાડી પછાડી ચાલનાર, હજુરી ચાકર.—૫. ચાલવાપણ સહિત, જિવવાળા.—૬. જેનામાં ચાલવાપણ નથી તે, જિવ વગરના.—૭ જિવવાળા અને જિવ વગરના તમામ પદાર્થોમાં જે વ્યાપી રહેલો છે તે, પરમેશ્વર.—૮. સાથે ફરનારી, બહેનપણી.—૯. (મોંઝાથી) બહાર કાઢવું.—૧૦. ચાલનાર, પગ. છંદનો એક ચતુર્થાંશ. વેદ ભણનારાઓની શાખા (school).—૧૧. બ્રહ્મ એટલે વેદ—વિદ્યા—તરફ જવું; વિદ્યાર્થાસ; કુંવારાપણ; કેમકે વિદ્યાર્થીએ કુંવારાજી રહેવું જોઈએ એવા ઉદાપણ ભરેલો વિચાર વેદકાળમાં હતો.

૧૨. ચલ્—હાલવું; ચાલવું:—

અ.—[ચલ]; ^૧અચલ; હીમ, હીમાચલ; નિશ્ચલ; અવિચલ; (ધાતુ એવડાંયો) ^૨ચંચલ, ^૩ચંચલા, ચંચળતા, ચાંચલ્ય.—ચાલ.—અન.—ચલન (ચલણ); [ચાલન] (ચાળણ); ઉત્, ઉચ્ચાલન; [ચાલની] ચાળણી.—ઈચ.—ચલનીય (ચલણી)—ઇત.—ચલિત, પ્રચલિત, વિચલિત.

ગૂ. ધા.—ચાલવું, ચળવું, ચાળવું.

૧.—હાલી ચાલી શકે નહિ તે, સ્થિર, દૃઢ. પર્વત, કેમકે તે હાલતો ચાલતો નથી.—૨. હાલ હાલ કર્યા કરનાર; બુદ્ધિની ગતિવાળો, હોશીઆર; જેવું મન જલદીથી ખસી જાય તે.—૩. લક્ષ્મી, કેમકે તે જેની પાસે હોય ત્યાંથી જલદી ખસી જાય છે.

૧૩. ચિ.—એકદું કરવું, ઢગલો કરવો:—

અ.—[ચય]; નિઃ, નિશ્ચય (નિશ્ચે); ^૧પરિચય; સંચય

(સંચે) (સંચો?); સમ્+ઉત્, સમુચ્ચય.—ત—[ચિત]^૧ચિતા (આ.); નિશ્ચિત; સંચિત.

ગૂ. ધા.—સંચયું, સાંચયું; સંચય કરવો; નિશ્ચય કરવો.

૧.—૪'ઞ્ એકઠા યતુ'—મળતું, આળખાણ, મહાવરો.—૨. ઢગલો કરેલો, યુદ્ધને બાળવા સાર લાકડાનો ઢગલો કચો હોય તે.

૧૪. ચિત્.—બાણ્યું, વિચાર્યું:—

ક્રિપ્.—(આ પ્રત્યય નામનોજ છે. ધાતુ હોય તેવોને તે-વોજ રહે, પણ કર્તા ક્રિયા વિગેરેના અર્થો તેમાં વધે.)

ચિત્; ચિદાનંદ, ચિદ્ધન; ચિન્મય; સત્=હમેશાં જ છે તે, સચ્ચિદાનંદ.—અ.—[ચિત]; અચેત; સચેત.—

અન.—ચેતન; ચેતના; ચૈતન્ય (ય); સચેતન.—ત.—ચિત.

—૨.—ચિત્ર; ચિત્રકાર (ચીતારો); ચિત્રા; ચૈત્ર(અ); વિચિત્ર; વૈચિત્ર્ય.

ગૂ. ધા.—ચેતયું; ચીતવયું; ચીતરવું.

૧૫. ચિંત્.—વિચાર્યું; ફિકર કરવી:—

અ.—ચિંતા.—અન.—ચિંતન—ત.—[ચિંત]; નિશ્ચિંત (નચિંત, નચીન).—ઇત.—ચિંતિત, અચિંતિઓ, (અચિંતો, ઓચિંતો);

૧૬ છદ્.—ઢાંક્યું, સંતાડ્યું:—

અન.—આ+છાદન=^૧આચ્છાદન.—ઇત.—આ+છાદિત=આચ્છાદિત.—ન.—[છજ](છાનું)—ય.—છાધિ(છાજ).

ન.—^૨છત્ર (છત્તર); છત્રી (ફી).—ઠા.—^૩છક્ષી (છાલ).

ગૂ. ધા.—છાહ્યું, છાંદ્યું.—ગૂ. ૨૧.—છાનું, છત, છાજલી.

૧.—ઢાંકણ.—૨. વર્ષાદ અપવા તાપથી શરીર ઢાંકવાનું સાધન.—૩.

ઝાડ અપવા ફળ ઉપરનું ઢાંકણ.

૧૭. છિદ્.—(લા. scindo.)—કાપ્યું, ભાગ કરવા:—

અ.—છેદ; સમ=બરાબર, સમચ્છેદ; ઉત્, ઉચ્છેદ;

પરિચ્છેદ.—ઇત.—ઉચ્છેદિત (ઉચ્છેદિયો).—ન.—છિન્ન;
 ૧અવિછિન્ન—અન.—છેદન, છેદનપિંડુ, છેદનલીટી.—
 અક.—છેદક, ઉચ્છેદક.—૨—છિદ્ર (છીંડું).

ગૂ. ધા.—છેદવું, છીનવું.—ગૂ. શ. છીની—છીણી.

૧.—જેમાં કાંઈ ભંગ પડતા નથી એવી વર્ણદ કે ભાષણની ધારા.

૧૮. જન.—(લા. Gigno. Geno.)—પેદા કરવું, પેદા થવું:

અ.—જન, દૂર+ઈ=દૂરના, દૂરીજન; મહાજન; સજ્જન;
 સર્વજન, સાર્વજનિક; દુર્જન; નિર્જન; પરિજન; મુજન; મુજ-
 નતા; સૌજન્ય.—[જ]; અંડ=ઇંડું, ૧અંડજ; તનુ=શરીર,
 તનુજ (તનુ, તન); દ્વિ=બેવાર, ૧દ્વિજ; પંક=કાદવ, ૩પં-
 કજ; પૂર્વજ; મન; ૪મનોજ; વંશજ; ૫અજ; ઉત્કભિદ્,
 ઉદ્ભિજ્જન; નિજ; ૬સહજ (સહેજ); ૭અનુજ, રામાનુજ;
 પ્રજ.—અક.—જનક; દુઃખજનક.—મન—જનન; જ-
 નની (જનુની)—તૃ.—જનિતા, જનિત્રી (જનિતા, જનેતા).
 ઇત.—જનિત.—ત.—જાત (જાયો), અજાતથતુ.—તિ.
 જાતિ (જાત), વિજાતીય, સજાતીય, મુજાતિ (સજાત).—ય.
 જન્ય; ૮જાયા (આ)—મન્.—જન્મ; જન્માંતર.—તુ—જન્મ.

ગૂ. ધા. જણવું, જન્મવું, જન્મ આપવો.

૧.—ઈકામાંથી જન્મનાર પ્રાણીઆ.—૨. બેવાર જન્મનાર, જે
 વર્ણો (બ્રાહ્મણ, ક્ષાત્રિ, વૈશ્ય) ને જનોઈ દેવાય છે તે, કેમકે યજ્ઞોપવિત એટલે
 વિધાસંસ્કારથી પ્રાણસને બીજવાર જન્મ થયો એમ કહેવાય છે.—૩. કાદવમાં
 ઉત્પન્ન થનાર, કમળ.—૪. મનમાં ઉત્પન્ન થનાર, કામદેવ.—૫. જેનો જન્મ
 નથી તે, પ્રજ્ઞા, ઈશ્વર.—૬. સાથે જન્મનાર, જન્મશુણ, સ્વાભાવિક. થોડી મહે-
 નતે થઈ શકે એવું, જૂજ.—૭. પછીથી જન્મનાર, નાનો ભાઈ.—૮. જણના
 રી, શી, રાણી.

૧૯. જિ.—જીતવું:—

અ.—જય(જે); ૧ધનંજય; ૨પરાજય; વિજય, દિક્=દિ-
 શા, ઉદિગ્વિજય; વિજયા; ૪વિજયાદશમી.—ન.—પંજિત;

જૈન (અ).—ત.—જિત; જિતેદ્રિય; અજિત; વિક્રમા-
જિત.—ત્.—જિત્, ડંદ્રજિત્.

ગૂ. ધા. જીતવું.

૧.—ધનને જિતનાર, ઇંદ્ર—૨. જયથી ઊલટું, હારવું.—૩. દિશાઓ-
ને એટલે ચાતરકના દેશોને જિતવા.—૪. વિજય કરવાની દેશો, દેશોરા. ચો-
માસાનાં બંધ પડેલો સડાઈઓ પાછી ચલાવવા આ દિવસે અસલ રાત્રીઓ કૃત્ય
કરતા હતા.—૫. ઇંદ્રિયોને જિતનાર, જૈનમાર્ગ પ્રથમ ચલાવનારા સાધુઓ.—૬.
જિન સાધુએ ચલાવેલો માર્ગ, તે માર્ગને માનનારા, શ્રાવક.—૭. ઇંદ્રને જિતનાર,
રાવણનો પાટવી કુંવર.

૨૦ જીવ. — (લા. Vivo.) — જીવવું:—

ઘ. — જીવ; નિર્જીવ, સજીવ. — રૂ. — [જીવી]; ૧ અનુ-
જીવી; ચિરંજીવી. — અન. — જીવન (જીવણ); સજીવન;
સંજીવન; મૃત = મુએલું, ઉમૃત સંજીવની (રૂ.) — ત્ — [જી-
વત્]; જીવત્ક્રિયા. — રૂ. — જીવિકા, આજીવિકા; ઉપ-
જીવિકા. — રૂ. — જીવિત.

ગૂ. ધા. — જીવવું. — ગૂ. રા. — જીવડું, જીવાત.

૧. — એકની પછાડી જે બીજા લોકોનું જિવન ચાલે છે તે, ચાકરો વિગેરે,
અશ્રિત વર્ગ. — ૨. લાંબું જિવનાર; (આશિર્વાદ) પ્રતિ; કેદી મરતાજ નથી
એમ માનેલા જે સાત જણ છે તે: — બળિરાજ, પરશુરામ, વિભીષણ, હનુમાન,
ચાસ, અશ્વત્થામા, અને કૃપાચાર્ય. — ૩. મુએલાંને જિવતાં કરે એવી કલ્પિત
આવધિ કે વિધા.

૨૧. તપ. — (લા. Tepeo.) — તપવું.

ઘ. — તાપ (તાવ); તાપી (ઈ); પશ્ચાત્ = પછવાડીથી, ૧૫.
શ્વાનાપ (પસ્તાવો); પરિતાપ; પ્રતાપ; સંતાપ — અસ્ — [ત-
પસ્] (તપ); તપોધન (તપોદન); તપશ્ચર્યા; ૨ તાપસ (અ);
તપસ્વી (વિન્); તપસ્વિની (વિન્ + ઈ) — ત. — તપ્ (તાતો);
સંતપ્.

ગૂ. ધા. — તપવું, તાપવું, તાવવું, પસ્તાવું. — ગૂ. રા.
તાપેલું — તપેલું — પાતેલું; તાવેતો — તપેતો; તાપી-તપી; તા-
વડી; તાવણી; તપત.

૧.—નઠારે' કામ કર્યા પછી જિવમાં જે બળાપો થાયછે તે.—૨. તપ કરનારો, તપસ્વી.

૨૨. તુલ્.—(લા. Tollo.)—તોળવું, બરાબરી કરવી.

અ.—તોલ (તોલો, તોલુ); ^૧અતુલ; (અતોલ); ^૨તુલા (તોળા) [સંતોલ] સંતોલો.—અન.—તોલન, તુલના (તોલના)

ય.—તુલ્ય; અતુલ્ય.

ગુ. ધા.—તોળવું.—ગુ. શ. તોલાટ.

૧. જેનો મુકાબલો નથી તે. ૨.—કાંટો, એ આકારની એક રાશિ. તોળવું, મુકાબલો કરવો. માણસની સામા અન્ન, સુવર્ણ, વિગેરે પદાર્થોને તોળી ઘાતમાં આપી દેછે તે.—

૨૩. તુષ.—સંતોષ પામવું.

અ.—તોષ; સંતોષ (સંતોષ, સંતોષ); અસંતોષ; અસંતોષી (દન).—ત.—તુષ્ટ (તૂઠો, તૂઠ્યો, તૂઠ્યો). સંતુષ્ટ.—તિ.—તુષ્ટિ તુષ્ટિદાન.—માન.—તુષ્યમાણ (તુષ્ટમાન)

ગૂ. ધા.—તૂઠવું—તૂઠવું; સંતોષવું; સંતોષ પામવું:—

૨૪. તૃ.—(લા. Terminus.)—તરવું, અંતગંગવું, ઉછળવું, કૂટીનીકળવું:—

અ.—[તરે]; ^૧તરંગ (તુરંગ); ^૨તરંગિણી; દુસ્તર; ^૩તરી;—તીર.—તાર; ^૪અવતાર (^૫આવારો, આરો); નિસ્તાર.—અન.—તરણ; અવતરણચિહ્ન;—તારણ;—તૃણ (તરણ). અક.—તારક (^૬તારો).—તૃ.—ત્રાતા.—ઝ.—^૭તર.—ય. [ઉત્તાર્ય] (ઉતાર)—ય તીર્થ (તીરથ). તીર્થકર—આને.—તરણિ; ^૮તરણિભ.

ગૂ. ધા.—તરવું; તારવું; અવતરવું; ઉતરવું.

૧.—ઉછળીને ચાલનાર, પાણીનાં મોઝાં, પવનની લહેરો, મનના ખુદા—કલ્પના.—૨. મોઝાંવાળી, નદી.—૩. હોડી, હોડીનો રસ્તો, જળમાર્ગ.—૪. તીર્થ આવવું, ઉતરવું. સ્વર્ગમાંથી ઉતરીને આ લોકમાં દેવતા જે જન્મ ધરે તે, આત્મા એક દેહ છોડી બીજા દેહમાં જાય તે.—૫. નદીમાં ઉતરવાનું ઠંકાણું.—૬. તારનારો, તરવામાં ધણે હોંશિયાર. આકાશમાં જે તારા દેખાય છે તેની આ ંયુત્પત્તિ સમજવી નહિ, અગર એ સંસ્કૃતમાં એને પણ “તા-

૨૩'' જ કહે છે. ઇંગ્રેજ star વિગેરે અન્ય ભાષાના એ અર્થનાજ શબ્દો સાથે મુકાબલો કરતાં એમ સાબીત થયું છે કે એની વ્યુત્પત્તિ સ્તૃ ધાતુમાંથી છે.—
૭. કણ્ઠગો કૂટીને નીકળનાર, કણ્ઠગો, છાડ, ઝાડ.—૮. દક્ષિમર્યાદા આજના જનાર, સૂર્ય.—૯. સૂર્યથી ઉત્પન્ન ધર્મક્ષી; યમુના નદી, કેમકે તે સૂર્યની પુત્રી કહેવાય છે.

૨૫. દા, દદ્.—(લા. Do.)—આપવું:—

અં.—[દ]; દુ:ખદ; સુખદ; નર્મ=આનંદ, નર્મદા.—અન.—
દાન (દાણ, દેણ); અપ+આ, અપાદાન; નિદાન; સંપ્ર-
દાન; [દાપન] (દાપું).—અક.—દાયક; સુખદાયક.—ત-દત્ત
દત્તક (ક=લઘુપ્ર.) ઉત્+આ+દત્તમાંથી દનો લોપ, ^૧ઉદાત્ત;
અન્, અનુદાત્ત.—ય.—^૨દાય; વિદાય; સંપ્રદાય.—ઈન્-
દાયી (દાઈ).

ગૂ. ધા.—દેણ; દાન કરવું.

૧.—ઉચ્ચેથી આપેલો, જે સ્વર ઉપર બહુ ભાર મૂકવામાં આવે છે તે. ભા-
રને હિસાબે માણસના ઊચ્ચારણમાં ત્રણ સ્વર (Accents) આવે છે:—ઉ-
દાત્ત, અનુદાત્ત, અને સ્વરિત. ઊચ્ચેથી બોલાય તે ઉદાત્ત, નીચે બોલાય તે અ-
નુદાત્ત, અને મધ્યમ શેતે બોલાય તે સ્વરિત. એ ભેદ હજી વેદ ભણવામાં
કાચમ રહેલો છે.—૨. આપવાનું, વારસો.

૨૬. દિશ્.—(લા. Dico.)—જોવું, દેખાડવું, હુકમ કરવો.

ક્રિપ્.—દિક્ (દિશનું પ્રથમાંત રૂપ), ^૧દિગંત (અંત); ^૨દિ-
ગંબર (અંબર); દિક્પાળ (દિગ્પાળ); દિગ્વિજય; દિડ્-મૂઢ;
દિશા (દિશ); ^૩ઉપદિશા.—અ.—દેશ; દેશાંતર (અંતર=ખી-
જો); ^૪આદેશ; ઉત્, ઉદ્દેશ; ઉપદેશ; ઉપદેશક (અક);
નિદેશાલંકાર; ^૫વિદેશ; પ્રદેશ; ^૬સંદેશ (સંદેશો).—ય.—
દેશ્ય—ઈય.—દેશીય (દેશાઈ).

ગૂ. ધા.—દીસવું.

૧.—ચારે દિશાનો અંત જે ગોળ વૃત્તમાં થતો દેખાય છે તે, દૃષ્ટિ મર્યાદા.—
૨. દિશાજ જેના વસો છે તે; નાગો બાવો; જૈન માર્ગના એક અમુક પંથના
સાધુઓ.—૩ હલકા દરજ્જાની દિશાઓ:—વાયવ્ય, ઈશાન, અગ્નિ, અને
નૈઋત્ય કોણ.—૪. રાજા કે ચોરીની આજ્ઞા.—૫. દેશથી ઉલટું, પરદેશ.—
૬. સારી રીતે કહી દેખાડવું, કહેણ.

૨૭. દિવ્.—૧ પ્રકાશયું. ૨ રમયું.

અ.—દેવ; દેવાલય (દેવલ); દેવગૃહ (દેહેરું); દેવી; દેવતા; દેવત્વ દેવ (અ); દૈવત્વ (દૈવત); દૈવી (ઇન્).—
 ય.—દિવ્ય.—ત.—દિન; ૧ દિનકર; ૨ દિનમાન; દૈનિક—
 અસ્.—[દિવસ્]; ૧ દિવાકર; દિવસ (અ)—ત.—દ્યૂત (જ્યૂઝું);
 દ્યૂતકારી (કૃત્+કર) (જ્યુગારી).

૧.—દહાડો કરનાર, સૂર્ય.—૨. દાહાડાતું માપ, કેટલી ઘડીનો અમુક દહાડો છે તે.

૨૮. દીપ્.—બળયું, પ્રકાશયું:—

અ.—દીપ (દીપો); દીપાલી (આલી=હાર) (દીપાળી);
 દીપતૈલ (દીવેલ); દીપમાળા (દીપમાળ); દીપવર્તિ (દીવટ,
 દીવેટ)—અન.—દીપન; ૧ ઉદ્દીપન.—અક.—દીપક (દી-
 વડો); દીપિકા (દીવી).—તિ.—૧ દીપ્તિ.—ત.—[દીપ્તિ]; ૩ પ્ર-
 દીપ્તિ.—માન.—(ધાતુ બેવડાપો) ૪ દ્વિદીપ્યમાન.

ગૂ. ધા. દીપયું.

૧. વધારે પ્રકાશિત કરનાર, ૨ સમાં વધારો કરનાર.—૨. પ્રકાશવાપણું, દીપણું,
 શોભા.—૩. વધારે બળતો, જ્વળત.—૪. અતિશય પ્રકાશયું, જ્યાં જ્યાં ધધ
 રહેલું.

૨૯. દૃશ્—જોયું:—

ક્રિપ્.—[દૃશ્]; તત્=તે, ૧ તાદૃશ્; ૨ સદૃશ્; ૩ સાદૃશ્ય.—
 અ.—આદર્શ (આરસો, આરસી).—અન.—દર્શન, પ્રદ-
 ર્શન, સુદર્શન.—અક.—દર્શક; દૂરદર્શક; સૂક્ષ્મદર્શક.—ય.
 દૃશ્ય, અદૃશ્ય.—અનીય.—દર્શનીય (દરશણીઝું).—ત.—
 દૃષ્ટ (દીઠો); ૪ અદૃષ્ટ (અદીઠો); દૃષ્ટાંત.—તિ.—દૃષ્ટિ; કુ-
 દૃષ્ટિ, દૃષ્ટિમર્યાદા.—તૃ.—દૃષ્ટા.

ગૂ. ધા. દેખયું.

૧.—તેડું.—૨. સરખું.—૩. સરખાપણું.—૪. નહિ દીઠેલું, નશીબ.

૩૦. ધા,ધિ—ધારણ કરવું.

ક્રિપ્.—[ધિ]. અવધિ (અવધ);—^૧આધિ, ^૨ઉપાધિ, ^૩વ્યાધિ, સમાધિ, (સમાધ)—^૪નિધિ; ^૫પ્રતિનિધિ; સંનિધિ; સાનિધ્ય (ય);—સંધિ, ^૬સંધ્યા(ય+આ); અપ્=પાણી, ^૭અ-ધિ ઉદ=પાણી, ^૮ઉદધિ (દધિ); ^૯જ્ઞધિ; પયસ્=પાણી, ^{૧૦}પયોધિ; ઔપ=ઉપણતા, ^{૧૧}ઔપધિ; ઔપધ (ઝ).—મ.—[ધે]; સંધ (સાંધો); સ+અવ, સાવધ; ^{૧૨}સુધા(આ); વસુ=દ્રવ્ય, ^{૧૩}વસુધા.—અન.—[ધાન]; અભિધાન; અંતર્ધાન;—અવધાન (ઓધાન); અષ્ટાવધાની (ઇન્); શતાવધાની (ઇન્); વ્યવધાન; સ, સાવધાની;—આધાન; ગર્ભાધાન; સમ્, સમાધાન.—પ્રધાન; પ્રાધાન્ય (ય);—નિધાન; સંનિધાન; પરિધાન (પહેરણ); વિધાન; સંધાન (સાંધણ); ^{૧૪}અનુસંધાન;—ઉર્ધ્વ=ઉપર, ઉર્ધ્વધાની (ઉઢાણી); રાજધાની.—મ. ધામ.—તૃ. ધાતા; ધાત્રી; વિધાતા; વિધાત્રી—ત.—હિત; પુરસ્=આગળ, ^{૧૫}પુરોહિત (પરો'ત); વિહિત; ^{૧૬}સંહિતા(આ).

ગૂ. ધા.—પહેરવું; સાંધવું.

૧.—મનવું કુઃખ.—૨. પાસેથી—આસપાસથી—આવી પડેલું કુઃખ.—૩. મનના કુઃખથી ઉલટું, શરીરવું કુઃખ, રોગ.—૪ માંહે ધારણ કરનાર, ખ-જનો.—૫. સામાની—ખીજની—તર્કથી અધિકાર પોતામાં ધારણ કરનાર.—૬. જોડનારી, રાત દિવસને જોડનારી વેળા, સવાર કે સાંજ ત્રણે તે; સાંજ; સાંજ સવાર જે ઝળઝળીયું દેખાય છે તે; સાંજે, સવારે, તથા બપોરે જે ધર્મક્રિયા દ્વિજોને કરવાની કહી છે તે. છેલ્લા અર્થમાં એ શબ્દવું મૂળ “ધૈ=ધ્યાન કરવું.” એ ધાતુ ઉપરથી પાણી હોય.—૭. પાણીને ધારણ કરનાર, સમુદ્ર;—૮ પાણી-ને ધારણ કરનાર; સમુદ્ર; વાદળ.—૯. ઊગણતા ધારણ કરનાર, વનસ્પતિ. આ ઉપરથી જણાય છે કે પ્રાચીન આર્યો જાણતા હતા કે વનસ્પતિને ઉત્તરવા-ને સાડે ગરમી અવશ્યની છે.—૧૦. અમૃત.—૧૧. ૬૦ઘો એટલે નાના પ્રકારના ખનિજ પદાર્થોને ધારણ કરનારી, પૃથ્વી.—૧૨. એકની સાથે ખીજનું સંધાવું, લાગે લાગ મેળવવો અથવા મળવો, સંબંધ મેળવી દેવો.—૧૩. યજ્ઞાદિ ધર્મ કર્મમાં જેને આગળ એટલે પ્રમુખ ઠરવો છે તે, ગૌર. કાચિય વગેરે કેટલીક નાતના ગૌરને હાલ પરોત કહે છે.—૧૪. સાથે ધારણ કરેલું, ગોઠવીને સંઘ

કરેલા. વેદની સંહિતા કહેવાય છે, કેમકે તેના મંત્રો છૂટા છૂટા ચાલતા હતા તેનો વેદોચાસે અનુક્રમે ગોઠવી હાલના આકારમાં સંગ્રહ કર્યો છે.

૩૧. ધૃ, ધીર. ધુર.—ઝાલી રાખવું.

અ.—[ધર]; ^૧ગંગાધર; જલંધર (જળંદર); પપમ્, ^૨પ-
યોધર, ^૩ભૂધર; વસુ, ^૪વસુંધરા—[ધાર] સૂત્ર=દોરી, ^૫સૂ-
ત્રધાર (સુતાર); નિર્ધાર; ધારા (આ).—[ધાર]; આધાર; જંગત,
જંગદાધાર; વિશ્વાધાર; દુગ્ધ=દૂધ, દુગ્ધાધારી (દૂધાધારી)
(ફન્); નિઃ, નિઃધાર.—ધીર, (ધીરો); ધીરા; ધૈર્ય (ય)
(ધીરજ); અધીર (અધીરો).—ધુર; ધુરંધર; ધૌરય (કૈય)
(ધોરી); ધુરી (ધરી)—અન.—ધારણુ; સ+આ, સાધા-
રણુ; સુધારણુ; ધારણા;—ધરણુ; ધરણી, ધરણીધર.—
તૃ.—ધતી; ધરિત્રી (ધરતી)—અક.—ધારક, સુધારક.—
મન્.—ધર્મ, ધર્મી, ધાર્મિક.—ફન્—[ધારી]; વેષધારી,
નામધારી; [ધારિણી], વિશ્વધારિણી.—ત.—[ધૃત]; ^૧ધૃ-
તરાજૂ; વિ, વૈધૃત (આ)

ગૂ. ધા.—ધરવું; ધારવું; નિર્ધારવું, સુધારવું.

૧.—મંત્રોને ધારણ કરનાર; મહાદેવ, કેમકે ભગીરથ રાજા જ્યારે સ્વર્ગમાં
થી મંત્રો લાવ્યે, ત્યારે ઉપરથી પડતાં મહાદેવે પોતાના માથા ઉપર તેને ઝાલી
લીધી હતી.—૨. પાણીને ધારણ કરનાર, વાદળ.—૩. પૃથ્વીને ધારણ કરનાર,
પરમેશ્વર. પૃથ્વીએ જેને ધારણ કરેલા છે તે, પર્વત (આ અર્થ ગૂજરાતીમાં ચા-
લતો નથી).—૪. દ્રવ્યને ધારણ કરનારો, પૃથ્વી.—૫. દોરીને ઝાલી રાખનારો;
પૂતળાં નચાવનારો, નાટક મંડળીનો ઉપરો; સુતાર કેમકે તે માપવા સાર
હમેશાં દોરી હાથમાં લઈને કરે છે.—૬. રાષ્ટ્ર એટલે દેશ જેણે (જીલમથી) ઝાલી
રાખ્યા છે તે, રાજ્ય પચાવી પડનાર, કૌરવોનો બાપ.

૩૨. નમ્.—નમવું:—

અ.—[નામ]; ^૧પરિણામ; પ્રણામ.—અસ્.—નમઃ,
નમોનમઃ (નમઃ+નમઃ); નમસ્કાર; રશ્રીગણેશાયનમઃ—
અન.—નમન (નમણું)—ત.—[નત]; ^૩નતાંશ; ઉત્, ^૪ઉ-
ન્નત; ^૫ઉન્નતાંશ; પ્રણત.—ર.—નમ્ર (નરમ); નમ્રતા.—
તિ.—[નતિ], ઉત્, ^૬ઉન્નતિ; વિનતિ (વિનંતિ).

ગૂ. ધા.—નમયું; નામયું; પ્રણમયું. ગૂ. રા.—નમનતાઈ.

૧.—ચાતુર્થી નમીને જ્યાં જાય તે, છેવટ, કળ, અસર.—૨. શ્રી મણિશને નમસ્કાર. ‘‘ગણિશાય’’ ચતુર્થીનું એક રૂપ છે.—૩. કોઈ આકાશી પદાર્થ વિ-
શુભવૃત્તથી જેટલા અંશ નમેલો—દર—હોય તે.—૪. નમેલાથી ઉલટું, અક્કડ,
મનરૂર.—૫. કોઈ આકાશી પદાર્થ ક્ષિતિજથી જેટલા અંશ ઉંચો હોય તે.
—૬. ઉંચે આવવું, ચડતી.

૩૩. નશ્ (લા. Nocco.)=જતા રહેવું; નાશ પામવો:—

અ.—નાશ; વિનાશ; વિનાશી (ઇન્); અવિનાશ; અ-
વિનાશી.—અક.—નાશક; વિનાશક.—ત. નષ્ટ (નાઠો,
નઠારો ?)

ગૂ. ધા.—નાસવું; નાશ પામવો; વણસવું.

૩૪. ની—દોરી જવું, પમાડવું:—

અ.—^૧નય; ^૨વિનય; ^૩નિર્ણય; ^૪પરિણય.—અન.—
^૫નયન (નયણ, નેણ, નેન); કમળનયની; ^૬ઉપનયન.—
અક.—^૭નાયક; ^૮વિનાયક; નાયિકા (આ).—તૃ.—નેત્ર;
^૯ઉપનેત્ર.—ત.—નવ=નવું, ^{૧૦}નવનીત.—તિ.—નીતિ;
રાજનીતિ; અનીતિ.

ગૂ. ધા.—આણવું (આનય); પરણવું (પરિણય.)

૧. સુખને પહોંચાડનાર, નીતિ, ડહાપણ.—૨. વિશેષ કરીને સુખને પહોંચા-
ડનાર, નમ્રતા, સખ્યતા.—૩. બહાર દોરી જવું, વિચારોને બહાર એક નિશ્ચય
રૂપે કાઢવા.—૪. પરણવું. લગ્ન.—૫. હરવા દરવામાં દોરી લઈ જનાર,
અ.ખ.—૬. હલકા દરબજાની આંખ. વિધાયુર પાસે બાળકને દોરી લઈ જવો;
શાળામાં મોકલવો; વિધાર્થી અવસ્થાનાં ચિન્હ દાખલ જેમ હાલ ઇંગ્રેજ પાઠ-
શાળાઓમાં અમુક પોશાક પહેરાવે છે તેમ તે સમ્રે જે બાળકને ધાલતા હતા તે,
જનોઈ, જનોઈ દેવાની ક્રિયા. એમ કહેવાય છે કે અસલ આર્ય વિધાર્થીઓ
પ્રતિ વર્ષે છૂટીને વખતે પાછા ઘર આવતા ત્યારે જનોઈ ત્યાં મુકીને આ-
વતા અને પાછા જતા ત્યારે તે પાછું ત્યાં ધારણ કરતા હતા, અને એ
બંને પ્રસંગે અમુક ક્રિયા કરતા. એ બંને ક્રિયા હાલ શ્રાવણી આવણી-
ને દિવસે ભેગીજ કરે છે, પરંતુ પહેલાં ઉપાકર્મ (જનોઈ પાછું પહેરવાનું
કર્મ) કેટલાક વખતને આંતરેજ કરવામાં આવતું.—૭. દોરી લઈ જનાર, આ-
જવાન; ભવાયાની ટોળીનો ઉપરી; સિપાઈઓનો ઉપરી; કાન્યાદિકમાં જે પુ-

૩૫૩. મુખ્યત્વે વર્ણન કર્યું હોય તે; રસ શાસ્ત્રમાં રસને મૂર્તિમાન કરનારાં જે જે પાત્ર વિવિધ પ્રકારના થઈ શકે છે તે.—૮. નિશીથે કરીને—મોટો—ઉપરી; ગણ-પતિ,—૯. ચરમાં.—૧૦. નવું જે ચી કાઢેલું; માખણ.

૩૫. પચ્—(લા. coquo. ગ્રી. Puso.) રાંધવું, પકવવું:—

અ.—પાક; પાકશાળા; પાકશાસ્ત્ર.—અન.—પાચન.—
વ (ભૂતકૃદંતના અર્થમાં)—પક્ય (પકું, પાકું; પંકવાન
(અન્ન); પરિપક્ય; પરિપકવતા.

ગૂ. ધા.—પાકવું, પકવવું; પચવું—ગૂ. શ.—અપચો.

૩૬. પત્—પડવું:—

અ.—[૧પત]; ૨પતંગ (પતંગીઓ).—પાત; ૧ અમુ-
પાત; પક્ષપાત; ઉત્પાત; નિપાત; વિ+અતિ, વ્યતીપાત
(વતીપાત); સંનિપાત (સનેપાત).—અન.—પતન; પતન-
કોણ (કોણ=ખૂણો); પ્ર+નિ, પ્રણિપતન.—અક.—૩પાતક.
ઉત્પાતક (ઉત્પાતીઓ)—૨.—૪પત્ર; પત્રાલી; પત્રાવલિ;
૫પત્રી, ૫પત્રિકા.—કત.—૬પતિત.

ગૂ. ધા.—પડવું; પાડવું; ઉક્તવું.

૧.—પડવું.—૨. પડતો પડતો ચાલનાર; પતંગીઓ; એક જાતનો કન-
કવો.—૩. પાડનાર, પાપ.—૪. પડનાર, પાંતર; પુસ્તકવું પાત્ર; લખવાના
કાગળ; લખેલો કાગળ.—૫. ચીઠી.—૬ ધર્મમાંથી પડેલો, બ્રહ્મ, પાપી.

૩૭. પદ્—(લા. Pedis. ગ્રી. Pates)—૧ ડગલું

ભરવું. ૨ જોળવું.

ક્રિપ્.—[૧પદ્, ૨પત્]; પનગ; ૩પદ્ધતિ (હાતિ=હણવા-
પણું); આપત્ (ફા. આફત); આપદા (આ); વિપત્; સં-
પત્.—તિ.—[૫ત્તિ]; આપત્તિ; ઉત્પત્તિ (ઉત્પત્ત); વિ,
વ્યુત્પત્તિ; વિપત્તિ (વિપત્ત); સંપત્તિ (સંપત્ત).—અ.—૪પદ્;
૫અષ્ટપદી, ૫દ્પદી (છપદ્, છપય, છપ્પો); પદ્+અતિ
=ચાલનાર, પદાતિ (પ્યાદું); પદાર્થ; ૬પદવી (વ+ઈ)—પાદ
(પાપો, પા); ૭સપાદ (સવા); પાદુકા (ઉ+ક+આ); પાદુકી

(પાવડી).—અન.—ઉત્પાદન; પ્રતિપાદન; સંપાદન.—અક
—ઉત્પાદક; પ્રતિપાદક; સંપાદક—ય.—પદ્ય, પાદ્ય, પ્રતિ-
પાદ્ય.—ન (ભૂ. કૃ.)—[પન્ન]; ઉત્પન્ન, બ્યુત્પન્ન; સંપન્ન.—
મ.—‘પન્ન; ‘પન્નનાભ; ‘પન્ના; પન્નિની (પદમણી).

ગૂ. ધા. ઉપજ્યું (ઉત્પદ્યતે); સંપજ્યું (સંપદ્યતે!); સાંપ-
ડ્યું, સંપાદ્યું.

૧.—પત. —૨. પદાંત “ડ” નો “ત્” થઈ જાય છે.—૩. પત્રવડે હાથનાર; પત્ર પડયાથી પડેલો માર્ગ, પત્રથી—શેરડો; માગ; ચાલુ રીત.—૪. પત્ર; શ-
ખડ; માયાની કવિતા.—૫. જ્યદેવ કૃત ગીત ગોવિંદનાં ગાયન.—૬. ડગલાં
ભરવાનું ઢોકાણ, રસ્તો, પગથીઆં; દરજ્જો.—૭. પાટ ઓટલે પા (ચતુર્થાંશ)
સહિત.—૮. કમળ.—૯. જેના નાભી કમળમાંથી શ્રવ્ણા ઉત્પન્ન થયા તે, ચિ-
શ્યુ.—૧૦. લક્ષ્મી.

૩૮. પા. — પાળ્યું:—

અ.—[પ]; ૧ગોપ; ગોપી; ગોપિકા; નૃ=માણસ, ૨નૃપ;
૩ભૂપ; મંડ=શોભા, મંડપ (માંડવો); મહી=પૃથ્વી, ૩મહીપ.
તૃ.—પિતૃ; પિતા; પ્રપિતા; પિતામહ; પૈત્રિક (પિત્રાઈ).—
તિ.—૪પતિ; પત્ની; ૫સપત્ની; નૃપતિ.

૧.—ગાયોને પાળનાર, ગોવાળીયો —૨. માણસને પાળનાર, રક્ષણ કર-
નાર, રાજા.—૩. પૃથ્વીને પાળનાર, રાજા.—૪. પાળનાર (અહિંયાં તિ નો
અર્થ કરનાર થાય છે), ધણી.—૫. પોતા જેવો બીજા પાણુ જે ધણીયાણો
હોય તે, શોક્ય.

૩૯. પા, પી. — પીવું

અ.—[વ]; ૧દ્વિપ; દ્વિપક (દ્વીપડો); મધુ=મધ, ૧મધુપ.
અસ્.—[૩પયસ્](પય); ૪પયોદ; પયોધર.—અન.—પાન;
૫અનુપાન; નિપાન (નિવાણુ).—૩૧ય.—૬પાનીય (પાણી).
—ય.—૬પેય.—ત્ર. ૭પાત્ર.—ક્વિપ્.—મદ્યપી, સુરાપી.

ગૂ. ધા. — પાવું; પીવું.

૧.—જે રીતે (મૂંઠને ઝોંપી) પીનાર, હાથી —૨. મધ પીનાર, મધમાખી,
ભમ્બ, ભમરો.—૩. પીવાનું; પાણી, દૂધ.—૪. પાણી આપનાર; વાદળું—
૫. પૈથની માત્રા સાથે બીજું કાંઈ પીવાનું કે ખાવાનું આસડ કહ્યું હોય તે.

—૬. પીવા યોગ્ય, પીવાનો પદાર્થ.—૭. પીવાનું સાધન, આબખોરો (કાર-
શીમાં એનો અર્થ પાણી પીવાનું વાસણ એમજ થાય છે); અને તે વાસણ
(એ ઠેકાણે પા નો પાળનું એ અર્થ લેવા વધારે ઉચિત છે.)

૪૦. પાલ્—પાળવું:

બ.—[પાલ] (પાળો, વાળો પ્રત્યય); ક્ષેત્રપાલ (ખેતર-
પાળ); ગોપાલ (ગોવાળ, ગોવાળીઓ); ગોપાલિની (ગોવાળ-
ણી, ગોવાળણ); દિક્પાલ (દિગપાળ); રક્ષપાલ (રખવાળ),
(રખેવાળ); ભૂપાલ; સુખપાલ, પ્રતિપાલ; [પાત્રી] (પાળી, પાળ,
પાર-પાર્ય).—અક.—પાલક (પાલખ, પાળીઓ); પાલકી
(પાલખી?) પ્રતિપાલક.—અન.—પાલન (પાલણ, પાળણું-
પાણું-પાયણું); પ્રતિપાલન.

ગૂ. ધા.—પાળવું, પળવું—

૪૧. પૂ.—પોષું કરવું; પવિત્ર કરવું:—

અન.—^૧પવન; પાવન; ^૨પતિતપાવન.—અક.—^૩પા.
વક.—ત્ર.—પુત્ર (પૂત); રાજપુત્ર (રજપૂત); પૌત્ર (ખ);
પ્રપૌત્ર; પુત્રી; પૌત્રી; પ્રપૌત્રી.—ઇત્ર.—^૪પવિત્ર (પવિત્રું);
^૫પવિત્રી.—ઇત. ^૬પુનિત.

ગૂ. ધા.—ઉપશુવું (ઉત્પવન.)

^૧ યોગ્ય કરનાર, પવન.—^૨. પાપીને પવિત્ર કરનાર, પરમેશ્વર.—^૩. યો-
ગ્ય કરનાર; અગ્નિ, કેમકે તેમાં નાખીને તપાવ્યાથી ધાતુઓ યોગ્ય થાય છે.
—^૪. પવિત્ર કરવાનું સાધન, જનોઈ.—^૫. એક જાતનું જનોઈ.—^૬. પવિત્ર.

૪૨.—પૃ, પૂર, પર્વ.—ભરવું:—

બ.—પુર(પરું); પુરી; પૂર.—અસ્.—^૧પુર; ^૨પુર:સર,
^૩પુરસ્થરણ; ^૪પુરા, ^૫પુરાણ.—અન્.—પર્વ; સુપર્વ (સપ-
રવો, સપરમો); ^૬પર્વણી (ઈ); પર્વત.—અન.—પૂરણ,
પૂરણી.—ન (ભૂ. કૃ.) પૂર્ણ (પૂરણ); પૂર્ણાંક; અપૂર્ણ;
અપૂર્ણાંક; [^૧પૂર્ણમા]—પૂર્ણિમા (પુનમ, પુનેમ); પરિ
પૂર્ણ; સંપૂર્ણ.

ગૂ. ધા.—પૂરવું, પૂર્ણ કરવું.

૧.—આગળ.—૨. આગળ જનાર. વિધિપુરઃસર ઐટલે વિધિ જેમાં આગળ જનાર છે તે, વિધિ પ્રમાણે, યથાવિધિ.—૩. આગળ ચાલવું, તૈયારી કરવી.—૪. પહેલાં, પૂર્વે.—૫. પહેલાવું, જૂવું.—૫. અપાસપુનેમ, કેમકે અદિતસે દરિયામાં પાણી બહુ ભરાય છે—ભરતી આવે છે.—૬ દાકતર બે-નકાઈ ધારેછે કે “પૂર્ણ માસ”નું આ બગડેલું ૩૫ હશે.

૪૩. બધ્, વંધ્—(ઇ. Bind)—બાંધવું:—

બ.—બંધ (બાંધો); [બંધક] (બંધિયો); અનુબંધ; તિ-બંધ; પ્રતિબંધ; પ્રબંધ; સંબંધ (સમંધ, સમંધ);—અન.—બંધન (બાંધણ); [બંધની] (બાંધણી)—૩.—^૧બંધુ, બાંધવ (અ)—ત.—બંધ (બાંધો, બાંધો); બંધકોષ (બંધકોષ).—હર.—બધિર (બહેરો).

ગૂ. ધા.—બાંધવું.—ગૂ. શ. બંધી, પગડાંબંધ.—ફા. શ. બંદ, બંદીવાન

૧.—સગાઈથી બંધાએલાં પરગણાં; મામાફાઈના કે માસીમાસીનાં છોકરાં; મમે તે રીતનાં સગાં;—ભાઈ.

૪૪. બુધ્.—(ઇ. Bode)—બાણવું:—

બ.—^૧બુધ; કુબુધ; ^૨વિબુધ; સુબુધ.—બોધ, પ્રતિ-બોધ; પ્રબોધ; સુબોધ, સુબોધિની (જ્ઞી).—અન.—બોધન; પ્રબોધન; સંબોધન—ત.—^૩બુદ્ધ, બોધ, (અ.)—તિ.—બુદ્ધિ, સુબુદ્ધિ (સુબુધ).—અ.—બોધક, પ્રબોધક.

ગૂ. ધા.—બૂઝવું (બુદ્ધ-યતે), બોધવું, સંબોધવું, પ્રબોધવું.

૧. બાણનાર, વિદ્વાન; એ નામનો ગ્રહ; એ ગ્રહના નામનો વાર.—૨. વિશેષ બાણનાર, દેવ.—૩. પૂર્ણ જ્ઞાન પામેલો, શાક્ય મુનિ.

૪૫. ભજ્.—ભજવું:—

અ.—^૧ભગ; ભગવત્; ભગવદ્ગીતા; ^૨ભાગવત (અ); ભગવતી;—ભગવંત, ભગવાન્; ભગિની (બહેન); સુભગ.—[ભાગ]. ભાગ્ય; સુભાગ; સુભાગિની (સુહાગણી, ^૩સુહાગણ); દુર્ભાગિણી (દુહાગણ); ^૪સૌભાગ્ય (સૌભાગ,

સોહાગો); સૌભાગ્યવતી (સૌભાગ્યવંતી), અભાગી (ઇન્); અભાગિની (અભાગણી, અભાગણ, અંભાગીએણ).—
અન.—ભજન; ભજનિક (ભજનિયો)—ક્રિય.—ભજનીય.—
ત.—ભક્ત (ભગત).—તિ.—ભક્તિ (ભગતી).

ગૂ. ધા.—ભજવું, ભજન કરવું. ગૂ. શ. અભાગિયો.

૧.—ઈશ્વરી શક્તિ; સૌદર્ય; ધર્મ.—૨. ભગવત્ સંબંધી, એ નામનું પુરાણ.—૩. સારા ભાગ્યવાળી, રાજની માનીતી સ્ત્રી.—૪. નકારા ભાગ્યવાળી રાજની અણમાનીતી સ્ત્રી.—૫. સારું ભાગ્ય, ઘણીની હયાતી, હવાતણ.

૪૬. ભંજ, ભજ્.—ભાગવું:—

અ.—ભાગ; ભાગી (ભાગિયો); ભાગાકાર; વિભાગા વિભાગી; સમભાગી;—ભંગ; ભંગા (ભાંગ); ૧અભંગ.—
અન.—ભંજન; ભંજની (ભાંજણી).—અક.—ભાજક; દ્-
દભાજક.—અર.—ભંગુર, ક્ષણભંગુર.—ત.—૨ભક્ત (ભા-
ત); ૩વિભક્ત; અવિભક્ત.—તિ.—૪વિભક્તિ—ન.—ભગન;
અશાભગન.—ચ.—ભાજ્ય, અવિભાજ્ય.

ગૂ. ધા.—ભાંજવું, ભાગવું, દુભાગવું.—ગૂ. શ. ભ-
ગંદર, ભંગાણ, ભંગાર, ભાગિયો,

૧.—જેમાં ભંગ પડતો નથી તે; એક જાતનો છંદ.—૨. ભાગેલી (ડાં-
મર), ચોખા.—૩. ભાઈએ વિગેરે ભંગ રહેતા હોય તે અવિભક્ત, અને
છૂટા પડ્યા હોય તે વિભક્ત કહેવાય છે.—૪. વિશેષ કરીને ભાગ પાડવાપ-
ણું, નામ વિગેરેનાં અંગ ને પ્રત્યેય છૂટા કરી દેખાડવા, એવા પ્રત્યેય અથવા
તથા જે અંગમાં અર્ચનો વધારો થાય છે તે.

૪૭. ભાષ્.—બોલવું:—

અ.—ભાષા; ૧બાલભાષા; ૨પરિભાષા.—અન.—ભા-
ષણ; ભાષણકર્તા, મૃદુભાષણી; સંભાષણ.—ઇત. ૩સુભા-
ષિત.—ચ.—૪ભાષ્ય.

ગૂ. ધા.—ભાષવું.—ગૂ. શ. દુભાષિયો (દ્વિભાષિક).

૧.—માગધી ભાષા, કેમકે જેમ બાળક બોલતાં ભાષાને અપભ્રંશ ક-
રીને બોલે છે તેમ એ સંસ્કૃતમાંથી થએલી છે.—૨. અચુક શાસ્ત્રના સાંકેતિક
બોલ.—૩. રસાલકૃત છૂટક કવિતા.—૪. એક પુસ્તક વિષે બોલવાનું જે
બધું હોય તે, સંપૂર્ણ ટીકા.

૪૮ મિદ્ (લા, Findo. ઇ. Bite.) પેસવું, ભાગ પાડવા, ભીંજવું:—

અ.—ભેદ; તાતિભેદ; અભેદ; ભિદાભેદ; ^૧ઉપભેદ—
અન.—ભેદન.—અક.—ભેદક.—ઉ—^૨ભિદુ.—ભેદ્ય(ભિજ);
અભિદ્યતા; નિભેદ્યતા.—ન.—^૩ભિન્ન (ભીનું); અભિન્ન;
ભિન્નાભિન્ન; ભિન્નતા.—તિ.—[ભિત્તિ] (ભીત, ભીંત.)

ગૂ. ધા.—ભેદવું, ભીજવું-ભીંજવું.

૧.—ભિદનો ભેદ, પેટાવર્ગ.—૨. પેસી જઈને ખબર લાવનાર, ધાનો વાત જાણનારો, તે કહી દેનારો.—૩. ભાગ પડેલું, જૂદું;—ભીંજેલું.

૪૯ મુજ્—વાંકું વળવું:—

અ.—ભુજ; ચતુર્ભુજ (ચત્રુભુજ); ચતુર્ભુજ; ^૧ભુજગ, ભુ-
નંગમ, ભુનંગ (ભુયંગ, ભોરંગ); ^૨ભુનંગ પ્રયાત; ^૩ભુનંગી.—
ઇન્.—^૩ભોગી.

૧. વાકું વાંકું ચાલનાર, સર્પ.—૨. સર્પની પેઠે ચાલનાર, એ નામનો એક ધંદ, કેમકે તેની ચાલ એ રીતની છે.—વાંકું વાંકું ચાલવાવાળો; સર્પ. (જુઓ એજ શબ્દનો બીજો અર્થ નીચલા ધાતુની નોટમાં).

૫૦ મુજ્—ખાવું; ભોગવવું:—

અ.—ભોજ-ભોગ; ^૧ભોગી; ઉપભોગ; વિભોગ; વૈભોગ;
સંભોગ—ય—^૨ભોજ્ય; અભોજ્ય; ભોજ્યાભોજ્ય; ^૩ભોગ્ય;
અભોગ્ય.—અન.—ભોજન—અક—^૪ભોજક—તૃ—ભોક્તા.
તિ—^૫ભુક્તિ.—૪+આ—(ધાતુ બેવડાઈને) બુભુક્ષા (ભૂખ)

ગૂ. ધા.—ભોગવવું, (?) ભૂંજવું.

૧.—ખાનાર, ભોગવનાર, વૈભવી.—૨. ખાવા યોગ્ય.—૩. (“જ” નો “ગ” થઈને) ભોગવવા યોગ્ય, ભોગવવાયું.—૪. ખાનાર, એ નામના જેન માર્ગના આશ્રિતો, કેમકે એમ કહેવાય છે કે તેઓ મૂળે બ્રાહ્મણ હતા, પણ એક વખત ધ મહીના સુધી પાટણમાં આવકોની નોકારશી (જમણવાર) ચાલી ત્યારે તેઓ હાલચાઈને વટલી ગયા, અને “શીરા સાથે આવક થાય” એ કહેવત તે વખતથી નીકળી.

૫૧ મૂ. (ઇ Be. લા. Fio.)—હોવું:—

કિવપ્—[ભુ]; પ્રભુ (પરભુ); વિભુ; શંભુ; સ્વયંભુ—સ્વ-
યંભૂ.—ભૂ; ભૂધર; ભૂપ; ભૂમિતિ. અ.—^૧ભવ; ભવાની

(આત્મી); ૨ અનુભવ; પરાભવ; વિભવ; ૩ વૈભવ; ૪ સંભવ; સંભવિત.—ભાવ; ભાવિક; ૫ પ્રાકૃર્ભાવ; અભાવ (અભાવો); અનુભાવ; માહાનુભાવ (માનુભાવ); પ્રભાવ; વિભાવ;—સ્વભાવ; સ્વાભાવિક.—અન ભવન; ૬ આપ્ય ભવન; ૭ વક્રી-ભવન—ભુવન (ભોવન); ત્રિભુવન (ત્રિભોવન).—ભાવન; ભાવના; સંભાવના.—ત-ભૂત (હૂંચો, હૂંચો); પંચ મહા-ભૂત.—ય.—૮ ભવ્ય; ભવિષ્ય; સંભાવ્ય.—મ+ક.—ભૂમિ (ભોમી—ભોમ, ભાંઈ, ભૂંઈ, ભોય-ભો, ભાંય); ભૂમિકા (ક+આ); ભૌમ (ભોમ); [ભૌમક] (ભોમિયો, ભૂમિયો)—તિ.—વિભૂતિ (ભભુતી-ભભુત)—ઇન્ ભાવી.

ગૂ. ધા.—હોવું; ભાવવું; અનુભવવું; નિભવવું; સંભવવું.

૧.—હોવું, છ'દગી;—હોનાર, હુમેશાં રહેનાર, મહાદેવ.—૨. કોઈ વસ્તુની પછાડી પછાડી હોવું—જવું, મંડી રહેવું, માહવરો.—૩ વિશેષ કરીને માત્ર પેટ ભરવા કરતાં—વધારે હોવું, મોજશોખ.—૪. સાથે હોવું, એક બી. નાની સાથે બીજી બનવીજ જોઈએ એમ જે આપણે ધારી શકીએ છીએ તે.—૫. પ્રગટ હોવું, ઉદય થવો.—૬. વરાળ થવાની ક્રિયા.—૭. કિરણોનું વાંકું થવું—જવું—૮. હોવા યોગ્ય, મોટું.

પર મૃ—(ગ્રી. Phero લા. Fero. ઇ. Bear)—ભરવું:—

અ.—[ભર]; વિશ્વંભર; અભર; સભર (સભ્ભર)—ભારે (ભારો); ભારી (ફૂલ) (ભારે); સંભાર.—અન.—ભરણુ; ભરણી; આભરણુ (આભ્રણુ);—ભારણુ.—તૂ.—૧ ભર્તૃ—ભર્તૃ (ભર્તાર, ભરથાર); ભ્રાતૃ (ભ્રાત, ભાઈ); ભ્રાત્રીય (ફૈય) (ભત્રીજો).—ય.—૨ ભાર્યા (ભાર્જી); કુભાર્યા (કુભાર્જી) ત્ય.—ભૃત્ય.—ત.—ભરત; ભરતખંડ; ભારત; ભારતવર્ષ; ૩ ભારતી.

ગૂ. ધા.—ભરવું, ભારવું.—ગૂ. શ. ભરતી; ભરતર; ભરતીકું; અભરાભરણુ.

૧.—ભરતાર, ભરણુપાણ કરતાર, ધણી.—૨. ભરણુપાણ કરવા

ચોગ્ય, સ્ત્રી.—૩. ભરતખંડમાં ઉત્પન્ન થંચ્છલી, તેનું રક્ષણ કરનારી દેવી, સરસ્વતી.

૫૩ ભ્રમ્—ભ્રમવું:—

અ.—^૧ભ્રમ (ભરમ); ^૨ભ્રંગ.—અન.—ભ્રમણુ: ભ્રમ-ણા.—ઇત.—ભ્રમિત (ભમિચ્છો—ભમીયો—ભમ્યો)—તિ. બ્રાંતિ (ભ્રાંત).—અર.—ભ્રમર (ભમર, ભમરો); ^૩ભ્રમરી (ભમરી); [ભ્રમરદારી] (ભમરવારી).

ગૂ. ધા.—ભ્રમવું.

૧.—ભ્રમવું; હોય તે કરતાં ભૂલું સમજવું.—૨. ભ્રમતા ભ્રમતા અ-ભ્રનાર, ભ્રમરો.—૩. ભ્રમ ભ્રમ કરનારી, ભ્રમરી;—૩. પાણીનાં વમળ.

૫૪ મદ્—ગાંડા થવું, મસ્ત થવું:—

મ.—મદ; ઉત્, ઉન્મદ વાયુ; પ્રમદવન; પ્રમદા. [માદ]; ^૧ઉન્માદ (ઉદ્માદ—ઉધમાત); ^૨પ્રમાદ.—ત.—મત્ત (માતો); ઉન્મત્ત, મદોન્મત્ત.—અન.—^૩મદન.—અક.—^૪માદક.—ઇ+આ.—^૫મદિરા; મદિરાક્ષી (અક્ષી=આંખવાળી), મદિરેક્ષણી (દૈક્ષણી=આંખવાળી).—ય. ^૫મદ્ય, મદ્યપી.

૧.—ગાંડાઈ, તોફાન.—૨. બેપરવાડી, ગદ્ગદ.—૩. ગાંડા કરનાર, કામ-દેવ.—૪. કેરી પદાર્થ.—૫. ગાંડા કરનાર, દારૂ.

૫૫ મન્—ધ્વિષ્ઠવું; વિચારવું:—

મસ્—[મનસ્] (મન); મનોયત્ન; મનોહર (મનહર); મનોજ; માનસિક (ઇક); ^૧મનસ્વી (વિન્); મનસા.—અન. મનન.—ઠ.—^૨મનુ; માનવ; મનુષ્ય.—(અ).—ઈ.—મુનિ; મૌન (અ); મૌન્ય (ય).—ત.—મત; ^૫મતંગ (માતંગ); અનુમત; સંમત:—તિ.—મતિ (મત); અનુમતિ; કુમતિ; દુર્મતિ; સુમતિ; સંમતિ.—ઞ.—^૬મંત્ર (એ ઉપરથી મંત્ર ધાતુ ઉત્પન્ન થાય છે, અને બીજા ઉદાહરણ તે ધાતુના પેઠામાં જોવાં).—ય+આ.—માયા.

ગૂ. ધા.—મનન કરવું; મંત્રવું, મંતરવું.

૧.—ધ્વિષ્ઠવાળો, સ્વચ્છંદી;—વિચાર શક્તિવાળો.—૨. વિચાર કરી શા-

કનાર, એ નામનો માણસ જાતનો મૂળ પુરુષ, કેમકે સઘળાં માણીઓમાં માણસજ વિચાર કરનાર છે.—૩. મનુષી ઊત્પન્ન થએલું.—૪. વિચાર કરનાર, ચૂપ રહેનાર, ધ્યાન ધરનાર, જોગી.—૫. ઈચ્છા પ્રમાણે ચાલનાર, હાથી.—૬. વિચાર કરવાનું—ધ્યાન ધરવાનું—સાધન;—જાનો વિચાર અથવા મસલત.

૫૬ માન્. માન આપવું:—

અ.—માન; સન્માન; માની (ફત્); ^૧માનીની (માનની, માનુની); અભિમાન; સ્વાભિમાન; દેશાભિમાન.—ફત્.—માનિત (માનીતો)—ય—માન્ય.

ગૂ. ધા.—માનવું.—

૧.—માન એટલે રીસવાળી અથવા રીસાએલી સ્ત્રી; સ્ત્રી.

૫૭ મા.—(ગ્રી. Metron. ઇંગ્. Mete.)—માવું, માપવું:—

અ.—[મ]; ^૧સમ; સમાંતર; સમીકરણ; સમતા; સામ્ય;—^૨વિષમ (વસમું.) ^૩ઉપમા (આ); ^૪અનુપમ (અ)(અનોપમ, અનુપ, અનોપ).—પ્રતિમા; અપ્રતિમ (અ).—અન.—^૫માન (માણ-મણ, માણું, માણી); દિનમાન; ^૬અનુમાન; ^૭ઉપમાન; નિર્માણ; પરિમાણ—^૮પ્રમાણ; પ્રમાણિક-પ્રમાણિક; અપ્રમાણ; સપ્રમાણ;—^૯વિમાન, ^{૧૦}સમાન, ^{૧૧}સામાન્ય.—માપન; માપની (માપણી).—ય.—^{૧૨}ઉપમેય. તૃ.—^{૧૩}માતૃ-માતા (માઈ-માય-મા, માત); ^{૧૪}માતામહા માતામહી; પ્રમાતામહા; ^{૧૫}માતુલ (અવધી અનિયમિત ૩૫); માતુલી.—લ. માત્ર, ^{૧૬}માત્રા, માત્રિક.—ત.—મિત (કેટલાક પ્રત્યયની પૂર્વે માને કેકાણે મિ આદેશ થાય છે); ^{૧૭}મિતાક્ષર; ^{૧૮}મિતાહાર; અમિત; નિમિત્ત (નિમિત્ત-નિમત્); નિર્મિત (નિર્મ્યુ-નીર્મ્યું) પ્રમિતાક્ષર (પ્રમિત=ઉત્કૃષ્ટ રીતે માપેલા+અક્ષર=અક્ષરવાળી કવિતા). તિ.—મિતિ; ^{૧૯}ભૂમિતિ; ^{૨૦}અનુમિતિ; પરિમિતિ.

ગૂ. ધા.—માવું, સમાવું, માપવું, નિર્મેવું.

૧.—સરખું માપ જેવું છે તે, સપાટ, બરાબર.—૨. સમથી ઉલટું, વાકું

સૂંકું, ઉલટું.—૩. પાસે સૂકીને માપવું; મુકાબલો કરવો;—અ. નામનો અ-
લંકાર. “અ. રાજનું મન સમુદ્રના જેવું ગભીર હતું” અ.માં મનને સમુદ્રનો જે
મુકાબલો છે તે ઉપમાલંકાર, મન અ.ઉપમેય (મુકાબલો કરવાનું), અને સ-
મુદ્ર અ.ઉપમાન (મુકાબલો કરનાર—જેની સાથે મુકાબલો થાય છે તે) કહેવાય
છે.—૪. ઉપમા—મુકાબલો વિનાનું, બેનમુન.—૫. માપ, તોલ.—૬. ઉત્કૃષ્ટ
માપ, જ્ઞાન મેળવવાનાં સાધન, ન્યાયશાસ્ત્રમાં તે ચાર ગણ્યાં છે:—પ્રત્યક્ષ, અ-
નુમાન, ઉપમાન, તે શાખા. અનુમાન=અંક બીનાની પછાડી હમેશાં આવનારી
બીજી બીના જાણવી તે. અંક કરવાની ક્રિયા તે અનુમિતિ.—૭. તોલ—ભાર
વિનાનું, હવામાં ઊડી શકે તે.—૮. સરખા માપવાળું, બરાબર, સરખું.—
૯. સરખાપણું; સાધારણ.—૧૦. (પેટમાં) મવાડનારી, મા.—૧૧. માનો બાપ.
—૧૨. મામો.—૧૩. માપવાનું સાધન, પિંગળમાં જે વડે બંદ પમાય છે તે;—
આસડનું લેવા ચોગ્ય માપ;—માપીનેજ લેવા જોગ આસડો, રસાયન.—૧૪.
માપેલા અક્ષરવાળી, અ. નામની યાજ્ઞવલ્કય રમૃતિ ઉપર જ્ઞાનેશ્વરે મહા પ્રસિદ્ધ
ટીકા કરી છે તે.—૧૫. માપેલો આહાર, તનકુરસ્તીના નિયમ પ્રમાણે ખાવું
પીવું.—૧૬. જમીનનું માપ, અ. નામની વિદ્યા કેમકે પ્રથમ તે મિસરદેશમાં
નીકળી ત્યારે જમીન માપવાને અર્થજ હતી; આકારશાસ્ત્ર.

૫૮ મુચ્—છોડવું. છોડવું, છૂટવું.—

અન.—^૧મોચન, વિમોચન—ત.—^૨મુક્ત; ^૩મુક્તા (?મો-
તી નારી જાતિનો ર્ પ્રત્યય ધારતાં); મુક્તા+આવલિ=હાર
અથવા માળા, મુક્તાવલિ (?મુક્તાફળ); મૌક્તિક (?મોતીઓ)
અ.—^૪મોક્ષ.—૩.—^૫મુમુક્ષુ (મુમુક્ષ).—તિ.— મુક્તિ
(મુગતી).

ગૂ. ધા. મૂકવું; મોચાવું; મોકલવું.

૧.—છોડવનાર, કુખ ભાગનાર.—૨. છૂટેલો.—૩. છૂટેલી, કાળુ માછલીની
જૂટી પાડેલી સીંધા, તેમાંથી નીકળેલાં—મોતી.—૪. છૂટવાની ઇચ્છા, છૂટવું
—૫. (ભવ બંધનમાંથી) છૂટવાની ઇચ્છા રાખનાર.

૫૯ મુદ્—બેભાન થવું; બેભાન કરવું:—

અ.—^૧મોહ; મોહિત.—અન.—^૨મોહન; મોહના; મોહની.
—ત.—મૂઢ (મૂંઢ)—^૩મુગ્ધ; મુગ્ધ બોધિની; મુગ્ધા.

ગૂ. ધા.—મોહવું, મોહ પામવું, મૂઝાવું (મુસ્વાતિ)—ગૂ.
શ.—મૂઝણ, મૂઝારો (? મુઝાકાર)

૧. બેભાન થવાપણું, બૂલાવો;—અત્યંત પ્રેમ.—૨. બેભાન કરનાર, અ.
ત્યંત પ્રેમ ઉપભવનાર.—૩. બેભાન થએલો, અજ્ઞાન, બાળક.

૬૦ મૂ. (લા. Mors.) મરવું:—

અ.—^૧અમર; અમરામર (અજર ધરડો ન થાય એવો); અમરલોક; અમરાપુરી; અમરાવતી.—^૨માર; ^૩મહામારી; (મૃતો મૂળ અર્થ “નબળા હોવું” છે તે ઉપરથી) કુમાર (કુંવર, કુંવારો); કુમારી (કુંઅરી—કુંવરી—કૂંરી—કૂર—કોર, કુંવારી); કુમારિકા (કુંવારિકા—કુંવારકા).—અન.—મરણ (મરણું); મારણ;—અક.—મારક (મારો).—ઉ.—^૪મુમુર્ષુ (મમરસુ).—ત.—મૃત (મૂઝા—મુવો, મરું); મૃતક (મડફું, મુડફું); ત.—(હિંચા કરીના અર્થમાં લેવો) ^૫અમૃત; ચરણા-મૃત; પંચામૃત—મન્.—મર્મ (મરમ)—ત્.—^૬મરૂ, ^૭મારૂતિ (ક).—મૃત્યુ (મોત).

ગૂ. ધા.—મરવું, મારવું, મરણ-મૃત્યુ પામવું. ગૂ. શ. મરકી, મારકણી, મરણિયો.

૧. ન મરનાર, દેવતા.—૨. મારી નાંખનાર, કામદેવ.—૩. મોટી મારી નાંખનારી, મરકી.—૪. મરવાની ઈચ્છા રાખનારો, મરવા જેવો, દેખીતાજ બળ કે ઉત્સાહ વિનાનો.—૫. ન મારનાર, જે પીધાથી માણસ મરેજ નહિ એવી કલ્પિત ઔષધિ.—૬. મરૂત=વાયુ. મરૂતથી ઉત્પન્ન થએલો તે, હવુમાન.

૬૧ મૂગ્—ખોળવું; શિકાર કરવો:—

અ.—^૧મૃગ; ^૨મૃગરાજ; ^૩મૃગાંક (મયંક); ^૪મૃગજલ; મૃગતૃષ્ણા; ^૫મૃગશિર્; ^૬માર્ગશિર્ષ (માગસર—માધસર); મૃગલોચના; મૃગાક્ષી; મૃગી;—મૃગયા (ય આગમ+અ+આ); માર્ગ (મારગ, માગ—મગ); માર્ગી (મગ); વામમાર્ગી; એકમાર્ગી.

ગૂ. ધા.—(?) માગવું.

૧. શિકાર કરવાનું પશુ, કોઈ પણ પશુ;—હરણ.—૨. પશુઓનો રાજા, સિંહ.—૩. પશુના (સસલાતા) ચિન્હવાળો, ચંદ્ર.—૪. બપોરે રણમાં દરથી પાણી હોય એમ મર્યાદા દેખાયછે તેને મૃગજળ કહેછે, કેમકે પશુઓ પાણી સમજી તે પીવા દોડેછે.—૫. એ આકારનું એક નક્ષત્ર.—૬. જે માસમાં પુનેમે મૃગશિર નક્ષત્ર આવેછે તે.

૬૨ યજ્—યજ્ઞવું; બળીદાન આપવું:—

અ.—યાગ (જાગ); પ્રયાગ.—અન.—યજન.—ન.—યસ (જગન, જગન); યસોપવીત (ઉપવીત=વસ્ત્ર) (જનોઈ); યા-સિક (જની).—માન.—યજમાન (જજમાન).—ઉસ્.—ય-જ્યુર્વેદ (જજ્યુરવેદ).—તિ.—યજ્ નો ઇષ્ થઈ જઈને ઇષ્ટિ ક્રિપ.—^૧ત્રત્વિજ (ઋતુ=યોગ્ય વખત+યજ્માં યની ઇ થઈ ગઈ).

ગૂ. ધા.—યજ્-જગન કરવો, (કોઈ કવિતામાં) યજ્ઞવું.

^૧. હમેશા ઘરમાં યજ્ઞાદિક કર્મ બરાબર વખતે કરવાને સાર રાખેલો બ્રાહ્મણ, ગૌર.

૬૩ યમ્—અટકાવવું:—

અ.—^૧યમ (જમ); યમક (ઝમક); ઉદ્યમ (ઉજમ); નિયમ (નીમ-નેમ); નિયમિત;—રયામ (જમ); યામિની (જમિની-જમની).—ત્વ.—નિયંતા; (આ આગમ થવાથી) યામાતૃ, (જમાતૃ, જમાઈ).—ત્ર.—યંત્ર (જંત્ર-જંતર); યંત્રી (જંત્રી); યાંત્રિક.—તિ.—અયતિ (જતિ).—ય.—[યા-અ]; યામ્યોત્તર વૃત્ત.—ઇન્.—^૫અંતર્યામી (અંતરજમી).

ગૂ. ધા.—નીમવું.

^૧. અટકાવનાર, મુઝા પછી સભ કરનાર—ધર્મરાજ, કેમકે તેની સભને ભયે માણસો પાપ કરતા અટકે છે.—૨. પહેલર.—૩. અટકવું; ઈદમાં અટકવાનાં રૂબળ;—(પોતાની ઇંદ્રિયોને) અટકાવનાર, યોગી;—જેન સાધુ.—૪. અટકાવનાર, દક્ષિણ દિશા.—૫.—માંહેથી અટકાવનાર, પાપ પુન્ય સૂઝાડનાર, પદમાત્મા, પરમેશ્વર.

૬૪. યા.—જવું:—

અન.—[^૧યાન] (જાન); પ્રયાણ; ^૨ઉદ્યાન; [ઉદ્યાની] (ઉજાણી); ઉદ્યાપન.—ત્ર+આ.—^૩યાત્રા (જાત્રા).—ઇન્.—^૪અનુયાયી.

ગૂ. ધા.—જાવું—જવું.

^૧. જવું; કૂચ કરવી;—વરની સાથે પરગામ જનાર માણસોનું ઢોળું.—
^૨. (ગામની) બહાર (મઝાને સાર) જવાનું ઠેકાણું; વાડી.—૩. જવાનું ઠેકાણું.—૪. સાથે જનાર.

૬૫. યુજ્.—(લા. Jungo. ઇ. yoke).—જોડવું:—

અ.—^૧યુગ (જુગ); યુગલ (લ) (જુગલ).—^૨યોગ (જોગ); યોગી (જોગી); યોગિની (જોગણી, જોગણ);—^૩ઉદ્યોગ; ઉપયોગ; નિયોગ; પ્રયોગ; વિયોગ (વિજોગ); સંયોગ.—અન.—યોજન (જોજન); પ્રયોજન; યોજના.—અક. યોજક, પ્રયોજક, સંયોજક.—ત.—યુક્ત (જુક્ત, જુગતું); ઉપયુક્ત; સંયુક્ત.—તિ.—યુક્તિ (જુગતી-જુગત), પ્રયુક્તિ.—વ.—યોગ્ય (જોગ); યોગ્યતા; પ્રયોગ્ય; સ, ^૪સાયુગ્ય. મ.—^૧યુગ્મ (જુગ્મ).

ગૂ. ધા.—યોજવું.

૧. જોડાનાર, જોડકું;—સત્ય અથવા કૃત, ત્રેતા, દ્વાપર, અને કલિ એવા જે ચાર યુગ ગણાય છે તે.—૨. જોડાઈ જવું;—અલ્પ સાથે જોડાઈ જવું, તેમ કરવાની વિદ્યા;—કોઈ બે કારણનું એકકું થવું, તેમ થવાનો સમય;—સંભવ.—૩. (મનવું) બહાર—પદાર્થો સાથે—જોડાવું, પ્રતિ, કામ.—૪. (ઈશ્વર) સાથે જોડાઈ જવું, એ નામની સૌથી મોટી શુકિત.

૬૬. રંજ્.—રંગવું; ઉશ્કેરવું; રાજ થવું-કરવું; ચલાવું:—

અ.—રંગ; રંગકાર (રંગારો).—^૧રાગ; રાગી (હન); રાગિણી (રાગણી); અનુરાગ;—^૨વિરાગ; વૈરાગી (હન) (વેરાગી); વૈરાગિણી (વેરાગણ); ^૩વૈરાગ્ય.—ત.—પરકત (રાતું), ^૪વિરકત (વરકત).—અન.—રંજન, રંજની, રંજનિ. રંજની (રંજણી-રેણી-રેણ-રેન).—હત.—રંજિત.—અક,—રંજક.

ગૂ. ધા.—રંગવું, રંજન કરવું.—ગૂ. શ.—અણુરાગ, રાગડો, રાગોટા.

૧. રાજ કરનાર, ગાયનનો એક પ્રકાર.—૨. રોખી—૩. ફોઈની સાથે રાજ થવું, પ્રીતિ રાખવી, પ્રીતિ.—૪. (સંસાર ઉપર) પ્રીતિ ન રાખવી—ન રાખવાપણું.—૫. રંગાએણું, લાલ રંગવું;—લોહી, કેમકે તે લાલ છે. રાજ વાંચો; પ્રેમ ભરેલો.—૬. (સંસાર ઉપર) પ્રેમ વિનાનો, બધું છોડીબેઠેલો.—

૬૭. રમ્.—(લા. Labor)—શરૂ કરવું, આનંદ આપવો:—

અ.—[રંભ]; ^૧રંભા; આરંભ; પ્રારંભ; સમારંભ,—ત,—

૨ પ્રારબ્ધ(પ્રાલબ્ધ)—માન.—આરબ્યમાણ—૩.—^૩સુરભિ (સૌરભ, સૌરમ, સૌડમ, સૌ'ડ).

ગૂ. ધા. આરંભવું; સો'ડવું

૧ આનંદ આપનારી, મુખ્ય અપ્સરાતું નામ.—૨. શર કરેલું (કર્મ), નશીબ. કર્મ તણ પ્રકારનાં કર્મો છે.—પ્રારબ્ધ એટલે જેનું ફળ આ જન્મમાં ભોગવવા માંડ્યું છે તે, ક્રિયામાણ એટલે જે આ જન્મમાં કરાતું અને કેટલુંક ભોગવાતું જાય છે તે, અને સંચિત એટલે આવતા ભવમાં ભોગવવા સાર જે સંચી રખાય છે તે.—૩. આનંદ આપનારી; ગાય, પૃથ્વી, સુગંધ.

૬૬. રમ્.—રમવું, પ્રસન્ન થવું—કરવું, થોમવું:—

અ.—રમા (આ);—રામ; ^૧અભિરામ; વિરામ.—અન. રમણ, રમણી, રમણિક,—ઈય.—રમણીય.—ય. રમ્ય—તૃ+ઈ.—રાત્રી-રાત્રિ-રાત્ર (રાત); અહન્-અહસ્=દિવસ, અહોરાત્ર.—ત.—રત.—તિ. રતિ, ઉવિરતિ.—ત્ત=કરનાર રત્ન (રતન), રત્નાકર (રતનાગર).

ગૂ. ધા.—રમવું, રમણ કરવું.—ગૂ. શ. રમત, રમકડું.

૧. ધણું પ્રસન્ન કરનાર, સુંદર.—૨. પ્રીતિ, પ્રીતિની દેવી, કામદેવની સ્ત્રી. ૩. વિશેષ કરીને ચોલવાપણું, પિંગળની ચતિ.—૪. રત્ન=મોતી+આકર=હાથો=મોતી નીકળવાતું ઢોકાણું, સમૃદ્ધ.

૬૭. રમ્.—સ્વાદ લેવો:—

અ.—રસ (રસો); રસિક (રસિયો, રસીલો); અરસિક; રસમય; રસવતી (રસોધ); રસત્ત; રસાયન (રસાયણ, રસાણ);—નિ; નીરસ (નરસ, નરસું); વિરસ; સરસ, સુરસ; ઉર્ધ્વ=ઉંચે, ઉર્ધ્વરસ (ઊધરસ); ગોરસ (ગોરસું);—^૧રાસ ('રાસો); ^૨રાસમાળા; રાસક (^૩રાસડો).—અન+આ.—^૩રસના.—આહ.—રસાલ (રસાણું).

ગૂ. ધા.—૧ રસ લેવો; ૨. રસવું.—ગૂ. શ. રસોધઓ, રસોડું, રસી, રસણીઓ, રસોળી.

૧. રસવાણું, એક જાતનું નાટક;—ઘટિહાસ અથવા ઘટિહાસની વાત રસાક્ષરકૃત શૈલીમાં લખેલી હોય તે. પ્રાકૃતમાં તેને રાસો કહે છે, જેમકે ચંદનો રાસો, આવા ધણા રાસ રાસાતું તાત્પર્ય લઈ કાર્ણસ સાહેબે જન્મરાતનો ઘટિહાસ

રચ્ચો છે તેવું નામ રાસમાળા પાડયું છે.—૨.—ચાલુ બતાવના વહ્નનનો મર-
બો.—૩. સ્વાદ લેનારી, જીભ.

૭૦. રક્ષ.—રક્ષણ કરવું:—

અ+આ.—^૧રક્ષા (રખ્યા, રાખ)—અમ્+અ—^૨રાક્ષસ
(રાખસ); રાક્ષસી (રાખસી).—અક.—રક્ષક (રખો); રક્ષિકા
(રાખડી).—અન.—રક્ષણ; સંરક્ષણ.—ઈચ.—રક્ષણીય.

ગૂ. ધા.—રાખવું, રક્ષણ કરવું.—ગૂ. શ. અંગરખો
(અંગરક્ષ); પગરખું; રખવાળ, રખેવાળ (રક્ષવાળ); રખોપું;
રાખોડી; રાખોડો.

૧. રક્ષણ કરનારી, રાખડી. બળતાં જેવું રક્ષણ થાય છે તે; રાખ ૨—રા-
ક્ષસવું રક્ષણ કરનાર એવું નામ તેની પ્રસન્નતાએ અથવા અમમળ રાખદ દૂર
રાખવાને માટે પાડયું હશે.

૭૧. રાજ.—(લા. Rego.)—પ્રકાશવું:—

અન્.—રાજન્-રાજ (રાજે)-રાજ (રાય, રાવ); રાક્ષી
(રાણી); રાજધાની; રાજપુત્ર (રજપૂત); ^૧રાજસૂય; અધિ-
રાજ, રાજધિરાજ; મહારાજ; ^૨યુવરાજ.—ઇત.—વિરા-
જિત—ય.—રાજ્ય, વિરાજ્યમાન (મિરાજમાન); સમુ,
^૩સામ્રાજ્ય.—ત્ર. ^૪રાજ્ઞ, મહારાજ્ઞ, માહારાજ્ઞ (મરહટ્ટા-મ-
રેઠા-મરાઠા).

ગૂ. ધા.—રાજવું, વિરાજવું-મિરાજવું.—ગૂ. શ. રજ-
વાડો (રાજપદ); રાવળ; ? રાવળીયા; રાવાણું; રાજવી,

૧. નવું રાજ્ય મેળવનાર રાજ બીજા રાજ્યોને બોલાવી યજ્ઞ કરતા હતા
તે બીજા રાજ્યો જે નહિ આવે, તે તેવું રાજપદ મંજુર ન થયું એમ સમજાય.
૨. જુવાન રાજ, જેનો એક રાજ પછી માદીએ બેસવાનો હક હોય અથવા જેને
તે બુદ્ધિ કબુલ રાખવાની ક્રિયા કરી હોય તે.—૩. ચક્રવર્તિ રાજ્ય, શહેનશા-
હત.—૪. (રાજને) પ્રકાશવાતું સાધન, ચુલુક, દેશ.

૭૨. રુધ્—રોકવું:—

અ.—રોધ; અવરોધ; વિરોધ; વિરોધી (રુન્)—અમ્.—
રોધન (રૂધણ)—ક.—રોધક; અવરોધક; વિરોધક.—ત્.—
[રૂધ્]; અ+નિ, ^૧અનિરૂધ્; વિરૂધ્.

ગૂ. ધા.—ઈંધંબું; ઈંધાબું.

૧ નહિ.—અટકાવાએસો, કૃષ્ણનો પેત્ર આપાને વર્ષો હતો તે.

૭૩. રૂપ્.—ધડબું; દેખાબું.—

અ.—૩પ; ૧૩પાવલિ; ૩પી (૩ન્); બહુ૩પી; તત્, ૧૮૬પ; અ૩પ; અનુ૩પ; કુ૩પ (ક૩પ, ક૩પો—ક૬૩પો); વિ-૩પ (વ૩પ્તો—વ૩પો); સ, સારપ્ (ય); સુ૩પ; સ્વ૩પ.—અક.—૩પક (૩પિયો); ઉનિ૩પક—ય.—[૩પ્] (૩પું); [૨૦-૫૬ક](અ+ક)(૩પેત્રો—૩પીત્રો); ઉનિ૩પ્—અન.—ઉનિ૩પણ.

૧. વ્યાકરણના ૩પાની હાર—કોષક.—૨. તેના જેવું, તમિન.—૩. (મનમાંથી કાઢી) બહાર સ્પષ્ટ દેખાડવું, બરાબર વર્ણન કરવું; નિશ્ચય કરી બતાવવો તે નિરૂપણ. અવુ વર્ણન કરવાની વસ્તુ તે નિરૂપ્ય, અને વર્ણન કરનાર તે નિરૂપક.

૭૪. લક્ષ.—ચિન્હ કરવું, તાકવું, ધ્યાન આપીને જોવું:—

અ.—લક્ષ (લાખ); લક્ષી (૩ન્);—૧લક્ષા—લાક્ષા (લાખ); [લાક્ષિક] (લાખીત્રો); અન.—લક્ષણ; અવલક્ષણ (અપલક્ષણ); રવિલક્ષણ; સુલક્ષણ (સલખણો—સખણો); લક્ષણ; ૩લાક્ષણિક.—ય.—લક્ષ્ય; અલક્ષ્ય; દુર્લક્ષ્ય.—મન્.—[લક્ષમન્]; ૪લક્ષણ (અ); લક્ષ્મી (લખમી—લછમી—લાહ).

ગૂ. ધા. આળખવું (અવલક્ષ), (!) લખવું, લખાવવું.

ગૂ. શ. લખેચરી (લક્ષમી).

૧. ચિન્હ કરનારી, રંગ આપનારી, લાખ.—૨. વિશેષ લક્ષણ—ગુણ—વાળો;—૩. લક્ષણાધી, કાંઈ સંકેત ચિન્હથી ઉત્પન્ન થયેલો અર્થ; શબ્દના વાચ્ય અર્થથી જે જૂદો અર્થ પાડે તે.—૪. ચિન્હવાળો, અખ્ય; રામનો ભાઈ.

૭૫. લોક, લોચ્.—જોવું:—

અ.—લોક; અમરલોક; ગોલોક; ૧લોકાયત (આ+યમ્+ત); ૨લોકાલોક;—લૌકિક (લોકિક); અલૌકિક.—અન.—૩લોચન; ત્રિલોચન; ૩ત્રિલોચન (અ); સુત્રોચના;—૪અવલોકન; ૫વિલોકન.

ગૂ. ધા.—અવસોઠવું, વિલોઠવું.

૧. જોવામાં-અવસોઠવું-જેવું જ્ઞાન સોઠાઈ રહેલું છે તે, સાર્વાકાદિક ના-
સ્તિક મતો.—૨. જેનાવડે દેખવું ન દેખવું થાય છે તે, જેની પાછાથી સૂચ્ય જથ્થા ત્યારે
રાત અને આગળ આવે ત્યારે દહાડો થાય છે એવા એક કલ્પિત પર્વત.—૩. ત્રણ
આંખવાળો, મહાદેવ.—૪. નીચે ધ્યાન આપીને જોવું; જોળવું, કેમકે માણસ
કાંઈ જોળવું હોય ત્યારે ધ્યાન આપીને જુએ છે;—તપાસી તપાસીને જોવું—૫.
વિશેષે કરી જોવું.

૭૬ વચ્.—(લા. Voco.)—ખોલવું:—

કિપ્.—વાચ્ (વાચ); વાગ્દાન; વાચા; વાચિક.—અ.—
૧ ચક્રવાક (ચક્રવો)—અન.—વચન (વચણ-વેણ)—અક.—
૨ વાચક; ભાવવાચક; અવાચક.—ત્.—વક્તા, વક્તૃત્વ.
—ત્ર.—૩ વક્ત્ર.—ઈચ.—વચનીય; નિર્વચનીય; ૪ અનિર્વ-
ચનીય.—ય.—વાક્ય (વાચ્ચેક); પંચવાક્યા (વાચ્ચેકા);
વાચ્ય.—ત.—૫ ઉક્ત; વેદોક્ત, શાસ્ત્રોક્ત.—તિ.—૬ ઉક્તિ;
અતિશયોક્તિ; પુનરુક્તિ; ૭ સ્લાભાવોક્તિ.—આઠ.—વાચાલ;
વાચાલતા.

ગૂ. ધા.—(?) વાંચવું.

૧. ચક્રમાં—વારા ફરતી—એક આ કાંઠેથી અને બીજું બીજે કાંઠેથી રા-
ત્રે બોલનારાં પદો.—૨. કર્તૈનાર, દેખાડનાર.—૩. બોલવાનું સાધન, મોઢું.—
૪. નિશ્ચય કરીને કહી શકાય નહિ તે.—૫. કહેવું.—૬. કહેવું.—૭. (માણ-
સનો) સ્વભાવ કહેવો, શુભચિત્ર.

૭૭ વદ્.—ખોલવું:—

અ.—વાદ; વાદી (ઈન્); પ્રતિવાદી વિવાદ; નિ-
ર્વિવાદ; સંવાદ; ૧ અપવાદ.—અન.—૨ વદન—ય.—૩ વાદ્ય
(વાળું).—૪.—૫ વાદિત્ર (વાજિત્ર—વાજિત્ર).

ગૂ. ધા.—વદ્યું;—વાદ કરવો.

૧. એક નિયમથી ઉલટું હોય તે કહેવું, ઉલટા શબ્દો આપવા. ઉલટું,
કોઈની વિરુદ્ધ, કહેવું; તોહોમત મૂકવું.—૨. બોલનાર, બોલવાનું સાધન, મો-
ઢું.—૩. બોલવાનું—અવાજ કરવાનું—સાધન, વાજું.

૭૮ વસ્.—(લા. Vestis.)—રહેવું; ઢાંકવું; હોવું:—

અ.—૧ વાસ (વાસો); વાસી (ઈન્); પ્રતિવાસી (પાડોશી);

૨ મહીવાસ (મે'વાસ); ૧ મહીવાસી (મે'વાસી); આવાસ (અવાસ); ૩ ઉપવાસ (અપવાસ-અપ્પાસ); નિવાસ; સહવાસ (સે'વાસ); સુવાસ; ૪ સુવાસિની (સ્ત્રી) (સોવાસણ-સોભાસણ—સોહાસણ)—અન.—૫ વસન; [વાસન] (વાસણ); વાસના.—૩.—વસુ; વસુધા; વસુંધરા; વસુદેવ, ૬ વાસુદેવ (અ.); ૭ વાસવ. (અ.)—તુ.—૮ વસ્તુ (વસ્ત-વસ); વસ્તુતઃ; વાસ્તવિક; વાસ્તુપૂજન.—ત.—૧૦ ઉદ્ધવસ્ત.—તિ.—વસતિ (વસ્તી).—ય.—અમા=પાસે, અમાવાસ્યા (અમાસ)—ત્ર.—૫ વસ્ત્ર.—તવ્ય.—[વાસ્તવ્ય] ૧૧ (વસવાયાં).

૧. રહેવું, રહેવાવું ઠેકાણું;—શરીરને ઠાંકનાર, છૂગડાં;—ગંધ.—૨. મે'વાસી ઐટલે મહીનદી ઉપર રહેનારા, કોળી;—ભૂટારા, કેમકે તે અસલ ભૂટવાનોજ ધંધો કરતા હતા, અને તે ઉપરથી કોઈ પણ ભૂટારા મુલકને મે'વાસ કહેવાયછે.—૩. હાલકી રીતે—કલાહાર કરીને—ખાધાવિના—રહેવું.—૪. સારાં વસવાળી, જેનો ઘણી જીવતા છે તે.—૫. ભૂગડાં.—૬. વસુદેવથી ઉત્પન્ન થયેલો, કૃષ્ણ.—૭. વસુવાળો, ધંધો.—૮. હોનાર, ખરેખર જે હોય તે.—૯. વાસ્તુ ઐટલે ધરતું પૂજન, નવું ધર ખાંધ્યા પછી જે કર્મ કરવામાં આવે છે તે.—૧૦. વસવાથી ઉદ્ભવ—ઉદ્ભવ—કરેલું.—૧૧. વસાવવા યોગ્ય, માત્ર વસાવતી વેળા ખેડુતોની સાથે અમુક કારીમરો વિગેરેને વસાવવાવું મનુસ્મૃતિમાં કહ્યું છે તે.

૭૯ વેહ.—(લા. Veho.)—ભઈ જવું, વહેવું:—

અ.—[વહ-વાહ] (વોહ); નિર્વાહ; પ્રવાહ; પ્રવાહી (સ્ત્રી); વિવાહ (વી'વા-વે'વા); વૈવાહિક (વે'વાહ).—અન.—વહન (વે'ન-વે'ણ); વાહન (વા'ણ-વાહાણ); ૧ આવાહન—અક. વાહક; ઉણુતાવાહક; મંદવાહક.—[ઉહ] પ્રોહ; ૨ નવોડા. ફન+ઈ—પૂર્વ વાહિની.—તિ.—૩ વહિ ન.

ગૂ. ધા.—વહેવું.—ગૂ. શ.—વહીતરૂં—વૈતરૂં (વહિત્ર); વે'લ, વે'જો.

૧. કેવને મર્યાદામાં અમુક સ્થળે—ભઈ જવું, તેમાં વસાવવા. —૨. નવી વહન કરેલી પરણેલી સ્ત્રી.—૩. હોમેલું ભઈ જનાર, કેવતાને પહેાંચાડનાર, અભિ.

૯૦ વિદ્—(લા. Video. ઇ. Wit)—જાણવું;—જાણવું;—હોવું;—

અ.—[વિદ]; કો=જોલનાર, કહેનાર, ^૧કોવિદ;—વેદ; ^૨આયુર્વેદ; ^૩ધનુર્વેદ; ^૪વેદાંગ; વેદાંત; વૈદિક (વેદિયો); દ્વિવેદી (દેવો); ત્રિવેદી (ત્રવાડી); ચતુર્વેદી; ઉપવેદ.—અન. વેદના (આ); ^૫નિવેદન.—ઉત.—વિકુર.—તૃ.—વેત્તા; ખ-ગોળવેત્તા; તત્ત્વવેત્તા; શ્રદ્ધાવેત્તા.—ત.—^૬વિત્ત.—ઇત.—^૭વિદિત; નિવેદિત.—માન.—^૮વિદ્યમાન.—વ.—વિદ્યા (ભા); વિદ્યાર્થી; વિદ્યાલય;—વૈદ્ય (વૈદ); વૈદ્યનાથ (વૈજનાથ); નૈ-વૈદ્ય.—વત્.—વિદ્વત્; વિદ્વન્જન; વિદ્વત્તા,—વાન્.—વિદ્વાન્ (વિદ્વાન).

૧. વિદ એટલે પવિત્રજ્ઞાન કહેનાર, પાંડિત —૨. વૈદ્યકશાસ્ત્ર.—૩. ધનુઃ= ધનુષ્યની વિદ્યા.—૪. વેદના અર્થ, તે બરાબર શીખવાને માટે તેના પેટાના જે બે શાસ્ત્ર છે તે:—શિક્ષા (જેમાં ઉચ્ચાર અને સ્વરની સમજ આપી છે તે); કલ્પ (વેદોક્ત કર્મ કરવાની સમજૂતી); વ્યાકરણ (પાણિનિકત અષ્ટાધ્યાયી); છંદ (પિંગળકૃત છંદશાસ્ત્ર); જ્યોતિષ (વેદોક્ત કર્મ અમુક કાળે કરવાના છે તેથી કાળનિર્ણય કરનાર શાસ્ત્ર); અને નિરુક્ત (જેમાં અધરા વૈદિક શબ્દોની સમજૂતી તથા વ્યુત્પત્તિ આપી છે તે).—૫. જણાવવું; જાહેર કરવું.—૬. જણાવું; માલમ.—૮. હયાત.

૯૧. વિશ્—પેસવું; વ્યાપવું;—

અ.—વેશ; આવેશ; સમાવેશ; પ્રવેશ.—અક.—પ્રવેશ-ક.—નુ.—^૧વિશ્યુ; વૈશ્યુવ (અ).—ક્ષિપ્.—[^૨વિશ]; ^૩વૈશ્ય (વ).—ત.—[વિષ્ટ] (મેઠો).

ગૂ. ધા.—પેસવું;—ખેસવું;—

૧. વ્યાપક.—૨. બહુ ફેલાયલા લોક, એ નામની મોટી વર્ષ.

૯૨. વૈ.—હાંકવું; રક્ષણ કરવું; પસંદ કરવું.

અ.—^૧વર; ^૨વરિષ્ઠ; ^૩અનુવર; સ્વયંવર; સરસ્=તળાવ, સરોવર; ^૪પ્રવર;—પરિવાર; વિવાર; સંવાર;—વીર; વૈર (વેર),—અન.—આવરણ; વાતાવરણ.—^૫વારણ; નિવાર-

ણ.—ઉળ.—^૧વરણ; વરણી; વારણી.—ય.—વીર્ય (બીજ, બી); નિવાર્ય.—ફ.—^૨વારિ (વાર)

ગૂ. ધા.—વરવું;—વારવું;—નિવારવું.

૧. પસંદ કરનાર, સ્ત્રીનો ધણી;—પસંદ થનાર, ઉત્તમ; પસંદ કરીને મા-
ગેલી વસ્તુ.—૨. સર્વોત્તમ, મોટામાં મોટી (કોઈ)—૩. મુનિઓમાં ઉત્તમ.—
૪. ગોત્રમાં ત્રણ કે પાંચ જે ઉત્તમ—અતિ પ્રસિદ્ધ—પુરુષો થઈ ગયા હોય તેનાં
નામ.—૫. વાત=વાયુ; આવરણ=ઢાંકણ.—૬. હાથી.—૭. પૃથ્વીને ઢાંક-
નાર, પાણી, સમુદ્ર, સમુદ્રનો દેવ;—ચમત્તે માટે બ્રાહ્મણની પસંદગી.—૮. પાણી.

૯૩. ટવ.—(લા. Verto)—વળવું;—વર્તવું;—રહેવું.

અ.—આર્ય+આ, ^૧આર્યાવર્ત; વાર્તા (આ).—અન.—
રેવર્તન (વતન); આવર્તન; પરા, પરાવર્તન—ત.—વૃત્ત;
વૃત્તાંત; નિવૃત્ત; પ્રવૃત્ત.—તિ.—વૃત્તિ; અનુવૃત્તિ; આવૃત્તિ;
ૐનિવૃત્તિ; ૐપ્રવૃત્તિ.—માન.—વર્તમાન.—મન્.—[વર્ત્તમ]
(વાટ)—ઉલ.—વર્તુઝ.— —વર્ત્યુક

ગૂ. ધા.—વર્તવું;—(?) વરતવું.—ગૂ. શ. વર્તણિયો
(વર્તનક?); વર્તારો—વર્તણો.

૧. આર્ય લોકોને રહેવાનું ઠેકાણું.—૨. રહેવું; રહેવાનું ઠેકાણું; રહે-
વાનું સાધન, છવાઈ, પગાર.—૩. અવતારનું માંહે પાતા તર્ક—વળવું તે
નિવૃત્તિ, અને બહાર-સંસારી વિષયો તરફ—વળવું તે પ્રવૃત્તિ.—
૪. માર્ગ.

૯૪. વૃધ્.—વધવું;—

અન.—વર્ધન; ^૧ગોવર્ધન,—અક.—વર્ધક; વિવર્ધક.—ત.—
—વૃદ્ધ (બુઢો)—ફત.—વિ, વિવર્ધિત.—તિ.—વૃદ્ધિ; વૃદ્ધિ-
સ્તૂતક.—માન.—વર્ધમાન (વઢવાણ)

ગૂ. ધા. વાધવું—વધવું.

૧. ગાધને (પ્રબળ આરો પૂરો પાકો) વધારનારો પર્વત, એ નામની એક
ગાધન પાસે કુતરોછેતે.

૯૫. શક્.—ખમવું; શક્તિમાન હોવું;—

અ.—^૧શક; ^૨શકારિ; ^૩શક(અ); ^૪શાક; ^૫શકંભરી.—

ઇન્+૬.—શાકિની (શાકણી, શાકણ).—ય.—શક્ય; શાક્ય
 મુનિ.—૨.—^૫શક. —ત.—શક્ત (ચક્તો-સક્તો), અશક્ત.—
 તિ.—શક્તિ; શાક્ત (અ), —ઉત.—શકુન (શુકન); શકુનાવલિ
 (શુકનાવલિ)—ઉન્ત.—^૧શકુન્ત; ^૨શકુન્તલા (જ+આ).—૩.
 —શકટ (છકડો); શકટી (ચગડી); શકટિકા; મૃદ્ધમાટી;
 ૮મૃદ્ધકટિક.

ગૂ. ધા.—શકવું.

૧. શક્તિમાન હોનાર, એ નામના એક લોક, સુધી અથવા સિયિયન.
 —૨. શકનો શત્રુ, તેમને હરાવી કાઢનાર, વિદ્વમાદિત્ય.—૩. શક સંબંધી,
 એ નામનું વર્ષ.—૪. શક્તિમાન કરનાર, વનરૂપિત. વનરૂપિત ભરનાર, પુ-
 ૫જા ઉગાડનાર દેવી તે શાકંભરી, રજપૂતોની ઈષ્ટ.—૫. શક્તિમાન હોનાર,
 ઈશ્વર.—૬. એ નામનું પક્ષી.—૭. શકુન્ત પક્ષીએ ઉછરેલી, કણ્વવ્રત્તિની પા-
 ળકપુત્રી; એ નામનું નાટક.—૮. માટીની ગાડી સંબંધી, એ નામનું એક નાટક.

૯૬. શી.—સૂવું:—

અ.—[શય]; અતિશય; ^૧આશય; ^૨જલાશય; સંશય—
 અન.—શયન (શિત-સેન)—ય+આ.—શય્યા (સજ્જ સેજ
 સેજ)—ઇન્.—^૩શેષશાયી.

૧. કહેવાનો મુદ્દો.—૨. પાણીનો આશય, પાણીને રહેવાનું ઠેકાણું.—૩.
 શેષનામ ઉપર સ્નાન, નાશાયણ.

૯૭. શુધ્.—શોધવું; શુદ્ધ કરવું:—

અ.—શોધ.—અન.—શોધન.—અક.—શોધક; શોધક
 છુદ્ધિ.—ત.—^૧શુદ્ધ; અશુદ્ધ; ^૨વિશુદ્ધ.—તિ.—શુદ્ધિ(શુદ્ધ.)

ગૂ. ધા.—શોધવું.—ગૂ. શ. બેશુદ્ધ; અણીશુદ્ધ.

૧. શોધણું; ભૂલ વગરનું.—૨. બહુ શુદ્ધ.

૯૮. શ્રમ્.—મહેનત લેવી; થાકી જવું:—

અ.—શ્રમ; ^૧આશ્રમ; ચતુર્થાશ્રમ; પરિશ્રમ;—૨વિ-
 શ્રામ (વિસામો).—ઇત.—શ્રમિત; વિશ્રમિત (વીસમ્યું)—
 તિ.—વિશ્રાંતિ.

ગૂ. ધા.—શ્રમ લેવો;—વીસમવું.

૧. શ્રમ, તપશ્ચર્યા કરવાનું સ્થળ, ઋષિમુનિઓને રહેવાની જગ્યા; માણસની જિંદગીના તમામ ઉદ્યોગના ચાર ભાગ પાડ્યા છે તે:—શ્રમચર્યાશ્રમ (વિધાર્થી અવસ્થા); મૃડસ્થાશ્રમ (ધર માંડીને રહેવું); વાનપ્રસ્થાશ્રમ (વનમાં જઈ એટલે કામધંધા છોડી પરમાર્થના કામમાં વખત ગાળવો તે); સન્યસ્તાશ્રમ (સધણું છોડી પરલોકના ચિંતનમાં જ રહેવું).—મહેનતથી ઉલટું; વિસામો.

૯૯. શ્રિ, શૃ.—જવું:—

અ.—^૧આશ્રય (આશરો)—અન. શરણ (શરણું); શરણાગત (આગત) (શરણાંગત); અશરણશરણ.—ઇત. આશ્રિત, ઉચ્છિન્ન (ઉછર્પો).—નિ.—^૨એણિ (એઠિ); ^૩નિ: એણિ (નીસરણી.)

ગૂ. ધા.—ઉછરવું; નીસરવું

૧ કોઈની મધ્યાદમાં, હુકમાં જવું; મદદ માગવી, મદદ.—૨. જવાવું, ચડવા ઉતરવાનું સાધન, પગથીઆં; પગથીઆવાર આંકડા.—૩. બહાર જવા આવવાનાં સાધન, પગથીઆં, સીંઢી.

૯૦ શ્રુ.—સાંભળવું:—

અન.—^૧શ્રવણ; ^૨આવણ (અ).—અક.—^૩આવક. (શાવક-સાવક)—તૃ. શ્રોતા.—ત્ર.—^૪શ્રોત્ર; ^૫શ્રોત્રિય.—ત. અત; બહુશ્રુત.—તિ. ^૬શ્રુતિ, શ્રોતકર્મ.

ગૂ. ધા. શ્રવણ કરવું; શૂણ્યવું—સૂણ્યવું.

૧. સાંભળવું; સાંભળનાર, કાન; એ નામનું નક્ષત્ર; એ નામનો પુરુષ.—૨. શ્રવણ નક્ષત્રવાળો મહીનો.—૩. સાંભળનાર; જૈનમાત્રના સંસારી લોકો, તેઓને સાંભળનાર જ કહેવાતું કારણ એ છે કે એ માર્ગને મતે ખરેખરી જૈન તો સંસાર છોડે તેને જ કહેવાય.—૪. સાંભળવાનું સાધન, કાન; વેદ.—૫. વેદ પ્રમાણે ચાલનારો.—૬. સાંભળવાપણું, પરપરાથી સંભળવાનું આવેલું જ્ઞાન, વેદ.—૭. શ્રુતિમાં, વેદમાં કહેલાં કર્મ.

૯૧ શ્વસ.—શ્વાસ લેવો:—

અ. શ્વાસ (સાસ); ઉચ્છ્વાસ (ઉસાસ); શ્વાસોચ્છ્વાસ (સાસોસાસ-શ્વાસોશ્વાસ); નિ:શ્વાસ (નીસાસો); વિશ્વાસ; અવિશ્વાસ (અણવિશ્વાસ), ^૧વિશ્વાસુ (અ); ^૨વિશ્વાસી (ઇત્)

ગૂ. ધા.—શ્વાસ, સાસ લેવો.

૧. વિશ્વાસ રાખનાર, —૨. વિશ્વાસ રાખનાર પ્રીતી.

૯૨ સહ્.—ખમ્વું, જિતવું:—

અ. ઉત્સાહ (ઉચ્છાહ), ડુ:સહ—અસ્.—[સહસ્] ^૧સહસા (આ=તૃતીયાનો પ્રત્યય);—^૨સાહસ (અ); સાહસિક.—અન.—સહન; સહનશીલ—ય.—સહ્ય, અસહ્ય.

ગૂ. ધા. સહેવું.

૧. ઉતાવળે, અનિચારે.—૨. અતિશય હિંમત.

૯૩ સાધ્.—(ઇ. send).—મેળવવું:—

અન.—સાધન; સાધના—અક.—સાધક; ^૧સિદ્ધસાધક હત.—સાધિત.—ય.—સાધ્ય; અસાધ્ય; સુસાધ્ય.—ઉ.—^૨સાધુ (સાહુ); સાધવી (ડું); [સાધુકાર] (સાહુકાર.)

ગૂ. ધા.—સાધવું.

૧. ઢોંગી સિદ્ધ અને તેના મદદનીશો.—૨. મેળવનાર, પ્રમાણિક (કેમકે પ્રમાણિકપણે એજ ફતેહ મેળવવાનો ખરો માર્ગ છે.)

૯૪ સિધ્.—પાર પડવું.

અ.—^૧નિષેધ; પ્રતિષેધ.—અન.—નિષેધક.—ત. ^૨સિદ્ધ (સિદ્ધું, સીધું); અસિદ્ધ; સિદ્ધાંત; સિદ્ધાંતી; સિદ્ધતા; ^૧નિષિદ્ધ (નિષિધ-નિષિદ્ધ), ^૩પ્રસિદ્ધ.—તિ.—સિદ્ધિ, પ્રસિદ્ધિ.

ગૂ. ધા.—સીધવું;—સીઝવું (સિદ્ધય); સિદ્ધ કરવું; (?) સીધાવવું.

૧. નિ આધય લાગ્યાથી સિધ્ ધાતુનો અર્થ “મના કરવી” એવા થઈ જાય છે.—૨. પાર પડેલું, તૈયાર થએલું; સીધું, સિધું કરેલું; રાંધોને તૈયાર કરેલું; રાંધવા સાથે તૈયાર કરેલો સામાન; ચોખ્ખાસમાં પાર પડેલો, સિદ્ધિ મેળવેલો જોખો. સિદ્ધિઓ આઠ કહેવાય છે:—અણિમા (અણુ જેટલું નાનું) રૂપંધારણ કરવાની શક્તિ; મહિમા (મોટું રૂપ ધારણ કરવાની); ઋષિમા (અત્યંત ભારે થવાની); લધિમા (અત્યંત હલકા થવાની);—માપિત (ચાહે તે વસ્તુ મેળવવાની);—માકમ્ય (ચાહે તે કરી શકવાની):—ઈશિત્વ (જોને વશ કરવાની).—૩. ઉત્કૃષ્ટ રીતે પાર પડેલો, નાખોચો (કેમકે પોતાના કામમાં પાર પડવું એજ નામ મેળવવાનો ખરો રસ્તો છે.)

૯૫ સુ.—નીચોવવું; પેદા કરવું; જાણવું:—

અ.—^૧ઉત્સવ (ઉચ્છવ-ઓચ્છવ); પ્રસવ.—તૃ.—^૨સવિતા;

૩ સાવિત્રી.—ત્ર+ઈ.—સ્ત્રી.—ય.—રાજસૂય.—ત.—સુત;
સુતા; પ્રસૂતકા પ્રસૂતિકા; સૂતક;—મ.—^૪સોમ.—તિ.—
પ્રસૂતિ.

ગૂ. ધા.—પ્રસવવું.

૧. મનના આનંદનું કૃતિરૂપે બહાર નીકળવું.—૨. પેદા કરનાર, પરમે-
શ્વર;—સૂર્ય.—૩. સૂર્યની સ્ત્રી.—૪ ચંદ્ર.

૯૬ સૃ—(લા. Salio).—વહેવું, જવું:—

બ.—સર (સેર); અગ્ર=અગાડી, ^૧અગ્રેસર; ઉપાગ્ર-
સર; અપૂ=પાણી, ^૨અપ્સરા (આ) (અપ્સરા);—સાર
(સારું); અતિસાર, અનુસાર (અણસાર-અણસારો); પ્ર-
સાર; સંસાર; સંસારિક; સંસારી (ઇન્).—અસ્.—^૩[સરસ];
^૪સારસ (અ); સરોવર (સરવર); ^૫સરોજ; સરસ્વતી; ^૬સા-
રસ્વત (અ).—અન.—અનુસરણ; પ્રસારણ; સંપ્રસારણ.
—અક.—[સરક] (સડક); પ્રસારક.—ઇત્+આ.—^૭સરિતા
(સલિતા).

ગૂ. ધા.—સરવું-સરીજવું; અનુસરવું; ઉસરવું (ઉત્સર)
ઓસરવું (અવસર); નીસરવું; (નિ:સર) પ્રસરવું-પસરવું.—

ગૂ. શ. સોંસરું (સંસર).

૧. આગળ જનાર, આગેવાન;—આગળ જનારી રકમ.—૨. પાણીમાંથી,
સમુદ્રમાંથી નીકળેલી.—૩. તળાવ.—૪. તળાવમાં ઉત્પન્ન થએલું, તેની
પાસે રહેનારું પક્ષી.—૫. તળાવમાં ઉત્પન્ન થએલું, કમળ.—૬. સરસ્વતી
(પંખબતી) નદીને કિનારે ઉત્પન્ન થએલા, એ નામના પ્રાણી.—૭. વહેતી, નદી.

૯૭ સૃજ્—બહાર કાઢવું; પેદા કરવું:—

અ.—સર્ગ; ઉત્સર્ગ; ^૧ઉપસર્ગ; ^૨વિસર્ગ; ^૩સંસર્ગ.—
અન.—સર્જન; ^૪વિસર્જન.—ત.—સૃષ્ટ.—તિ.—સૃષ્ટિ(સૃષ્ટિ)
તૃ.—^૫સૃષ્ટ (સૃષ્ટા)

બૂ. ધા.—સરજવું.—ગૂ. શ.—સરજનહાર, સર્જિત
(સર્જિત).

૧. ક્રિયાપદની પાસે જનાર.—૨. વિશેષ કરીને (શાસ્ત્ર) બહાર કાઢેલો.

—૩. સાથે જવું; સંગ કરવો.—૪. પેદા કરવાથી ઉલટું, દૂર કરવું; વિદાય કરવું.—૫. પેદા કરનાર, પ્રજા, ઇશ્વર.

૯૮ સ્થા.—(લા. Sto. ઇ. Stand).

અ.—[સ્થ]; ગૃહસ્થ; તટસ્થ; મધ્યસ્થ; સ્વસ્થ.—અ+આ
—[સ્થા];—અવસ્થા; વિ, વ્યવસ્થા; અવ્યવસ્થા;—આસ્થા;
૧ પ્રતિષ્ઠા;—૩ નિષ્ઠા; ૪ નૈષ્ઠિક.—અન.—સ્થાન (યાણું); સ્થા
નિક;—અનુશાન; ઉપસ્થાન; પ્રસ્થાન (પરતાનું); સંસ્થાન;—
સ્થાપન (થાપન, થાપણ-થાંપણ); ૫ ઉત્થાપન (ઉથાપન)
સ્થાપના (થાપના).—ત.—સ્થિત; ઉપસ્થિત; વિ+અવ,
વ્યવસ્થિત; અવ્યવસ્થિત;—સ્થાપિત (થાપિત-થાપ્યા).—તિ
—સ્થિતિ; સ્થિતિસ્થાપક; સંસ્થિતિ.—અક.—સ્થાપક, વ્ય-
વસ્થાપક.—ર.—સ્થિર (થીર)—ઇન્.—સ્થાયી.—ઝ.—સ્થલ
(થળ); સ્થાલ (થાળું); સ્થાલી (થાળી, થાળ)—વર.—
૬ સ્થાવર.

ગૂ. ધા.—સ્થાપવું-થાપવું; થાપડવું; ઉઠવું (ઉત્તિષ્ઠ),
ઉઠાવવું (ઉત્થાપ), પાડવું (પ્રસ્થાપ) ગૂ. શી.—થાપડી.

૧. (માનેલી વાતની) મર્યાદામાંજ રહેવું, વિશ્વાસ.—૨. સાચું બેસાડવું;
મૂર્તિને બેસાડવી;—માન આપવું, આખર.—૩. માંહે (ઠરીને) રહેવું—૪.
(ચુર પાસે) ઠરીને રહેવાવાળો; હમેશાંજ જેણે પ્રભુચર્ય સીધું છે તે.—૫. સ્થા-
પન કરવાથી, બેસાડવાથી, ઉલટું, ઉઠાડવું.—૬. હમેશાં રહે—હાલી આડી
ન શકે—તેવું, જંગમથી ઉલટું.

૯૯ સ્મૃ.—(લા. Memor)—યાદ કરવું:—

અ.—૧ સ્મર.—અન.—સ્મરણ (સમરણ); વિસ્મરણ.—
અક.—૧ સ્મારક.—તિ.—૩ સ્મૃતિ; ૪ સ્માર્ત; વિસ્મૃતિ.

ગૂ. ધા.—સમરવું; વીસરવું (વિસ્મર).

૧. યાદ કરનાર, કામદેવ.—૨. યાદ કરાવનાર.—૩. યાદ રાખવું, યા-
દશસ્ત; સાંભળેલું યાદ રાખવા સાર લખી મૂકેલું, એ નામના ધર્મશાસ્ત્રના
હિંદુ કાયદાના ગ્રંથો. સ્મૃતિ કરતાં સ્મૃતિવું, અને સ્મૃતિ કરતાં પ્રણયવું ૩-
માણ ઉતરવું મળાય છે.—૪. સ્મૃતિ સાંખ્યી; સ્મૃતિ પ્રમાણે ચાલનાર.

૧૦૦ હન્.—મારવું, મારી નાખવું:—

અ.—પરિધ; સંધ;—કૃતધ્ર; ^૧વિધ્ર;—ધન; ધનક્રળ; ધનમૂળ.—ત.—હત; ઉદ્ધત;—ધાત; આધાત; પ્રત્યાધાત; ઉપ+ઉત્, ^૨ઉપોદ્ધાત; સંધાત (સંગાત-સંગાથ)—અક. ધાતક; વિશ્વાસધાતક—તિ.—[હતિ]; [ઉદ્ધતિ] (ઉદ્ધૃત); પદ્, પદ્ધતિ.—ત્વ+આ—હત્યા; [હત્યાકાર] (હત્યારો).—ડ.—^૩[હતુ]; ^૪હતુમાન્ (હતમાન-હરમાન).—નિ.—હાનિ.—અન.—હતન.

ગૂ. ધા.—હણવું:—

૧. વિશેષે કરીને મારનાર, હરકત કરનાર, નડતર.—૨. અંધનો પ્રવેશક ભાગ.—૩. મારી નાખનાર, જડણુ.—૪. મોટાં જડખાંવાળો, રામચંદ્રના સેન-માંનો એક મુખ્ય વાનર.

૧૦૧ હ્રુ. હોમવું.

અ.—હવન.—ય.—^૧હવ્ય.—ત.—હુત; હુત દ્રવ્ય; ^૨હુ-તાશન (અક્ષન=ખાનાર); ^૩હુતાશની.—તિ.—આહુતિ.—ત્ર.—^૪[હોત્ર]; અગ્નિહોત્ર; અગ્નિહોત્રી (ઇન્).—તૃ.—^૫હોતા.—મ.—હોમ.

ગૂ. ધા.—હોમવું.

૧. હોમવા યોગ્ય.—૨. હોમેણુ ખાનાર, અગ્નિ.—૩. હોળી.—૪. હોમ-વાત્રુ સાધન, પાત્ર.—૫. હોમનાર.

૧૦૨ હ્રૃ.—હર્ષ લેવું:—

અ.—હર; ^૧વિધ્રહર; પ્રહર;—હાર; [હારક] (હારડો); ^૨આહાર; અધિ+આ, અધ્યાહાર; નિરાહાર;—^૩ઉદ્ધાર (ઓદ્ધાર); પ્રતીહાર;—વિહાર; વિહારી (ખિહારી);—વિ+અવ, વ્યવહાર; વ્યાવહારિક-વ્યવહારિક (વે'વારિયો); વ્યવહારી (ઇન્);—સંહાર (સંધાર).—તૃ.—હર્ષા.—ક.—હરિ.—અન.—હરણુ; ઉત્+આ, ઉદાહરણુ.—ઇન્.—[હારી]; ક્રુ:ખહારી અક.—ઉદ્ધારક; સંહારક.

ગૂ. ધા.—હરવું; હારવું; ઉધરવું; ઉધારવું; સંહારવું.

૧. વિધ્ર-હરકતો-અર્થ લેનાર, મણપતિ.—૨. આ, વિ, અવ, સં

વિગેરે ઉપસર્ગો આગ્યાથી આ ધાતુના અર્થ જૂદાજ થઈ જાય છે તે તેનાં ઉદાહરણો ઉપરથી સમજાવેલાં.—૩. બહાર લઈ લેવું; બાદ કરવું;—(સંસાર સંયુદ્ધમાંથી) બહાર કાઢવું, કલ્યાણ કરવું.

૧૦૩ સિં ૧ રહેવું. ૨ મેળવવું. ૩ નાશ પામવો:—

અ—ક્ષય (અધ-એ); અક્ષય (આપું).—ત.—ક્ષત;

૧અક્ષત.—તિ.—૨ક્ષિતિ; ૩ક્ષિતિજ.—ત્.—પરિક્ષિત્.—

ત્ર.—૪ક્ષેત્ર (ખેતર); ક્ષેત્રજ; ક્ષેત્રસ.—ન.—ક્ષીણ.—મ.—ક્ષેમ (ખેમ.)

ગૂ. ધા.—ક્ષય-એ-થવો; ક્ષીણ થવું:—

૧. જેનો નાશ થએલો, ખંડન થએલું નથી તે; ચોખાના અખંડિત દાણા અથવા નહિ ખાંડેલી ડાંચર.—૨. દિશા.—૩. દિશામાં જન્મેલો, દિશાઓની હદ કરનારી લીટી.—૪. રહેવાનું, જિવન મેળવવાનું સ્થળ, ખેતર; નાશ કરવાનું, લડાઈનું સ્થળ.

૧૦૪ ક્ષિપ્—ફેંકવું; જલદીથી જવું:—

અ. ક્ષેપ(એપ); કાળક્ષેપ; આક્ષેપ(આએપ-આજ્યેપ); વિક્ષેપ સંક્ષેપ.—ત.—સંક્ષિપ્ત.—અક.—૧ક્ષેપક(એપીઓ).—૨+આ—ક્ષિપ્રા.

૧. જૂના અર્થમાં બીજાએ ઉમેરી દીધેલું હોય તે; જલદીથી જનાર.

૧૦૫ જ્ઞા.—(લા. Nosio.)—જાણવું:—

અ.—[જ્ઞા]; કૃતજ્ઞ; તત્ત્વજ્ઞ; અજ્ઞ; અભિજ્ઞ; અનજ્ઞ; અનભિજ્ઞ; સુજ્ઞ;—[જ્ઞા]; આજ્ઞા (આજ્ઞા, આજ્ઞા); ૧અવજ્ઞા; પ્રતિજ્ઞા; ૨સંજ્ઞા; સંજ્ઞિક.—અન.—જ્ઞાન; સુજ્ઞાન (સુજ્ઞાણ); અજ્ઞાન (અજ્ઞાણ); ૩અભિજ્ઞાન; વિજ્ઞાન.—ત્.—જ્ઞાતા.—તિ.—૪જ્ઞાતિ (જ્ઞાતિ-જ્ઞાત-નાત); ૫વિજ્ઞાપિ.—ય.—૬જ્ઞેય.

ગૂ. ધા. જાણવું:—

૧. હલકું જાણવું; ગુચ્છ જાણવું; ન જાણકારવું.—૨. સારી રીતે જાણવું; નામ; સાંકેતિક નામ.—૩. જ્ઞાણખવું, જ્ઞાણખવાની નિશાની.—૪. જ્ઞાણખ, ધંધો વગન વગેરે ઉપરથી જ્ઞાણખ આપવા સાથે જે નામ પડેલાં છે તે. જાતિ જન્મ અને જ્ઞાતિ ધંધો વિગેરેની ઉપર આધાર રાખે છે.—૫. વિશેષ કરીને જાણાવવું, બહાર ખબર.—૬. જાણવા યોગ્ય, જાણવાનું.

ઉત્સર્ગ.

સંસ્કૃત શબ્દોને અપભ્રંશ થતાં જે નિયમો લાગુ પડે છે, તેને ઉત્સર્ગ છે. એમાંના મુખ્ય નીચે પ્રમાણે છે:—

૧. જોડાક્ષરમાંથી વખતે એક અક્ષર ઉડી જાય છે, અને સારે તે જોડાક્ષરની પૂર્વનો સ્વર દીર્ઘ થાય છે:—જેમકે

સંસ્કૃત.	ગૂજરાતી.	સંસ્કૃત.	ગૂજરાતી.
અર્ક	આક (આકડો)	કર્મ	કામ
ચક્ર	ચાક	ચર્મ	ચામ
દુગ્ધ	દૂધ	નક્ર	નાક
પુત્ર	પૂત	સર્પ	સાપ
ધર્મ	ધામ	પટ્ટ	પાટ
ગલ	ગાલ	મર્મ	મામ
અમ્ર	આલ	ફલ	ફૂલ
મલ	ભાલ	વલ	વાલ
સપ્ત	સાત	અર્પ	આપ
કન્નજલ	કાન્નળ	અર્ગલી	આગળી

(બધા ઉત્સર્ગો ભણ્યા પછી લેવાનાં ઉદાહરણ.)

અષ્ટ	આઠ	અદ્ય	આજ
અશ્રુ	આંસુ	અત્કર(ક)	ઊકરડો
વર્ણ	વાન	કર્ણ	કાન
ચર્મ(ક)	ચામડું	તુષ્ટ	તૂઠો, તુઠચો
પક્વ	પાકું	વિલ્વ	ખિલ્લું, ખીલું
દર્મ	ડાલ	મિષ્ટ	મીઠું

મહા	ભાલો	રુષ્ટ	રૂઠો, રૂઠ્યા
હસ્ત	હાથ	અગુષ્ટ	અંગૂઠો, અંગુઠો
કક્ષ	કાખ	શબ્દ	સાદ
સિદ્ધ	સીધું	કર્કટી	કાકડી.
કૃષ્ણ	કાંઠન, કાં'ન	કુબ્જ(ક)	કૂખડો.
ચંદ્ર	ચાંદો	છિદ્ર	છીકું
દુર્બલ	દૂખળો	નગ્ન	નાગો
ભિન્ન	ભીનું	રક્ત	રાતું
શર્કરા	સાકર	અગ્નિ	આગ
ચિક્કન	ચીકણું	વત્સ(ક)	વાછડો
મુક્ક	મૂકું	મર્કટ	માકડો

૨ જ્યારે સંસ્કૃત અનુસ્વારનો ઉચ્ચાર મળે પડીજાયને
સ્થાન રહિત ફક્ત અનુનાસિક ઉચ્ચારણ રહેછે, ત્યારે
પણ પૂર્વ સ્વર દીર્ઘ થાયછે, કેમકે ખરેખરો એ એક જો-
ડાક્ષરનો લોપજ છે:—

દંત	દાંત	રંક	રાંક
કંકણ	કાંકણ	અંગુલી	આંગળી

. (અથા ઉત્સર્ગો ભણ્યા પછી લેવાનાં ઉદાહરણ).

કંકર	કાંકરો	વંધન	ખાંધણ, ખાંધણું
કંઠ	કાંઠો	વંશ	વાંસ
સંધ્યા	સાંઝ, સાંજ	વંધ્યા	વાંઝ(ણી)
લંઘન	લાંધણ, લાંધણું	ઝંઘર	ઊંખરો, ઉમરો
વિંવ	ખીખું	મંઢપ	માંડવો

કંચુલી કાંચળી કંચલ કાંખજો, કામજો।

૩. શબ્દને છેડે ષઃ આવે, તો તેનો ઓ થઈ જાય:—

કંકરઃ કાંકરે કંચર કિંખરે।

કંઠઃ કાંઠે રાસઃ રાસે।

મલઃ ભાલે નગ્નઃ નાગો।

(અથા ઉત્સર્ગ ભણ્યા પછી લેવાનાં ઉદાહરણ.)

કુર્કુટઃ કૂકુટો ઘટઃ ઘડો।

પુટઃ પુડો, પૂડો દીપઃ દીવો।

મંડપઃ માંડવો મટુકઃ ખડુઓ।

ગૂજરાતીમાં ઓકારાંત નરજાતિના શબ્દો છે તે અધા-
માંજ ઘાણુંકરીને ઓ વિસર્ગ ઉપરથી થએલો છે એમ
સમજી લેવું. એ વિસર્ગ સંસ્કૃતમાં પ્રથમાના એક વચનનો છે.

૪. શબ્દને છેડે અમ્ આવે, તો તેનું ડં થઈ જાય.

કાલમ્ કાળું ગલં ગળું

મધુરમ્ મધુરું રકમ્ રાતું

પક્કમ્ પાકું નકમ્ નાકું

(અથા ઉત્સર્ગ ભણ્યા પછી લેવાનાં ઉદાહરણ.)

કર્પટમ્ કાપડું કદલમ્ કેળું

લાલમ્ લાળું ગૌરમ્ ગોરું

સ્થાનમ્ થાણું વક્રમ્ વાંકું

સ્વપ્નમ્ સ્વપ્નું નાળ(ક)મ્ નાણું

ગૂજરાતીમાં ઉંકારાંત નાન્યતરજાતિના શબ્દો છે તે અ-
ધાનાજ મૂળ સંસ્કૃતમાં અમ્ છે એમ સમજીવું. એ અમ્
સંસ્કૃતમાં નાન્યતર જાતિના શબ્દોને પ્રથમાના એકવચનમાં
લાગે છે.

૫. લઘુતાવાચક ક ઉપરથી ગૂજરાતીમાં ડો, ડી,
ડું; ને ળો, ળી, ળું પ્રત્યયો થયાછે:—

રાસક	રાસડો	એકક	એકલો
કચ્છક	કાછડો	અંધક	આંધળો

(અધા ઉત્સર્ગો બણ્યા પછી લેવાનાં ઉદાહરણ.)

*કાકક	કાગડો	પુચ્છક	પૂંછડું, પૂંછડું
વત્સક	વાછડો	વંશક	વાંસડો
પંગુક	પાંગળો	પીતક	પીંતું

* હાલ સંસ્કૃતમાં લઘુતાવાચકરૂપ નહિ બોલાતું હોય, તોપણ તે અસલ આવા શબ્દોમાં બહુ બોલાતું હતું એમ આ ઉપરથી સિદ્ધ થાયછે. તેમજ હાલ સંસ્કૃતમાં કેટલાક શબ્દ લઘુતાવાચકરૂપમાંજ બોલાયછે, તે અસલ મૂળરૂપે બોલાતા હશે એમ પણ પ્રાકૃતભાષાના શબ્દો ઉપરથી સાબીત થાયછે:—જેમકે માથું, પોથી, વિગેરે શબ્દોને ઠેકાણે અસલ મસ્તમૂ, પુસ્તી રૂપ સંસ્કૃતમાં વપરાતા હશેજ.

૬. ય નો જ થાય:—

આર્યા	આર્જ	યશ	જશી, જસ
યમ	જમ	યજમાન	જજમાન
યવ	જવ	યાત્રા	જત્રા
યાન	જન	યાચક	જચક
યોગ	જોગ	યુદ્ધ	જુદ્ધ
યૂ	જૂ	માર્યા	ભાર્જ

(અધા ઉત્સર્ગો બણ્યા પછી લેવાનાં ઉદાહરણ.)

અદ્ય	આજ	ઉદયમ	ઉજમ
યત્ર	જત્ર, જતન	સ્વાય	ખાણું

વિદ્યુત્ વીજળી ભ્રાત્રીય ભત્રીજો

યતી પહેલાં ત જોડાએલો હોય, ત્યારે ય નો ચ થાય, અને ત જોડા
જન્ય:—જેમકે સત્ય ઉપરથી સાચ, નૃત્ય ઉપરથી નાચ, વગેરે.

૭. ન નો ન થાયછે:—

જન	જણ	જમન	જમણ
ગાન	ગાણું	સ્થાન	થાણું
રંધન	રાંધણું	લંઘન	લાંઘણ
હાનિ	હીણ	દાન	દાણ

(અધા ઉત્સર્ગો ભણ્યા પછી લેવાનાં ઉદાહરણ.)

કઠિન	કઠણ	ધમની	ધમણ
ફાલ્ગુન	ફાગણ	માજન	માણું
નયન	નેણ	વચન	વેણ
નિપાન	નવાણ	વ્યાખ્યાન	વિખાણ, વખાણ

૮. પ નો વ થઈ જાય:—

ગોપાલ	ગોવાળ	તાપ	તાવ
દીપાલી	દીવાળી	ક્રૂપ	કૂવો

(અધા ઉત્સર્ગો ભણ્યા પછી લેવાનાં ઉદાહરણ.)

વાપિ	વાવ	નિપાન	નવાણ
વાપ	ખાવો	વિરૂપ	વરૂવો

૯. વ નો વ થાય:—

વર્કર	વર્કરું	વાલ	ખાલ
વર્તિ	વર્તી	વાપ	ખાપ, ખાવો
દ્વાર	ખાર	વંશી	ખંશી, ખંસી

(બધા ઉત્સર્ગો ભણ્યા પછી લેવાનાં ઉદાહરણ.)

વૃજવાસી બિજવાસી વાષ્પ બાફ

વિરાજિત બિરાજ્યો વિષ્ટ બેઠો

દિ બે ઘૃતવર ઘેવર, ઘેખર,

આ નિયમ હિંદી ત્રિગેરે ભાષાઓનાં બહુજ ચાલેછે.

૧૦. ઇ અથવા ઝ નો ઈવચિત્ લોપ થાયછે:—

કઠિન કઠણ જાતિ જાત

સુપુત્ર સપૂત કુદૃષ્ટિ કદૃષ્ટિ

(બધા ઉત્સર્ગો ભણ્યા પછી લેવાનાં ઉદાહરણ.)

આશ આંખ કૃષ્ણદાસ કિસન-કિસનદાસ

વાપિ વાવ ઝન્વલ અન્વણું

ગુરુ ગરુઓ, ગરવો વિરૂપ વરુઓ, વરુવો

૧૧. ઈ નો એ, અથવા ઝ નો ઓ કોઈ વખત થાય.

પિંડ પેંડો પુસ્ત(ક) પોથું

પોઢ પેઢી ઝપા ઝોખા

પિંહ પેત પુત્કાર પોકાર

(બધા ઉત્સર્ગો ભણ્યા પછી લેવાનાં ઉદાહરણ.)

તિત્તિર તેતર કુદાલ કોદાળો

૧૨. ક નો અ, ઈ, કે ઝ થાય:—

મૃત મડું શૃંગક શીંગડું

શ્રુણુ શુણ, સૂણ પૃચ્છ પૂછ

(બધા ઉત્સર્ગો ભણ્યા પછી લેવાનાં ઉદાહરણ.)

કૃષ્ણ કા'ન, કિસન ઝ ઘૃષ્ટ ઘાઢો, ગાઢો

શૃંગલા સાંકળ અમૃત અમી

ઘૃત	ધી	ગૃધ્ર	ગીધ
ષ્ટ	પૂઠું	વૃદ્ધ	ખૂઢો

૧૩. એ, ને ઔ ને ઠકાણે એ, ને ઓ થાય:—

એકૈક	એકેક	ગૌર	ગોરું
ભૈરવ	ભેરવ	કૌપીન	કોપીન
વૈર	વેર	ગૌરવ	ગોરવ

(અથા ઉત્સર્ગો ભણ્યા પછી લેવાનાં ઉદાહરણ.)

ગૌરિક	ગેરૂ	યૌવન	બેખન
વૈદિક	વેદિઆ	ગૌરી	ગોર
સૈન્ય	સેન	દૌહિત્ર	દોહિતર

૧૪. કને ઠકાણે ગ, અને ટને ઠકાણે ઙ થાય:—

કાક	કાગ	વટ	વડ
વક	ખગ	ઘટ	ઘડો
મૂક	મૂગો	ઘોટ	ઘોડો
સકલ	સગળું, સઘળું	તટ	તડ-તેડ

(અથા ઉત્સર્ગો ભણ્યા પછી લેવાનાં ઉદાહરણ.)

કાર્પકર	કાજગરે	પર્પટ	પાપડ
વટુક	ખડુઆ	મર્કટ	માકડો, માંકડો
શાટી	સાડી	વાટી	વાડી
કુર્કુટ	કૂકડો	કંદુક	ગેંદ

૧૫ ષ અથવા ક્ષ નો લ થઈ જાય છે:—

હર્ષ	હરખ	શ્વ	ખટ
ક્ષાર	ખાર	ગોરક્ષ	ગોરખ

વિપ	વિખ	ઝપા	ઉખા, ઝાખા
ક્ષીર	ખીર	દ્રાક્ષ	દ્રાખ, દરાખ.
લક્ષ	લાખ	ચોક્ષ	ચોખ્ખો, ચોખ્ખો

(અથા ઉત્સર્ગ બણ્યા પછી લેવાનાં ઉદાહરણ.)

વૃક્ષ(ક)	વરખડો, રખડાં	કક્ષા	કાખ
પક્ષી	પંખી	રક્ષા	રાખ
લિક્ષા	લીખ	અવલક્ષ	ઝાળખ
કુક્ષિ	કૂખ	પ્રેક્ષ	પેખ
નિરિક્ષા	નીરખ	તોક્ષ્ણ	તીખું
ગવાક્ષક	ગોખલો	સુલક્ષણ	સલખણો

૧૬ શ, ને ષ નો પ્રાકૃતમાં સ થઈ બનયછે:—

શ્યાલ	સાળો	વંશ	વાંસ
શશક	સસલો	વિષમ	વસમું
વર્ષ	વરસ	પૌષ	પોસ

(અથા ઉત્સર્ગો બણ્યા પછી લેવાનાં ઉદાહરણ.)

દંશ	ડાંસ	પાર્શ્વ	પાસ
શ્વશુર	સસરો	શબ્દ	સાદ
અશ્રુ	ઝાંસુ	ષોડસ	સોળ

૧૭ સ નો પછી મૂળ પ્રાકૃતમાં હ પણ બહુ થતો:—

ઝઞ્ણ	ઉહ-નું, ઉન્હું	કઞ્ણ	કાહ-ન, કા'ન
પાષાળ	પાહાણ, પા'ણ	સ્ના	ન્હા

૧૮ ષ ને ક્ષ નો ભાગધી પ્રાકૃતમાં છ પણ બહુ થતો:—

ષટ્	છ	ધુર	છરો
-----	---	-----	-----

ઉત્સવ	ઓછવ, ઓચ્છવ	ક્ષ	રીછ, રીંછ
મત્સ્ય	મચ્છ	લક્ષ્મી	લાછ
મત્સ્યકે	માછલું	મનસા	મનછા-મેંછા
મત્સર	મચ્છર	વત્સલ	વચ્છળ

૧૯ શબ્દને આરંભે ન હોય એવા મહા પ્રાણીનો

હ થઈ બન્યો:—

સર્ગી	સહી	મેઘ	મેહ
માઘ	માહ	દધી	દહી--દહીં
અધુના	અહુણા, હમણા	મુખ	મુહ, મો', મોં
માથિત	મહી	વધિર	બહિરો, બહેરો
સાધુકાર	સાહુકાર	આમીર	આહીર

(બધા ઉત્સર્ગ બણ્યા પછી લેવાનાં દેદાહણ.)

નહર	નહર, નો'ર	લેખક (લેખિક)	લહીઆ
પ્રાધુણ	પ્રાહુણો, પૂ'ણો	કથિતવ્ય	કહેવું
પ્રથુક	પહુઆ, પૂંઆ	ગાધુમ	ગહું, ઘઉં
લાભન	લાહાણું	લાભ	લાહાવો
નિમાલ	નિહાળવું	કોથ	કોહ

૨૦. ત વર્ગને ઠેકાણું ટ વર્ગના અક્ષરો અનુક્રમે થાય:—

ઉત્થ	ઊઠ	ઉત્થાપ	ઉઠાવ
એકસ્થ	એકઠું	ગ્રંથી.	ગાંઠ
છિદ્ર	છીડું	પત્તન	પાટણ
દંડ	ડંડ	વાત્ત	વાટ

(બધા ઉત્સર્ગ બધ્યા પછી લેવાનાં ઉદાહરણ)

દાહ	ડાઘ	મર્દિત	મરડ-થો
મૃત્તિકા	મટ્ટી, માટી	ગર્ત	ગાડવું
વૃદ્ધ	પ્રુદ-ઢો	સાર્ધપંચ	સાઢાપાંચ
ઉર્ધ્વાધાની	ઉઢાણી	વર્દ્ધમાન	વઢવાણ

૨૧. ડ, ર, લ, ને ઢ એક ખીજને ઠેકાણે થાય:—

તડાગ	તળાવ	નાડી	નાળ
હરિદ્રા	હળદર	રુક્ષ	લૂખું
ષોડશ	સોળ	ગુહ	ગોળ

૨૨. જોડાક્ષરમાંથી ઘણુંકરીને પહેલો અક્ષર ઉડી જાય, પણ મ, ન, ય, લ, વ, તથા ર એ ખીજ હોય, તો પણ લોપ પામે:—

અર્ક	આક	યુગ્મ	જૂગ
શ્મશાન	મસાણ	નમ્ર	નાગો
સ્ત્રસા	નસ	વ્યંતરી	વંતરી
સ્નેહ	નેહ	રશ્મિ	રસી, રસી-રાસ
સુત્ર	મૂતો	શલ્ય	સાલ
ફાલ્ગુન	ફાગણ	વ્યાઘ્ર	વાઘ
અદ્ય	આજ	શૂન્ય	સૂનું
અર્પ	આપ	ધાન્ય	ધાન
ચાવ્ય	ખાણું	ચક્ર	ચાક

૨૩. ક, ગ, ઘ, જ, ત, દ, પ, ય, ને વ એ શ-
ખંડની વચ્ચે હોય, તો લોપ પામે, અને તે ઠેકાણે અ

ખાકી રહી જાય, તો તેની ઇ થાય, અને એ રીતે થ-
એલી કે ખીછ ઇ નો ય થાય અથવા પાછલા સ્વર
સાથે મળી એ પણ થાય.

સાગર • સાધર, સાયર નાલિકેર નાળિએર
વચન વધણિ, વયણુ-વેણુ મૃદિકાર ભઠ્ઠિઆરે
કાતર કાધર, કાધર કુંભકાર કુંભાર
ગત ગઘઓ-ગચો કેદાર કેઆરો-કચારો
રજની રધણી, રયણી, રેણુ કોપિ કોઈ
નગર નર, નયર, નેર જાતિ જાઈ
ઘદર ખધર-ખેર સિંહપુર સિહઉર-સિહોર
પાદ પાઈ, પાય સમય સમઈ-સમે, સમે
કોકિલ કોઈલ, કોયલ મયૂર મઝીર-મોર
જાતિફલ જાઈ-જાયફળ ધૂમિ ભૂંઈ, ભોંય, ભાંય
યુકા જૂઆ, જૂવા દ્યુત જૂઉં, જૂવું
વટુક ખડુઆ, ખડવો લડુક લાડુઆ, લાડવો
સૂચિ સૂઈ, સોય મગિની ખહિન, ખે'ન

૨૪. ય, ને વ નું સંપ્રસારણ એટલે ઇ, ને ડ થઈ
જાય, અને તે પાછલા સ્વર સાથે મળી એ કેઓ રૂપ ધડે:—

ક્ષય	ખઈ, ખે	નયન	નેણ, નેન
મય	ભે	સ્વર્ણ	સુ-નું, સો-નું
ધવલ	ધોળું	રસવતી	રસોઈ
અવસર	ઓસરવું	અવલક્ષ	ઓળખ

કવલક કોળિઆ લવણ લૂણ

૨૫. સકાર ઉપરથી કે કોઈપણ રીતે આવેલા હ્
ની પાસે ક આવે તો ख, ग આવે તો घ, च આવે તો
छ, ज આવે તો झ, ट આવે તો ठ, ड આવે તો ढ,
त આવે તો थ, द આવે તો ध, प આવે તો फ, અને
ब કે व આવે તો भ થાય:—

સ્કંધ	ખાંધ	પશ્ચાન્	પછી
વૃશ્ચિક	વીછી, વીંધુ	અષ્ટ	આઠ
મિષ્ટ	મીઠું	દષ્ટ	દીઠું
મૂષ્ટિ	મૂઠી	ગોષ્ટિ	ગોઠ
સ્તંભ	થંભ	સ્તર	થર
સ્તંભક	થાંભલો	દાધિસ્તર	દહીંથરું
સ્તોભ	થોભ	પુસ્ત (ક)	પોથું
હસ્ત	હાથ	મુસ્તા	મોથ
વાષ્પ	ખાફ	ગુહ્ય	ગૂઝું
દાહ્ય	દાઝ	મુહ્યતિ	મુઝાય
વંધ્યા	વંઝા	સંધ્યા	સાંઝ, સાંજ
જિહ્વા	જીભ	ઉર્ધ્વ	ઊંચું

૨૬. કોઈ વખત અક્ષરોનો વ્યત્યય એટલે ઉલટ

પાલટ થાય:—

કલશી	કશલી	નમ્ર	નરમ
વારાણસી	ખનારસ	બિડાલ	ખિલાડો
દ્વદ	દહરો, ધરો	લઘુ	હળુ, હળવે.

જાગ ૩ જો.

અધરા સંસ્કૃત ધાતુ.

અક્ર.—ચિન્હ કરવું;—અંક-આંક—આંકો, અંકિત, આતંકિત, પર્યંક-પલંગ;—આંકવું, આંકડો, આંકણી.

અંગ.—જવું;—અંગ-આંગ, (અંગન)-આંગણું, અંગના, અંતરંગ-અતરંગ, વંગ, સાંગોપાંગ.

અંચ.—જવું, વળવું;—અંચલ, અર્વાચીન, ઉદીચ, પ્રાચીન.

અંજ.—(લા. unguo) તેજ લગાડી મુંદર કરવું, આંજવું, પ્રકાશવું;—અંજિત, અંજન, વ્યંજત, અવ્યંજત, વ્યંજ્ય, નિરંજન, વ્યંજન;—આંજવું, આંજણી.

અટ, અત્.—જવું કરવું;—અટન, અટવી, અતિયિ, આતિય, દેશાટન, પર્યટન, (પદાતિ) પ્યાડું.

અણ, અન.—(લા. animus) ધમવું, શ્વાસ લેવો, જીવવું—અપાન, આનન, ઉદાન, ગમનન, પ્રાણ, પ્રાણાયામ, બાન, સમાન.

અદ.—(લા. edo; ઇ. eat) ખાવું—દંત, અન્ન, સ્વાદ, સ્વાદુ, સ્વાદિષ્ટ.

અર્ચ.—માન આપવું, પૂજવું;—અર્ક, અર્ચન, અર્ચા;—અર્ચવું.

અર્જ.—મેળવવું, કમાવું;—અર્જુન, ઉપાર્જન, ઉપાર્જના, ઉપાર્જિત, સ્વોપાર્જિત.

અર્થ.—માગવું, અરજ કરવી;—અર્થ, અર્થશાસ્ત્ર; અનર્થ-અનરથ, પ્રાર્થના, સમર્થ, વ્યર્થ.

અલ.—સાણગારવું—અલંકાર, અલંકૃત, અલક, અલકા, અલિ-આલી-અલી.

અશ.—ખાવું—અશન, પ્રાશન, હુતાશન; પ્રાશવું.

અસ્—(અં. is. લા. Esse.esti) હોવું, ફેંકવું:—અસ્તિ-
ત્વ, આસ્તિક, નાસ્તિ-નથી, નાસ્તિક, સત્, સત્ય, સત્તા,
સત્ત્વ; અભ્યાસ; અસ્ત, અસ્ત્ર, ન્યાસ, વ્યસન, વ્યાસ, સં-
ન્યસ્ત, સમસ્તા, સમાસ, સ્વસ્તિ.

અર્પ.—આપવું:—અર્પણ; સમર્પણ;—અર્પવું—આપવું.

આપ.—(લા. opto?) મેળવવું, આપવું:—પ્રાપ્ત, પ્રાપ્તિ,
પ્રાપ્ય, વ્યાપક, વ્યાપી, વ્યાપ્તિ, વ્યાપ્ય, સમાપ્ત, સમીપ:—
વ્યાપવું, પાવવું, પામવું.

આસ.—એસવું:—આસન, ઉદાસી, ઉપાસક, પ્રાસ.

ઈષ્.—ઈચ્છવું:—અનિષ્ટ, ઇચ્છા, ઇચ્છુ, ઇષ્ટ, ઇષ્ટરાશી.
હિતૈષી—હિતેષી.

કચ્, કંચ—પ્રકાશવું, બાંધવું:—કચ, કંચન, કાચ, કાંચ-
ન, કંચુકી, કંચુલી:—કાંચળી, કાંચી.

કથ્.—કહેવું:—કથન, કથા, કથિત, કથ્ય:—કહેવું.

કન્.—ચાહવું, પ્રકાશવું:—કનક, કંદ, કન્યા, કાનન, કાંત,
કાંતા.

કણ્.—અવાજ કરવો:—કંકણ, કણિકા-કણકી.

કપ્, કંપ.—(ગ્રી. campto) જવું, ધ્રુવવું. દયા કરવી—
અનુકંપા, કંપ, કંપાયમાન, કપિ, ચપલ.

કલ્—(લા. celer, swift.) જવું, ગણવું, ફેંકવું, શ-
બ્દ કરવો:—કલહ, કલ્યાણ, કલા, કલિ, કલોલ, કાલ, કા-
લિકા, નિકાલ, સંકલના, વિકલ;—ઉકલવું—(ઉત્કલ), ઓકળી-
(ઉત્કલિકા), અકળાવું.

કાશ્—દીપવું, દેખવું:—અવકાશ, આકાશ, પ્રકાશ,
કાશી, કાશ.

કિન્.—જાણવું, વસવું:—કિતવ, કેતકી, ચિકિત્સા, નિકેત,
સંકેત.

કૃ, ક્રૂ.—બોલવું:—કવન, કવિ, કવિતા, કવિત્વ, કાબ્ય,
કુંજ, કૂપ-કૂવો.

કુલ્.—એકહું કરવું:—આકુલ, કુલ, કુલક, કુલીન,
બાકુલ, વિરહબાકુલ-ત્રેલેવાકુળા-એહેબાકુળા.

કુશ્, કુસ્—ભેટવું—કુશ, કુશલ.

કૃપ્, કલ્પ—દયા કરવી; યોજના કરવી—કલ્પ, કલ્પ-
ના, કિકલ્પ, સંકલ્પ, કૃપણ, કપા.

કૃષ્.—ખેંચવું:—આકર્ષણ, ઉત્કર્ષ, ઉત્કૃષ્ટ, કર્પણ-કથણું,
કૃષિ, કૃષ્ણ, સંકર્ષણ.

કૃત્—વખાણવું:—અપકીર્તિ, કીર્તન, કીર્તિ, કીર્તિત,
પ્રકીર્તિત, કીર્તિમાન.

કિલશ્.—કુપ્પેવું—અકિલષ્ટ, કિલષ્ટ, કલિશ, કેશ, કેસર,
કેશરી.

અન્.—(લા. canalis.) ખોદવું:—આતક-ખાડો.
અખાત, અનિજ અનિત્ર-ખાતરિર્થ, ખાત્ર-ખાતર, (અનિ)
ખાણ;—અણવું. ઉખેડવું—(ઉત્ખાત.)

ખાદ્.—ખાવું:—ખાદ-ખાધ, ખાદ્ય-ખાનું;—ખાવું.

ખિદ્—કુઃખી થવું:—ખિન્ન, ખેદ;—ખીજવું.

ગદ્.—(અં. quoth.) ખોલવું:—ગદગદિત, ગદ્ય.

ગલ્.—ગળવું:—ગલ-ગળું, ગલ્લ-ગાલ, (ગલન) ગલાણું,
નિર્ગળ;—ગળવું, આગળવું-(અવગળ), નિગળવું, પિ-
ગળવું (અપિગલ?)

ગા, ગૈ,—ગાવું:—ઉદ્ગીતિ, ઉપગીતિ, ગાથા-ગાહો,
ગાન, ગાયત્રી, ગાયન, ગાયક, ગીત, ગીતિ, સંગીત.

ગુણ્—વધારવું, ગણવું:—ગુણ, ગુણક, ગુણ્ય, ગુણાકાર
કુર્ગુણ, નિર્ગુણ, સદ્ગુણ, સગુણ;—ગુણવું.

ગુપ્.—રક્ષણ કરવું:—ગુપ, ગુપ્તિ, ગોપ્ય-ગોપ, ગોપન.

ગુહ્.—સંતાડવું.—ગંહર-ગબ્બર, ગુહા-ગુફા, ગુહ્ય, ગૂંદ.

ગૃ.—ખાવું, બહાર કહાડવું:—ઉદ્ગાર, ગુર, ઉપગુર,
(ગર્ગરી)-ગાગર, ગિરા.

ગ્રય્.—ગૂથયું:—ગ્રંથ-ગાંઠો, ગ્રંથિ-ગાંઠ-ગાંઠડી;—ગૂંથયું, ગાંઠવું, ગંઠિઓ, ગંઠીછોડ-ઘંટિઓ.

ગ્રસ્.—ખાવું, લેવું:—ગ્રાસ, બાધિગ્રસ્ત.

ઘટ્.—ઘડવું, એકઠા થવું:—અઘટિત, ઘટ-ઘડો, ઘટ-ના, ઘટિકા, ઘટિત, સંઘટન;—ઘડવું, ઉઘાડવું, (ઉઘાટ.)

ધુર્.—ખીવાડવું, ભયંકર શબ્દ કરવો:—અધારે, ધારે:—ધોરવું, ધરધર, ઘડઘડાટ.

ચક્ષ્.—જોવું, સ્પષ્ટ કહેવું:—ચક્ષુ-ચક્ષી-ચક્ષુ વિચક્ષણ.

ચત્.—માગવું:—ચતુર, ચાતક.

ચદ્, ચંદ—(લા. candeo.) પ્રકાશવું:—ચંદ્ર, ચંદન, ચંદ્રમા, ચંદ્રિકા.

ચલ્.—હાલકું, ચાલવું:—અચલ, ચલ, ચલન,—ચલણ ચલિત, ચાલ, ચાલની-ચાલણી, નિશ્ચલ;—ચાલવું, ચળવું, ચાળવું, ચલ્લુ-(ચલુ).

ચર્વ્.—ચાવવું:—ચાર્વાક, ચર્વણું (ચર્વણ):—ચાવવું.

ચ્યુ.—જવું:—અચ્યુત, ચ્યવન, પદચ્યુત.

જગૃ.—જાગવું:—ઉજાગર-ઉજાગરો, જાગરણ, જાગૃત, જાગૃતિ, જાગૃત્;—જાગવું.

જ્ઞૃ.—(લા. Granum.) જીર્ણ થવું:—અજર, અજીર્ણ-અજીરણ, જર્જર, જરા, જીર્ણ-જૂનું, જર-જરવું, જળી જવું, જૂરેવું.

જલ્.—ભડકો થવો, પ્રકાશવું:—ઉજ્જ્વલ—ઉજ્જ્વળું, જ્વાળા-ઝાળ, પ્રજ્વલિત;—જલવું, અજ્વાળવું, (ઉજ્જ્વલન.)

તન્.—(લા. tendo, tenio.) ખેંચવું, તાણવું:—તનુ, તનુજ, તંતુ, તાન-તાણો, સંતાન, સંતાતિ.

તર્ક.—શોધી કહાડવું, વિચારવું:—અતર્ક્ય, કૃતર્ક, તર્ક, વિતર્ક,—તાકવું.

તલ્.—જડું, રહેવું:—અતલ, તલ-તળીઝિં, તલાતલ, તાલ-તાડ, તાલી, તાલુ-તાળવું, પાતાલ, ભૂતલ, મહાતલ, વિતલ, રસાતલ, સુતલ.

તિજ્.—(અં. sting. લા. stigo.) અણી કરવી:—ઉત્તેજક, ઉત્તેજન, તીક્ષ્ણ, તેજ, તેજસ્વી, તેજોમય, નિસ્તેજ;—ઉઠકવું (ઉત્તેજ.)

તુર્.—ઝપટ કરવી:—આતુર, ત્વરા, તુરગ, તુરંગ, તુરંગમ;—તૂર્ત, તરત.

તૃષ્.—સંતોષ પામવું:—અતૃપ્ત, તર્પણ, તૃપ્ત, તૃપ્તિ.

ત્યજ્.—તજવું, છોડવું:—ત્યાગ, ત્યાગી, પરિત્યાગ:—તજવું, તાજ કરવું.

દમ્.—(લા. damnum, domo. અં. tame.) દમવું, દમ, દમન, દમયંતી, દંડ, દમવું.

દય્.—આપવું:—દયા, દયાલુ, દયાવંત, દયિતા, નિર્દય.

દલ્.—ભાગ કરવા, દળવું:—દલ દાળ, દિલીપ, દલન-દળણું-દયાગું:—દળવું, અવડાળવું-ઓડાળવું (અવદાલ.)

દહ્.—ખાળવું:—દગ્ધ, દહન, દાહ, વિદગ્ધ, દાહ (દાધ.)

દંશ્.—કરડવું:—દંશ-ડંસ-ડાંસ, દંડ્રા-દાદ, દશા, દશન-ડસવું-ડંસવું.

દક્ષ્.—ઉતાવળ, કરવી, સારી રીતે કરવું:—દક્ષ, દક્ષિણ, દક્ષિણા, પ્રદક્ષિણા.

દૂષ્.—ભૂલ કરવી:—ત્રિદોષ, દુષ્ટ, દૂષણ, દોષ, નિદોષ, પ્રદોષ, વિદૂષક.

દુહ્.—દોહવું:—કામદુધા, દુહિતા, (દુગ્ધ,)-દૂધ, દોહન, (દોહની)-દોહણી-દોણી, દોહિત્ર-દોહિતર:—દોહવું.

દૃપ્.—અહંકાર કરવો:—કંદર્પ, દર્પ, દર્પણ.

દૃહ્.—વધવું:—દૃઢ, દીર્ઘ,

દ્.—ક્રાડ્યું, બીવું:—દારણ, દાર, (દદૂ)-દાદર, વિદા-
રણ;—વિડારવું.

દ્યુત્, જ્યુત—પ્રકાશવું:—ઉદ્યોત, અદ્યોત, જ્યોત્સ્ના,
જ્યોતિ, દ્યુતિ, વિદ્યુત્-વીજળી.

ધન.—શબ્દ કરવો, ચલાવવું, અનાજ પેદા થવું,
મારી નાખવું:—ધન, ધની-ધણી, ધનુસ્, ધન્ય, ધાન્ય,
નિધન, પ્રધન.

ધાવ—ધોવું:—ધવણ-ધોળું, દંતધાવન, ધાવક-ધોમી
ધોતિ-ધોતી.-ધોવું.

ધૂ.—પૂજવું:—અવધૂત-અખધૂત, ધવ, ધૂનિ-ધૂણી, ધૂમ,
ધૂમ્ર, (ધૂળી)—ધૂળ, —ધૂણવું.

ધ્યૈ.—વિચારવું, ચિંતન કરવું:—ધ્યાતા, ધ્યાત, ધ્યેય,
ધી, સંધ્યા.

ધમ.—ધમવું:—ધમન-ધમણ, ધમની;—ધમવું.

નટ્.—નાચવું—નટ, નટી, નાટક, નાટ્ય;—નટવું.

નદ્.—શબ્દ કરવો:—નદ, નદી, નાદ.

નલ્.—ખાંધવું, ગંધ આપવી:—અનલ, નલ, નાડી,
નાળ-નાળવો, પ્રણાલ, -પરનાળ, પ્રનાલિકા, -નડવું.

નદ્, નંદ્—પુશ થવું:—અભિનંદન, આનંદ, નંદ, નંદન,
નંદિની, નંદી, નાંદી—આનંદવું.

નાથ—માગવું, દુઃખ દેવું:—જગન્નાથ, નાથ, વિશ્વના-
ન;—નાથવું.

નૃત્.—નાચવું:—નર્તક, નર્તકી, નર્તન, નૃત્ય, નૃત્ત, સુનૃત.

નદ્—લઈજવું:—નર, નરસિંહ, નર્મ, નારંગ, નારી.

પઠ્—શુદ્ધ ખોલવું, વાંચવું:—પાઠ, પાઠક, સંહિતા પાઠી; પઠવું.

પથ્—જવું:—કુપથ્ય, પથ્ય, પંથ, (પાથેય)-ભાથું.

પલ્.—જવું:—ઉત્પલ, પલ, પલાયન, (પલાલ)-પરાળ,
પાળી, પિપ્પળ-પીપળો;—પાળવું, પળી જવું.

પશ્.—(લા. pactum.) પાંધવું:—પશુ, પાશ-ફાંસો

પક્ષ્.—લેવું:—અપક્ષપાત; પક્ષ; પક્ષી-પંખી, પ્રતિ-પક્ષી.

પુષ્.—પોષવું, વધારવું:—પુષ્કર, પુષ્કળ, પુષ્ટ, પુષ્ટિ, પુષ્ય, પોષક, પોષણ, પૌષ;—પોષવું-પોષવું.

પૂજ્.—પૂજવું:—અપૂજ્ય-અપૂજ, મૂર્તિપૂજક, પૂજન, પૂજ્ય, પૂજનીય, પૂજનીક; પૂજ; પૂજિત, પૂજરી.

પૃ.—કામે લાગવું:—આપાર-વેપાર, આપારી-વેપારી; વાપરવું-વાવરવું.

પ્રજ્.—(લા. precor.) પૂછવું:—પૃષ્ટ, પ્રચ્છક, પ્રચ્છા, પ્રશ્ન:—પૂછવું.

પૃથ્-પૃથ્--પ્રુલ્લુ થવું:—પૃથિવી, (પૃથુક)—પહોંક—પહુંઆ, પ્રથમ, પ્રયા,

પ્રી.—(અં. friend.) ચાહાવું:—અભિપ્રાય, પ્રિય—પિયુ, પ્રિયતમ-પ્રીતમ, પ્રીત, પ્રિયા, પ્રીતિ, પ્રેમ.

ભક્ષ્.—(લા. fames.) ખાવું—અભક્ષ્ય, ભક્ષ, ભક્ષ્ય. ભક્ષક, ભક્ષણ:—ભખવું.

ભા.—પ્રકાશવું:—આભા, પ્રભા, પ્રભાકર, પ્રભાત, ભાન, ભાનુ, ભામા, ભામિની.

ભાસ્.—દેખાવું, પ્રકાશવું:—આભાસ, ભાસ, ભાસ્કર.

ભિક્ષ્.—(અં. beg.) માગવું:—ભિક્ષા, ભિક્ષુ, ભિક્ષુક:—ભીખવું; ભીખ, ભીખારી (ભિક્ષાહારી).

ભી.—ખોહીવું:—અભયવચન, નિર્ભય, ભય, ભયંકર, ભયાનક, ભીતિ, ભીમ, ભીરૂ, ભીષ્મ, ભર, ભૈરવ, ભૈરવી, વિભીષણ.

ભ્રશ્.—પડવું:—અપભ્રંશ, ઉભયભ્રષ્ટ, ભ્રષ્ટ, ભંથ.

મંડ્.—શણગારવું:—મંડન માંડણ, મંડપ-માંડવો, મંડલ, મંડલી, મંડિત:—માંડવું (!)

મંત્ર.—છાનો વિચાર કરવો:—આમંત્રણ, નિમંત્રણ, મંત્ર, મંત્રી;—મંત્રવું.

મલ્લ, મલ્.—ધારણ કરવું:—અમલ, (આમલકી) આ-મલી; નિર્મલ, પરિમળ, મલ, મલયાચલ, મલ્લ, મલિત મેલું, મલ્લિકા, માલતી, માલા.

મંજ્.—શબ્દ કરવો:—મંજરી-માંજર, મંજરા, મંજુલ, મંજુષા-મંજુસ.

મસ્.—વિકાર પામવો.—મસ્ત, મસ્તક.

મસ્જ્.—બૂડકી મારવી:—નિમગ્ન, મગ્ન-મગત, મંજન.

મહ્.—(લા. magnus.) મોટા થવું:—મહતા, મહત્વ, મહત્, મહા, મહાન, મહિતા-મહેતા, મહિષી, મહિષા—મહેલા, મહી, મહીપતિ.

મથ્.—વલોવવું:—મથન, મથુરા, મન્મથ, મંથન, મંથર.

મિશ્.—(mix.) એકઠું કરવું:—મિશ્ર, મિશ્રગણિત; મિશ્રણ, મિશ્રિત.

મુડ્.—ભાગવું:—મુંડ, મુંડત-મૂડણ, મુંડી, મુંડિત, મૂંડિયો:—મૂડવું, મોડવું.

મુદ્.—પૂરા થવું:—કુમુદ-કમોદ (!) પ્રમોદ, (મુદ્ગર) મોગરો, મુદ્રા, મુદા, મોદ, મોદક-મોદિક.

મુઞ્.—ખેલાન થવું:—મૂઞ્ન, મૂઞ્ઞા, મૂઞ્ઞિત.

મૃજ્.—શુદ્ધ કરવું:—માર્જન, માર્જર, સન્માર્જની;—મા-જવું-માંજવું.

મૃદ્.—(લા. mordeo) ચૂરો કરવો:—પીઠમર્દન, મર્દન, (મર્દલક)—માદળીઝી, મૃત્તિકા, મૃદંગ, મૃદુ.

યત્.—મેહેનત કરવી:—પ્રયત્ન, યત્ન-જતન.

યાચ્.—માગવું:—અપાયિત-અન્નચિત, યાચક-જ્ઞચક યાચના-જ્ઞચના;—જ્ઞચવું.

યુ.—(લા. juvo.) જીવા થવું, પાંધવું:—અયુત, યુવા-વસ્થા, (યવાસો) જવાસો, યુત, યુપ, (યોત) જોતુ-જોતરૂં.

યુધ્.—જડવું:—આયુધ, દુર્યોધન, યુદ્ધ, યોધ—જોધ, યો-ધ-જોધો, યુધિષ્ઠિર, સુયોધન;—ભૂત્રવું.

રહ્—તજવું, છોડવું:—રહસ્ય, રહિત, રાહ, વિરહ.

રાધ્—પ્રસન્ન કરવું:—અપરાધ, આરાધન, આરાધ્ય, રાધા.

રિચ્.—(લા. liceo. અં. leave) ખાલી કરવું:—રેચ, રેચક, બિતરેક.

રૂ.—ખૂમ પાડવી:—પુરૂવ, રવ, રાવણ, રૂડ;—રોવું.

રચ્.—(લા. luceo, lux lumen. અં. light) અભિરચિ, ગોરોચન, રક્ષ્મ—રખમયો, રક્ષિમણી, રચિ, રચિર;—રોક, રોકડા, રચવું.

રજ્.—દુઃખ થવું:—આરોગ્ય, નીરોગી, રોગ.

રદ્.—રડવું:—રદ્ર, રદ્રી, (રોદન)—રદન; રડવું, આ-રડવું, (આરોદન.)

રષ્—ગુરૂસે થવું:—રષ્ટ-રઠ, રોષ, રોષણ-રણણ, —રઠવું.

રહ્.—ફણગો ફૂટવો:—આરહ, આરોહણ, રહ, રદિ, રોહિણી.

લગ્.—સાથે જવું:—લગ્ન, —લગન-લાગો, સંલગ્ન;—લાગવું, લગની.

લધ્.—જવું, ભૂખ્યા રહેવું:—ઉલ્લંઘન, લંઘન—લાંઘણું, લધુ, લાધવી, —લાંઘવું, લંઘાવું (?), આજંગવું, (ઉલ્લંઘ).

લપ્.—(લા. loqui.) બોલવું:—આલાપ, પ્રલાપ, વિ-લાપ;—લવવું, વિલપવું.

લપ્, લંપ (અં. limp.) લપ્પડવું:—અવલંબ-ઓળંબો, અવલંબન, લંબ-લાંબુ, વિલંબ;—લંબાવવું.

લભ્—ભેળવવું:—અલભા, લબ્ધ, દુર્લભ; લભ્ય, લાભ-લાહવો, (લાભન), લાહણ—લાહણું, શૂન્યત્ત્વિધ, મુલભ, વિપ્રલંભ.

લલ્.—રમવું:—લલના, લલિત, લાલ, લાલન, લાલિત્ય, લાલસા—લાલચ;—લાડવું.

લમ્, લષ્.—રમવું, પ્રકાશવું:—આલસ્ય, ઉત્લાસ, વિલાસ, :—લસવું, આળસવું, વિલસવું.

લિપ્.—લખવું:—ઉલ્લેખ, રેખા, લેખ, લેખક—લહીઓ, લેખન, લેખની, લેખણ:—લખવું, આલેખવું, (આલિખ).

લિપ્, —લીપવું. ચોપડવું:—નિર્લેપ, લેપ, લેપન—લીપણ;—લીપવું.

લી.—રહેવું, મળી જવું, ગળી જવું:—આલય, નિ-લય, પ્રતય, લય, લીન.

લુપ્.—(લા. rumpo.) નાશ કરવો:—લુપ્ત, લોપ, લો-લુપતા;—લોપવું.

લુભ્.—લોભ રાખવો:—નિર્લોભ, લુબ્ધ, લોભ.

વંદ્.—વખાણવું:—અભિવંદન, વંદન, વંદના, વંદનીય, વંદ્ય, વંદિત;—વંદવું.

વન્—શબ્દ કરવો, ચહાવું:—વન, વનિતા, વાનર.

વર્ણ્.—રંગવું, વર્ણન કરવું:—વર્ણ, વર્ણન, વિવર્ણ, સવર્ણ, સુવર્ણ;—વર્ણવું.

વિચ્.—છૂટા પાડવું:—અવિવેક, વિવેક, વિવેચન;—વ-હેચવું (?), વેચવું (!)

વિધ્, વ્યધ્—ધડવું:—નિર્વેધ, વિધાન, વિધિ, વિધુ, વેધ-વેહ;—વિધવું. (?)

વૃજ્, (લા. Vergo.) ઘોડો દેવું, વર્જવું:—અવર્ગી-ય, અપવર્ગ, વર્ગ; વર્જન, વર્જ્ય, વર્જિત, વિવર્જિત;—વર્જવું.

વૃષ્, વરસવું:—અનાવૃષ્ટિ, વર્ષણ, વર્ષા, વૃષ્ટિ;—વરસવું.
 વે:—(અં. Weave.) વણવું:—ઉપવીત, પ્રોત-પ્રોથું,
 (વાન)-વાણો, (વાનકાર) વણકર;—વણવું:—પ્રોવું-પરોવવું.
 શપ્.—બોલવું, નિંદવું, સાપવું:—અભિશાપ, શપથ,
 શપ્દ, શાપ.

શંક.—વહેમ આણવો:—આશંકા, નિ:શંક, શંકા, શંકિત.
 શમ્.—સમવું:—શમ, શમન, શાંત, શાંતિ, શામ.
 શાસ્.—શીખવવું, હુકમ કરવો:—અનુશાસન, આ-
 શિસ, દુ:શાસન, શાસન, શાસ્ત્ર, શિષ્ય.

શિષ્.—બાકી રહેવું:—અશિષ, ઉચ્છિષ્ટ, નિ:શિષ, વિશિ-
 ષ, વિશિષણ, વિશેષ્ય, વૈશેષિક, શિષ્ટ, શેષ.

શિક્ષ્.—શીખવું-શિક્ષક, શિક્ષા-શીખ, શિક્ષિત;—શીખવું.
 શુચ્.—પ્રકાશવું, દિલગીર થવું, ભીના થવું:—શુક, શોક,
 શોચના.

શુચ્.—પવિત્ર થવું—આશૌચ, શુચિ, શૌચ.

શુભ.—પ્રકાશવું:—શુભ, શુભ્ર, શોભન, શોભિત—શો-
 ભિતું, શોભા, શોભાયમાન, સુશોભિત,—શોભવું, સોહવું.

શુષ્.—સુકાવું:—શુષ્ક-સૂકું, શોષ-સોસ, શોષક, શોષણ;—
 સૂકવું.

સદ્. (અં. sit લા. sedeo) બેસવું. જવું:—આસન,
 ઉપનિષદ્, નિષાદ, પરિષદ્, પ્રસાદ, પ્રાસાદ, પ્રસન્ન, સદન,
 સભાસદ.

સિચ્.—છાંટવું:—અભિષેક, સેચન;—સિંચવું.

સેવ્.—ચાકરી કરવી:—સેવક, સેવન, સેવ્ય, સેવા;—સેવવું.

સ્તુભ્, સ્તભ્.—અટકવું:—અનુષ્ટુપ્, ત્રિષ્ટુપ, સ્તંભ—
 થંભ-થાંભલો, સ્તબ્ધ, સ્તંભન, સ્તોભ,—થોભ;—થંભવું, થોભવું,
 ઉઠાવવું, ઉઠામવું, (ઉત્તંભ ?)

સ્તુ-વખાણુ કરવા:-પ્રસ્તાવ, પ્રસ્તાવના, પ્રસ્તુત, સ્તવન, સ્તુતિ, સ્તુત્ય, સ્તોત્ર, (સ્તોક)-થોડું; સ્તવવું.

સ્મિ. (અં. smile.) હસવું:-વિસ્મય, વિસ્મિત, સ્મિત.

સ્વપ્. (લા. sopor somnus, cupo? અં. sleep) ઉઘવું:-સ્વપન, સ્વપ્ન, સુષુપ્તિ;—સૂવું.

સ્તૃ. (અં. strew.) પાથરવું:-થર (સ્તર), (પ્રસ્તર) -પથર, પ્રસ્તાર, (પ્રસ્તરણ) પાથરણું, બૂસ્તર, વિસ્તાર, વિસ્તીર્ણ;—પાથરવું, વિસ્તરવું.

હસ. —હસવું:-અદૃહાસ, ઉપહાસ, હસન, હમ્ન, હસિત, હાસ્ય, હાસ, સહસ્ર—હસવું.

હા. —છોડીદેવું:-વિહિન-વિહોણો-વોહોણો, હિન-હીણ—હીણો, હાનિ, હેય.

હિ. —જવું, વધવું—વિહિત, હેતુ, હેતુતા.

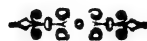
હ-જાદ્. —(અં. glad.) ખૂય થવું:-આહ-લાદ, આહ-જાદક, પ્રહજાદ.

ક્ષણ. —હણવું:-અક્ષ, અક્ષાંશ, ક્ષણ, ક્ષત, ક્ષત્રિય;—ખણવું.

ક્ષમ્. —ખમવું:- (અક્ષમ) —અખમ, ક્ષમા, ક્ષાંતિ;—ખમવું.

ક્ષર. —ખરવું, ઝરવું;—અક્ષર, (પક્ષર)-પાખર, ક્ષર, ક્ષાર;—ખરવું.

ક્ષુભ્. —ગભરાવું:-વિક્ષોભ, ક્ષોભ, ક્ષોભિત.

આરબી ધાતુ.

અજબ.—આશ્ચર્ય પામવું; અજબ, અનઅજબ,
તાજબ.

અઝમત.—મોટા થવું;—અઝમ, (આઝમ), તાઝીમ.

અમ્ર.—હુકમ કરવો;—અમીર, ઉમરા (ઉમરાવ),

અમલ.—કરવું;—અમલહ (અમલ, અમલો), મામૂલ,

અર્ખ.—લખવું;—તારીખ, તવારીખ.

અસર.—અસર કરવી;—અસર, તાસીર.

આદત.—ટેવ પાડવી;—આદત, એદો (આદી),

ઈદમ.—બાણવું;—આલીમ, આલમા (ઝીનમા), ઇદમ-
ઇલમ, તાલીમ-તાલેમ.

ઈશક.—ચાહવું;—આશિક, આશક, ઇશક-ઈશક-માશુક,

ઉલૂ.—ઊંચા થવું;—આલીનહ, આલીશાત, અલખેલો,
(અલાખ અલા.)

કમા.—ઠેરવવું, માગવું;—કઝિયો (કઝીય), કાઝી, તગાદો,
(તકઝા).

કદ.—ખેસવું;—કાયદા, કવાયદ,

કદમ.—આવવું;—કદમ, કદમી (કદીમ), સુકદમ.

કદર.—સુકરે કરવું;—કુદરેત, તકદીર, મગફુર (મકફુર)

કબુલ.—કબુલ કરવું;—એકબાલા (ઇકબાલ), કબુલવું, ક-
બુલસુરેત, કબુલાત.

કિયામ.—ઉજા રહેવું;—ક્યામત, કાયમ, કીમત, મકામ-સુ-
કામ.

કરાર.—વચન આપવું;—ઇકરાર (એકરાર), કરાર,
કલેમા-કલમો, કોતકરાર.

કુસદ.—ઇરાદો રાખવો;—કાસદ, મકસદ.

કસ. — કુંકું કરવું : — કસર.

કોન. — થવું : — કાયનાત, મકાન.

કોલ. — ખોલવું : — કાયર (કાયલ), કાએલી, કોલ (કાઉલ)

કિષ. — મોટા થવું : — અકબર, અકાબર, કબીર, તકીબરી (તફૂબરી.)

કિતાબ. — લખવું : — કિતાબ, મકતબ.

ખત્ર. — ખીલીવું : — ખતરો (ખતરાહ), ખાતરનિશાન, ખાતરજમાં, ખાતરદારી, ખાતર, (ખાતિર), ખાત્રી.

ખસ. — પોતાનું કરવું : — ખવાસ, ખસૂસ — ખુસૂસ, ખાસ, ખાસીયત, ખાસું, (ખાસહ).

ખેર. — પસંદ કરવું : — ખેર, ખેરખાઈ, ખેરાત, ખેરીયત.

ધક્કલત. — બૂલ કરવી : — ગક્કલત (ધક્કલત), ગાફિલ (ધાફિલ).

ધીખત. — છાનું ફેલી દેવું : — ધીખત, ગેખ (ગાઈખ), ગેખી.

ધુર. — અભિમાન કરવો : — ગરૂરી (ધરૂરી), મગરૂર (મધરૂર).

ધુર્ખ. — ગરીબ થવું : — ગરીબ, ગુરબા, ગરીબપરવર.

જમા. — એકઠું કરવું : — જમા — જમે, જમાત, જમાદાર, જમાઈદી, મજમુદાર (મજમુઆદાર).

જલસ. — ખેસવું : — મજલિસ — મિજલસ.

મસ. — પકડવું : — જપતી (મપી), મજબૂત.

મહમત. — મુશ્કેલીમાં પડવું : — ઝમત (મહમત), મુઝાહમ.

મિક. — યાદ રાખવું : — મીકર, મઝફૂર.

મુલમ. — જુલમ કરવો : — જુલમ, જલીમ — જલમ.

તક્લીદ. — તકલ કરવી : — તક્લીદી — તક્લેદી.

- તબ્બ.—તાબે થવું :-તાબે, તાબેદારી.
 તલબ.—ઉગવું :-તાલે, તાલેમંદ, તાલેવર.
 તલબ.—માગવું :-તલબ (તલપ), મતલબ.
 દખલ.—પેસવું :-દખલ (દખલ), દાખલ (દાખિલ).
 દર્મ.—શીખવવું :-મદ્રેસા.
 દલાલત.—ખતાવવું :-દલાલ, દલીલ.
 દા.—દાવો કરવો :-દાવો, મુદ્દો.
 દાર.—ફરવું :-મદાર.
 નકશ.—છાપવું :-નકશો, નકાશ.
 નઝલ.—ઉતરવું :-નજ્જો, મજલ (મંઝિલ).
 નઝ.—ગ્નેવું :-નઝરાણું. નઝરાનાહ, નાઝર, મંઝુર,
 નઝરખંદી.
 નસબ.—મુકરર કરવું :-નસીબ, મનસુખો (મનસુખહ)
 નિષ્ક.—સમભાગ કરવા :-ધનસાફ, મુનસિફ.
 ન્યામત.—આપવું :-ધનામ, ન્યામત.
 ફના.—નાશ પામવો :-ફના, ફાની.
 ફરાગત.—છૂટા થવું :-ફારેગ, ફારગતી. (ફારિગૂખતી,
 ફસલ.—છૂટા પાડવું :-તફસીલ, મુફરસલ, મુફસીલ,
 ફસલ, ફેસલો.
 ફેલ.—કરવું. :-ખદફેલી, ફેલ, ફેલખમીન.
 મઝી.—જવું :-માઝી—માઝ (પેહેલાનો)
 મશી.—ચાલવું :-તમાશો (તમાશાહ).
 મિલક.—ધણી થવું :-માલિક-માલેક, મિલકત.
 રઝા.—રીઝવું :-નારાઝ, મઝીર, રઝા, રાઝી.
 રતબ.—ગોડવવું :-તરતીબ, મર્તબહ, રાતિબ-રાતબ.
 રઝૂ.—રઝુકરવું :-રઝૂ, રઝૂ, રઝૂઆત-રઝૂઆત,
 લુઝૂમ—જરૂર પડવી :-લાઝિમ-લાજમ, લવાઝિમ-લવા-
 જમ.

- વકલ—સોંપવું:—વકીલ, વિકાલત-વકાલત.
 વઝન—તોળવું:—મિઝાન, વઝન.
 ગુરફ—જાણવું:—વફૂફ, વાફફ, ખેવફૂફ.
 ગુજૂમ—લાયકથવું:—મુજિમ-મુજમ, વાજમ, વાજમી.
 શર.—જાણવું:—શાઈર-શાહેર, શૂર-શૌર.
 શિકલ—ઘાટધડવો; મુશ્કિલ, શિકલ.
 શુર્મ.—પીવું:—શર્મત, શરામ.
 શોલા—જાણવો:—મશાલ (મશઅલ), મેશાલ-મી, શોલો.
 સુલહ—ગોડવણકરવી:—મસલત, મસાલહ—મસાલો.
 સફ—મુસાફરી કરવી:—મુસાફર, સફર,
 સુરત.—ઘાટધડવો:—ખુમસુરત, તસવીર, ખદસુર-ત, સુરત.
 હસલ—મેળવવું:—તહસિલ, મહસુલ-મહેસુલ, મોહસિલ—મોહસલ, હાસિલ-હાંસલ.
 હિમાયત.—રક્ષણ કરવું:—હામી, હિમાયત.
 હુકમ—હુકમ કરવો:—હકીમ, હાકિમ-હકિમ; હુકુમત, હુકમ-હુકમ.
 હુજૂર—હાજરથવું:—હાજર, હુજૂર, હજૂર.

ફારસી ધાતુ.

- અંદાખતન—ફેકવું:—અંદાન્નો, ગોઝંદાજ, તીરંદાજ.
 આમદન—આપવું:—આમદ, આમદની-આમદાની,
 આયંદા, ખુશામદ—ખુશામતી.
 આસુદન—સુખી થવું:—આસુદો, દિનાસો.
 ખાસ્તન—ઈચ્છવું:—ખામુખા.
 ખુર્દન—ખાવું:—કીનાખોર, ખુર્દો, ખુવાર, ખોરાક,
 દારખોર, હરામખોર.

[ભાગ ૩] ધાતુ જેવા ફારસી આરબી શબ્દો. ૮૬

ઝાદન—જન્મવું:—આદિમંઝાદ—જન્મ, ક્રમઝાદ, દૌલત-ઝાદા, શાહઝાદા.

ઘોનેસેતન—જાણવું:—ઘાનમ્તો, ઘાના, ઘાનાઈ, ઘાનેશ-મંદ, ઘાનાઈ.

દાસ્તન—મૂકવું:—દાર, નાદાર, યાદદાસ્ત.

નવાખ્તન—મોટાઈ આપવી:—ગરીબનવાઝ, અંદેનવાઝ, નવાઝવું.

પરવરદન—પાળવું:—પરવરદેગાર, પરવરશી-પરવશી.

પરહેજદન—દૂર રહેવું:—પરહેજ-પરેજ, પરહેજગારી પરહેજ.

પોશીદન—પેહેરવું:—પાયપોશ, પોશાક.

પેમુદન—માપવું:—પાયમોશ-પેમાશ.

પ્રસ્તીદન—પૂજવું:—આતશપરસ્ત, ખુદાપરસ્ત, ખુતપરસ્ત, યમદાંપરસ્ત.

બાઝીદન—રમવું:—આતશબાઝી, નઝરબાઝ, બાઝંદો

બસ્તન—બાંધવું:—બંદોબસ્ત, બાબસ્તા (વાબસ્તા)

બુદન—લઈજવું:—પેગંબર.

માલીદન—મંસજવું:—પાયમાલ, રમાલ.

રફતન—જવું:—રંદાહ-રંદો.

રેખ્તન—રેડવું:—રંગરેઝ, રેઝા-રેન્નો.

શર્મીદન—શરમાવું:—બેશર્મ, શર્મિંદો, શર્મ.

સાખ્તન—કરવું:—સાઝ, સાઝીંદો.

ધાતુ જેવા ફારસી આરબી શબ્દો.

(ફા.) આફતાબ.—સૂરજ:—આફતાબ, આફતાબગીરી—આબદાગીરી.

(ફા.) આબ, —પાણી:—આબખોરો, આબરૂ, ગુલાબ, તેઝાબ, પંજાબ.

- (અ.) આમ.—સાધારણલોક:-આમની સભા, શરીઆમ (શાહરાહે આમ).
- (અ.) ઈસ્મ.—નામ:-આસામી.
- (ફા.) ખુદ.—પોતે:-ખુદામદા-ખુદા, નાખુદા.
- (ફા.) ખુશ:-ખુંચનુમા; ખુશબો, ખુશી, ખુશહાલ—ખુશાલ, ખુશહાલી, ખુશાલી.
- (ફા.) ગાહ—જગા:-દરગાહ, પાયગાહ.
- (ફા.) ચોખ—સોટી:-કારચોખી, ચોખદાર, ચોખો.
- (ફા.) જન.—જીવ:-જન, જનવર, દિલોજન.
- (અ.) જુઝ.—થોડું, ચોપડીનો ભાગ:-જુઝ-જુઝવી, જુઝદાન-જોસદાન-જોસતાન.
- (અ.) જોહર.—રતન:-ઝવેર, ઝવાહિર, ઝવાહિરાત.
- (ફા.) ઝખર.—ઉપર:-ઝખર, ઝખરદસ્ત-જસ્ત, જખરો.
- (ફા.) ઝર.—સોનું:-ઝર-જર. ઝરીઆન, ઝરીપટકો.
- (ફા.) ઝખાન.—જીભ:-ઝખાન, ઝખાની.
- (ફા.) ઝેખ—ચળકાટ:-ઝખરંગઝેખ, ઝેખ.
- (ફા.) ઝેર.—હેઠલ:-ઝેર, ઝેરખંધ.
- (ફા.) તેઝ.—તીક્ષ્ણ, તીખું:-તેઝ, તેઝદાર, તેઝાનો, તેઝાખ, તેઝી.
- (ફા.) દર.—માંહે:-દરકાર, દરગાહ, દરબાર.
- (ફા.) દસ્ત.—હાથ:-ઇમામ દસ્તો, જખરદસ્ત, દસ્તાખત—દસ્તક. દસ્તાવેજ.
- (ફા.) દિલ.—અંતઃકરણ:-દિલગીર, દિલદાર, દિલાવર, દિલાસો, દિલોજન.
- (ફા.) ના.—હોડી:-નાખુદા.
- (અ.) નુર.—તેજ:-કોહીનૂર, નૂર, નૂરજહાં.
- (ફા.) પાય—પગ:-પાય, પાયગાહ, પાયજમો, પાયતખ્ત, પાયમાલ, પાયઝાર—પેજર.

શુચિપત્ર.

ભાગ ૧ જો.	પૃષ્ઠ.
સમાસના શબ્દો જુદા પાડવા વિશે	૧
આદ્ય પ્રત્યયની સાધારણ સમજ.	૫
ફારસી પ્રત્યયો,	૭
સંસ્કૃત તદ્ધિત પ્રત્યયો.	૮
સંસ્કૃત કૃદ્ધિત પ્રત્યયો.	૧૧
ત્રિવિધાર્થ પ્રત્યયોનું પુનરાવર્તન.	૧૩
સંસ્કૃત આદ્ય, (ઉત્સર્ગ)	૧૪
ભાગ ૨ જો.	
બહુ વપરાતા સંસ્કૃત ધાતુ	૧૮
ઉત્સર્ગ. (શબ્દ અપચ્છ યવાના નિયમ)	૬૧
ભાગ ૩ જો.	
અધરા સંસ્કૃત ધાતુ.	૭૩
આરબી ધાતુ.	૮૫
ફારસી ધાતુ.	૮૮
ધાતુ જેવા ફારસી આરબી શબ્દો,	૮૯
સંક્ષેપ ચિહ્ન.	
અં, ઈં.=અંગરેજી બાષા,	આ, અ=આરબી બાષા.
ગ્રી.=ગ્રીક બાષા,	લા=લાટિન બાષા.
સં=સંસ્કૃત બાષા.	ફા=ફારસી બાષા.

